

Z prevzatých slov na *-ál* sem patria slová *pedál, sandál, kanál (kanál má v N. a A. pl. aj tvar kamály)*.

V L. sg. majú príponu *-í* a v N., A. pl. príponu *-y* prevzaté slová zakončené na *-el* a niektoré slová zakončené na *-er*, v ktorých samohláska *e* nie je pohyblivá, ďalej slová zakončené na *-ér*, väčšina slov zakončených na *-ál*, ako aj slová *Ažúr, klavír, apríl, júl*. Tieto slová prechádzajú v skloňovaní postupne k slovám vzoru *duh*. O ich skloňovaní pozri podrobnejšie pri vzore *duh* (str. 92—94).

V G. pl. je základná pádová prípona *-ov*; napr.: *stroj — strojov, ťadoborec — ťadoborcov, prsteňov, kobercov, močiarov, mravcov* a pod. Zriedkavejšie má G. pl.: 1. nulovú pádovú príponu so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky (pokiaľ nie je dlhá) alebo s vkladnou hláskou, 2. pádovú príponu *-i*.

1. Nulová pádová prípona je v G. pl. pomnožných miestnych mien zakončených na *-áre/-iare* a v názve *Tlmače*. Samohláska *a* sa predlžuje na *á*; kmeňová slabika sa nemení, keď je dlhá. Napr.: *Dechtáre — Dechtár, Strháre — Strháár, Rybáre — Rybár, Leváre — Levár, Tesáre — Tesár, Štitáre — Štitár, Psiare — Psiar, Žemliare — Žemliar, Tlmače — Tlmač*.

Miestne meno *Ladce* má v G. pl. nulovú pádovú príponu s vkladnou dvojhláskou *ie*: *Ladiee*.

Slovo *Vrábľe* má v G. pl. nulovú pádovú príponu s vkladnou samohláskou *e*: *Vrábeľ*.

Iné miestne názvy majú príponu *-ov*; napr.: *Hámre — z Hámrov, Sliache — zo Sliáčov*.

2. Pádová prípona *-í* je v G. pl. tohto vzoru zriedkavá; obmedzuje sa na slová *deň, kôň, peniaz, groš*.

Slova *deň* a *poldeň* majú vždy príponu *-í*: *šesť dní, dvanásť dní, z týchto dní, päť poldní*.

Slovo *kôň* má príponu *-í* len v pôvodnom základnom význame „zvierat“ a vo význame „kónská sila“: *chov kóní, výkón sto kóní* (hovor.). V prenesenom význame „telocvičné náradie“ alebo „útvár“ je v G. pl. zakončený na *-ov*: *koňov*. Napr.: *Po tomto predbežnom osušení kladíme kóru do „koňov“*. (tlač) Aj v zosobnení je prípona *-ov*: *vynadal mu do koňov*.

Slovo *peniaze* (len v pl. vo význame „mena, peňažný prostriedok“) má v G. pl. tvar *peňazi*. Slovo *peniaz* (v sg. aj v pl. ako jednotlivý kus, minca) má G. pl. *peniazov*. Slovo *groš* má G. pl. *grošov*, ak ide o starý strieborný peniaz, jednotku starej striebornej meny. Napr.: *V novej mene obsahovala najvyššia prípustná suma stávkú 75 grošov*. (tlač) Tvar *groši* sa používa hovorove vo význame „peniaze“.

Možno má groši ako pliev ešte, dhytro napomôže brata. (KUKUČÍN) — Leto je už tu, a groši nemáme. (URBAN) — Vykrúca myšlienky, Istivé nápady, aby dosiahol trochu výsledku, trochu vymozolených, zaskúzených groši. (ALEXY) — Ech, psí život, verte — i to za pár groši. (PLÁVKA)

V I. pl. je pádová prípona *-mi* pri podstatných menách, ktorých kmeň sa končí na jednu spoluhlásku; napr.: *háj — hájmi, zdroj — zdrojmi, prameň — prameňmi, triedič — triedičmi*.

Pádová prípona *-ami* je:

1. v podstatných menách s dvoma šumovými spoluhláskami na konci kmeňa; napr.: *prýšť — prýšťami, spúšť — spúšťami, plášť — plášťami, dažď — dažďami, Ladce — Ladcami*;

2. v podstatných menách s pohyblivými samohláskami *e, o*; napr.: *štetec — štetcami, orchester — orchestrami, šiator — šiatrami, lakeť — laktami, ladoborec — ladoborcami, vozeň — vozňami, ražeň — ražňami, rezeň — rezňami, rubel — rubľami, vechet — vechťami, figel — figľami, kŕdel — kŕďľami*; podobne aj *desaterac — desatercami*.

Ženský rod

Podstatné mená ženského rodu označujú osoby ženského pohlavia a veci. Skloňujú sa podľa týchto vzorov: *žena, ulica, dlaň, kosť, gazdiná*. Osobitné skloňovanie majú slová *pani* a *mat* (*mater*).

Vzor *žena*

	sg.	pl.
N.	<i>žen-a</i>	<i>žen-y</i>
G.	<i>žen-y</i>	<i>žien-Ń, ide-í</i>
D.	<i>žen-e, ide-i</i>	<i>žen-ám</i>
A.	<i>žen-u</i>	<i>žen-y</i>
L. (o)	<i>žen-e, ide-i</i>	(o) <i>žen-ách</i>
I.	<i>žen-ou</i>	<i>žen-ami</i>

Podľa vzoru *žena* sa skloňujú podstatné mená ženského rodu, ktoré sa končia v N. sg. na *-a* a ktorých kmeň sa končí na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku (*t, d, n, l, k, g, ch, h, p, b, m, f, v, s, z, r*); napr.: *robotá, raketa, záplata, torta, Marta; suseda, sloboda, dohoda, voda; tepna, srna, vrana, malina, poľana, Anna; streľa, hala; matka, robotníčka, učiteľka; figa, doga, Riga; mucha, pančucha, strecha; noha, úloha; lípa, konopca* (len v sg.), *Európa; ryba, liečba, služba, kosba; slama, dráma; žirafa, kefa; žatva, krava, budova; kosa, rosa; hlúza, traverza; dcéra, sestra, miera, kmotra*; pomnožné podstatné mená; napr.: *noviny, prázdniny, Apeniny, Andy, Tatry*.

K vzoru *žena* patria slová odvodené najmä živými príponami *-ka* (hlavne prechýlené ženské podstatné mená), *-ba, -ota, -ina, -ovina, -enka, -ačka*. Podstatné mená tohto vzoru predstavujú popri ženských podstatných menách vzoru *ulica* základnú skupinu ženských podstatných mien.

Takto sa skloňujú aj cudzie slová, ktoré sa končia na *-ea*, *-oa*, *-ua* (kmeň sa končí na samohlásky *e*, *o*, *u*); napr.: *idea*, *orchidea*, *Kórea*, *Guinea*, *Odysea*, *Berea*, *Nivea*, *aloe*, *Goa*, *kongrua*, *Nicaragua*, *Mantua*.

Sem patria aj cudzie ženské mená zakončené na spoluhlásku, pri ktorých sa niekedy mení kmeň: *Ceres* — *Cerery* (i neskl.), *Demeter* — *Demetry*, *Izis* — *Izidy* (i neskl.), *Íris* — *Íridy* (i neskl.). Kmeň sa mení aj pri skloňovaní niektorých antických mien na *-o*: *Juno* — *Junóny* (ale meno *Sapfo* je nesklonné).

V D. a L. sg. je základnou príponou *-e*; napr.: *matka* — *o matke*, *noha* — *na nohe*, *ryba* — *o rybe*. Túto príponu majú aj podstatné mená zakončené na *-oa*, *-ua*: *aloe*, *Goe*, *kongrua*, *Nicaragua*, *Perpetua*, *Mantua*. Ale podstatné mená zakončené na *-ea* majú v D. a L. sg. príponu *-i*: *idea* — *idei*, *Kórea* — *na Kórei* *Lea* — *o Lei*.

V G. pl. sú tvary: 1. s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky (pokiaľ nie je dlhá) alebo s nulovou pádovou príponou a s vkladnou hláskou, 2. s pádovou príponou *-í*.

1. V tvaroch s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky sa samohlásky *a*, *i* (písané aj *y*), *u* a slabičné spoluhlásky *r*, *l* predlžujú na dlhé *á*, *í* (*ý*), *ú*, *í*, *l* a samohlásky *ä*, *e*, *o* na dvojhlásky *ia*, *ie*, *ö*. Kmeňové *a* sa po predchádzajúcej mäkkej spoluhláske predlžuje na *ia*.

Takto sa tvorí G. pl. pri všetkých slovách, ktoré majú na konci kmeňa jednu spoluhlásku; napr.: *rada* — *rád*, *para* — *pár*, *postava* — *postáv*, *slína* — *slín*, *chyba* — *chýb*, *oliva* — *olív*, *ceruza* — *ceráz*, *mucha* — *múch*, *páta* — *piat*, *deva* — *diev*, *kazeta* — *kaziet*, *parkety* — *parkiet*, *hora* — *hór*, *škoda* — *škód*, *srna* — *srn*, *črta* — *črt*, *slza* — *slz*, *vlna* — *vln*, *tava* — *tíav*, *štava* — *štíav*, *žlaza* — *žlíaz*, *polana* — *polian*, *čata* — *čiat*, *šaty* — *šiat*.

Takto sa tvorí G. pl. aj pri väčšine slov, ktorých kmeň sa končí na zvučnú a šumovú spoluhlásku a nie je odvodený (v jazykovom vedomí sa nedelí na koreň a na odvodzovaciu príponu); napr.: *alba* — *álb*, *kolba* — *kólb*, *bomba* — *bómb*, *gamba* — *gámb*, *bunda* — *bánd*, *Alpy* — *Álp*, *lampa* — *lámp*, *pumpa* — *púmp*, *salva* — *sálv*, *horda* — *hórd*, *jurta* — *júrt*, *fajta* — *fájt*, *pajta* — *pájt*, *tajga* — *tájg*, *pravda* — *právd*, *krivda* — *krívd*.

Takto sa skloňujú aj niektoré slová so šumovými spoluhláskami na konci kmeňa; napr.: *pocť* — *póct*, *brzda* — *břzd*, *hrádza* — *hrázd*, *jazda* — *jázd*, *uzda* — *úzd*, *vražda* — *vrážd*, *šachta* — *šácht* (i *šachiet*).

Posledná kmeňová slabika sa nepredlžuje (ostáva krátka): a) po predchádzajúcej dlhej slabike; napr.: *záhrada* — *záhrad*, *nálada* — *nálad*, *útecha* — *útech*, *nižina* — *nižin*, *úloha* — *úloh*, *zákruta* — *zákrut*, *diatava* — *diatav*, *úlava* — *úlav*; b) v slovách s kmeňom na *-ov* a v niektorých slovách, kde je pred samohláskou *o* skupina spoluhlások *s v* na konci; napr.: *budova* — *budov*, *stanovy* — *stanov*, *osnova* — *osnov*, *sova* — *sov*, *vdova* — *vdov*, *potvora* — *potvor*, *stvara* —

stvor; c) v slovách so samohláskou *o* po spoluhláske *j*; napr.: *obhajoba* — *obhajob*, *jota* — *jot*, *jola* — *jol*; d) v prevzatých, ešte nie celkom zdomácnených slovách s kmeňovým *e*, *o*. Takto sa tvorí G. pl. predovšetkým pri niektorých podstatných menách na *-eta*, *-ela*, *-esa*, *-ota*, *-ola*, *-ora*; napr.: *silueta* — *siluet*, *paralela* — *paralel*, *Dardanely* — *Dardanel*, *komtesa* — *komtes*, *metresa* — *metres*, *asymptota* — *asymptot*, *parabola* — *parabol*, *tombola* — *tombol*, *avreola* — *avreal*, *mandragora* — *mandragor*, *amjora* — *amjor*, *metajora* — *metajor*, *letora* — *letor*; *katastrofa* — *katastrof*, *pagoda* — *pagod*, *hyena* — *hyen*, *traverza* — *traverz*, *konzerva* — *konzerv*, *rezerva* — *rezerv*, *eskorta* — *Eskort*, *revolta* — *revolt*.

Prevzaté slová *pyžama*, *šachta* majú v G. pl. po mäkkej spoluhláske dlhé *á*: *pyžám*, *šácht*.

S nulovou pádovou príponou *a* s vkladnou hláskou sa G. pl. tvorí:

a) pri slovách s odvodzovacími príponami *-ba*, *-ka*; napr.: *voľba* — *volieb*, *sadzba* — *sadzieb*, *služba* — *služieb*, *túžba* — *túžob*, *plavky* — *plaviek*, *záložky* — *záložiek*, *kolobežka* — *kolobežíek*;

b) pri slovách so zvučnou spoluhláskou v spoluhláskovej skupine na konci kmeňa; napr.: *katedra* — *katedier*, *šielma* — *šeliem*, *tehla* — *tehl|tehiel*, *cverna* — *cverien*, *libra* — *libier*, *slečna* — *slečien*, *hymna* — *hymien*, *forma* — *foriem*, *cisterna* — *cisterien*, *norma* — *noriem*, *kobra* — *kobier*;

c) pri niektorých iných, dávno zdomácnených prevzatých slovách so skupinou spoluhlások, z ktorých posledná je šumová; napr.: *farba* — *fariieb*, *karta* — *kariet|karát*, podobne *buchta* — *buchiet|buchát*;

d) pri slovách na *-va* s predchádzajúcou šumovou spoluhláskou; napr.: *britva* — *britiev*, *pitva* — *pitiev*, *jazva* — *jaziev*, *plutva* — *plutiev*, *kotva* — *kotiev*, *vrstva* — *vrstiev*, *žertva* — *žertiev*, *pastva* — *pastiev*. Aj slovo *larva* má vkladné *ie*: *lariev*.

V slovách, pri ktorých sa G. pl. tvorí s nulovou pádovou príponou *a* vkladnými hláskami, sú vkladné hlásky *ie*, *o*, *e*, zriedkavejšie aj *o*, *ó*.

Dvojhĺska *ie* sa vkladá v neslabičných kmeňoch alebo po predchádzajúcej krátkej slabike vo viacslabičných kmeňoch (ale nie po spoluhláske *j*); napr.: *hra* — *hier*, *mzda* — *miezd*, *hmla* — *hmiel*, *prosba* — *prosieb*, *farba* — *fariieb*, *vrstva* — *vrstiev*, *učiteľka* — *učiteľiek*, *forma* — *foriem*.

Samohláska *o* sa vkladá po predchádzajúcej dlhej slabike alebo po spoluhláske *j*, ak sa kmeň končí na šumovú spoluhlásku; napr.: *látka* — *látok*, *čiapka* — *čiapok*, *robotníčka* — *robotníčok*, *úradníčka* — *úradníčok*, *fajka* — *fajok*, *bájka* — *bájok*, *balalajka* — *balalajok*, *stojka* — *stojok*, *kovbojka* — *kovbojok*.

Samohláska *e* sa vkladá po predchádzajúcej dlhej slabike alebo po spoluhláske *j*, ak sa kmeň končí na zvučnú spoluhlásku (*m*, *n*, *r*, *l*, *v*); napr.: *výhra* — *výher*, *húžva* — *húžev*, *žlabra* — *žlaber*, *vojna* — *vojen*. Ak nepredchádza spolu-

hláska *j*, sú popri tvaroch s vkladným *e* aj novšie tvary s vkladným *ie*: *výhier*, *hážiev*, *žiabier*.

Samohláska *á* sa vkladá v niektorých jednotlivých slovách popri dvojhláske *ie*, ak predchádza krátka slabika. Najčastejšie je to v slovách so spoluhláskami *r*, *l* na konci kmeňa; napr.: *handra* — *handár*/*handier*, *perla* — *perál*/*periel*, *metla* — *metál*/*metiel*, *slivka* — *slivák*/*sliviek*, *tehla* — *tehál*/*tehiel*, *vidly* — *vidál*/*vidiel*, *karta* — *karát*/*kariet*, *kvapka* — *kvapák*/*kvapók*/*kvapiek*, *doska* — *dosák*/*dosiek*. Samohláska *á* býva v ustálených spojeniach, napr. *vykladať z karát*, *domček z karát*, *vziať vietor z plachát*, *lovci perál*.

Dvojhláska *ô* sa vkladá v niektorých jednotlivých slovách popri dvojhláske *ie* po pernej spoluhláske, ak predchádza krátka slabika: *jamka* — *jamók*/*jamiek*, *kvapka* — *kvapák*/*kvapók*/*kvapiek*.

2. Pádová prípona *-í* je v G. pl. pravidelne pri prevzatých podstatných menách na *-ea*, *-oa*, *-ua*; napr.: *idea* — *ideí*, *orchidea* — *orchideí*, *aloea* — *aloi*, *kongrua* — *kongruí*.

Ináč je len v jednotlivých slovách; napr.: *medaila* — *medailí*, *pera* — *pier*/*perí*, *kanva* — *kanví*, *panva* — *panví*, *skepsa* — *skepsi*, *nuansa* — *nuansi*/*nuáns*, *astma* — *astíem*/*astmí*.

V G. pl. sa rytmický zákon zachováva pri slovách s jednou spoluhláskou na konci kmeňa a pri slovách s vkladným *o*; napr.: *zámena* — *zámen*, *zátoka* — *zátok*, *záclona* — *záclon*, *prieluba* — *prielub*, *výšina* — *výšin*, *nížina* — *nížín*, *látka* — *látok*, *búrka* — *búrok*, *čiaraka* — *čiarok*. Popri tvaroch s vkladným *e* sú novšie tvary s vkladným *ie*; napr.: *výhra* — *výher*/*výhier*, *výzva* — *výzev*/*výziev*.

V D. a v L. pl. sa rytmický zákon zachováva dôsledne. Ak posledná kmeňová slabika je dlhá, pridávajú sa krátke pádové prípony *-am*, *-ach*; napr.: *čiará* — *čiaram* — *čiarach*, *dáma* — *dámam* — *dámach*, *vláda* — *vládám* — *vládach*, *trieda* — *triedam* — *triedach* (oproti *žena* — *ženám* — *ženách*, *zátoka* — *zátokám* — *zátokách*).

Podstatné mená *zora*, *žiara*, *žiabra* majú väčšinu tvarov podľa vzoru *žena*, len v N. a A. pl. majú tvary podľa vzoru *ulica*: *zore*, *žiare*, *žiabre*.

Vzor *ulica*

	sg.	pl.
N.	<i>ulic-a</i>	<i>ulic-e</i>
G.	<i>ulic-e</i>	<i>ulic-ô</i> , <i>ban-í</i>
D.	<i>ulic-i</i>	<i>ulic-iam</i>
A.	<i>ulic-u</i>	<i>ulic-e</i>
L. (o)	<i>ulic-i</i>	(o) <i>ulic-iach</i>
I.	<i>ulic-ou</i>	<i>ulic-ami</i>

Podľa vzoru *ulica* sa skloňujú podstatné mená ženského rodu, ktoré sú zakončené v N. sg. na *-a* a ktorých kmeň sa končí na mäkkú spoluhlásku

(t, d, ň, ě, c, dz, č, dž, š, ž, j); napr.: *Kata, Hrnůsta; kada, Nada; pracovňa, baňa, dielňa, klubovňa, sladovňa, tehelňa, Turkyňa, Grékyňa; marhuľa, raľa, roľa, vöľa, vrtuľa, Iľa, Cifruľa; knižnica, lodenica, družica, náušnica, smernica, škoricica, Marica, Katica, Boca, Bystřica, Bytčica; medza, hrádza, bryndza, sadza, Paludza, Prievádza, Zbudza; papuča, baganča, hrča, Anča, Rača, Bytča; gundža, Dobrudža; ríša, depeša, jelša, paša, Mariša, Líbuša, Venuša, Beluša, Cifruša; chyža, kaluža, garniža, dieža, ryža, veža; aleja, galeja, onomatopojka, šija, Zoja, Matija, Trója; pomnožné podstatné mená; napr.: kvasnice, nohavice, nožnice, Bánovce, Hromnice, Košice, Teplice, Turíce, Vianoce, zvlače, Krkonoše, lyže, kliešte, gate, Hoste, kiahne, husle, jasle, kachle, Sekule, pomyje, podvoje, Pompeje.*

Pri vzore ulica sú početné najmä podstatné mená odvodené príponami -ňa, -ovňa, -yňa, -ica, takže ide o skupinu ženských podstatných mien, ktorá sa ustavične dopĺňa a obohacuje o nové lexikálne jednotky.

Takto sa skloňujú aj prevzaté podstatné mená zakončené na -ia, -ya; napr.: *akcia, abdikácia, funkcia, revolúcia, diplomacia, demokracia, Andalúzia, Florencia, Mária, Grácia, Adria, harpya, Líbya; pomnožné podstatné mená alkálie, financie, fosfílie, litánie, ovácie, reálie, textilie, orgie, represálie.*

Zo slov s obojakou spoluhláskou na konci kmeňa sa podľa vzoru *ulica* skloňujú podstatné mená *rozopra, konopa* (obyč. v pl. *konope*), *večera* a pomnožné podstatné mená *Hybe* a *dvere*.

Do vzoru *ulica* patria aj cudzie slová ako *Bologna, Campagna*, pretože vo výslovnosti sú tu mäkké spoluhlásky pred príponou -a (vysl. *boloňa, kampaňa*): G. sg. z *Bologne*, L. sg. v *Bologni, v Campagni* a pod. (Ale nie *Tosca* a pod. — vysl. *toska*.)

V G. pl. sú tvary: 1. s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky (pokiaľ nie je dlhá) alebo s nulovou pádovou príponou a s vkladnou samohláskou, 2. s pádovou príponou -í.

1. V tvaroch s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky sa samohlásky *a, i(y), u, e, o* a slabičná spoluhláska *r* predlžujú na *á, í(y), ú, é, ó* (samohláska *a* po mäkkej spoluhláske na dvojhlásku *ia*).

Takýto G. pl. majú tieto slová s jednou spoluhláskou na konci kmeňa:

a) slová s príponou -ica a neodvodené zakončené na -ca (okrem *liace*); napr.: *borovica — borovic, bridlica — bridlic, brusnica, obežnica, drevenica, dlaždica, častica, čapica, sesternica, skica, trávnicica, trubica, zrenica, žnica, onuca, pláca, práca, svieca; pomnožné nohavice, sypanice;*

b) zo slov zakončených na -ča slová *papuča — papuč, priča — prič, hrča — hrčé*; slovo *hrča* má aj tvar *hrčé*;

c) zo slov zakončených na -la všetky slová na -uľa; napr.: *bobuľa — bobúľ, ceduľa, cibula, brehuľa, fazuľa, vrtuľa, Sekule; ďalej chvíľa, míľa, košela, mrla,*

nedela; pri slovách *gula*, *hoľa*, *homola* sú dvojtvary: *gula* — *gúl/gulí*, *hoľa* — *hól/holí*, *homola* — *homól/homolí*;

d) zo slov zakončených na *-ňa* slová s odvodzovacou príponou *-yňa*; napr.: *letkyňa* — *letkýň*, *kolegyňa* — *kolegýň*, *svedkyňa*, *Turkyňa*, *vrahyňa*; tak aj slová *burgyňa*, *kuchyňa*, *dyňa*, ďalej slová *skriňa*, *sviňa*;

e) zo slov inak zakončených napr. slová *abatiša* — *abatiš*, *čása* — *čias*, *flaša* — *fliš*, *Krkonoše*, *riša*, *skrgša*, *garniža*, *Hybe*. Pri slovách *dvere*, *kuša* a *moruša* sú dvojtvary: *dvere* — *dvier/dverí*, *kuša* — *kúš/kuší*, *moruša* — *morúš/moruší*.

Posledná kmeňová slabika sa nepredlžuje (ostáva krátka) po predchádzajúcej dlhej slabike; napr.: *trávnica* — *trávníc*, *riečica*, *cárica*, *biednica*, *mŕtvica*, *Vianoce*, *víchrica*, *Grékyňa*, *vládkyňa*, *strážkyňa*, *správkyňa*.

S nulovou pádovou príponou *a* s vkladnou hláskou sa tvorí G. pl. pri týchto slovách s dvoma spoluhláskami na konci kmeňa:

a) pri pomnožných pomiestnych menách na *-ce*; napr.: *Bánovce* — *Bánoviec*, *Michalovce*, *Bijacovce*, *Behynce*, *Humence*, *Ludince*, *Medzilaborce*, *Medovarce*, *Mlyndrce*, *Gbelce*, *Selce*, *Nemce*; podobne pri slovách *dverce* — *dveriec* a *ovca* — *oviec*;

b) pri niektorých domácich slovách zakončených na *-ľa*; napr.: *fakľa* — *fakiel*, *drumbľa*, *husle*, *jasle*, *kachle*, *šablľa*, *mašľa*, *žemľa*; tieto slová okrem slova *fakľa* majú niekedy aj tvary s príponou *-í*;

c) pri slovách zakončených na *-ňa* býva tvar s vkladnou hláskou popri zriedkavejšom tvare s príponou *-í* pri slovách *čerešňa* — *čerešieň/čerešní*, *sukňa* — *sukieň/sukní*, *višňa* — *višieň/višní*.

Ak sa G. pl. tvorí s nulovou pádovou príponou *a* s vkladnou samohláskou, vkladná dvojhláska je vždy *-ie*; napr.: *ovca* — *oviec*, *Bánovce* — *Bánoviec*, *čerešňa* — *čerešieň*, *žemľa* — *žemiel*, *sukňa* — *sukieň*. Dvojhláska *ie* sa vkladá aj po predchádzajúcej dlhej slabike: *Mlyndrce* — *Mlyndárec*, *Včelínce* — *Včelíniec*.

2. Pádová prípona *-í* je v slovách:

a) zakončených na *-dza*, *-dža*, *-ža* (okrem *garniža*), *-ta*, *-ďa*, *-ja* a v cudzích podstatných menách zakončených na *-ia* a *-ya*; napr.: *hrádza* — *hrádzí*, *schádza* — *schádzí*, *sadza* — *sadzí*, *odedza* — *odedzí*, *nevädza* — *nevädzí*, *gundža* — *gundží*, *loggia* — *loggí* (vyslov *lodža* — *lodží*), *branža* — *branží*, *kamža* — *kamží*, *koža* — *koží*, *lyže* — *lyží*, *mreža* — *mreží*, *šarža* — *šarží*, *veža* — *veží*, *dieža* — *dieží*, *chyža* — *chyží*, *kaluža* — *kaluží*, *gate* — *gati*, *kliešte* — *kliešti*, *Hoste* — *Hostí*, *kaďa* — *kadi*, *Nadža* — *Nadi*, *epopeja* — *epopejí*, *galeja* — *galejí*, *chvoja* — *chvojí*, *kopija* — *kopijí*, *Pyreneje* — *Pyrenejí*, *bója* — *bójí*, *šija* — *šijí*, *zmija* — *zmijí*; *abstrakcia* — *abstrakcii*, *akcia* — *akcií*, *divízia* — *divízii*, *redakcia* — *redakcií*, *financie* — *financií*, *naturálie* — *naturálií*, *harpya* — *harpýí*;

b) zakončených na *-ča* (okrem *papuča, priča*); napr.: *zlače — zlačí, baganča — bagančí*; slová *hrča* a *paprča* majú G. pl. *hč|hrčí, paprč|paprčí*;

c) *liace* — *liaci, pasca — pasci* a v slovách zakončených na *-nca*; napr.: *minca — minci, penca — penci, stanca — stanci, šanca — šanci, romanca — romanci*;

d) zo slov zakončených na *-ľa* v slovách na *-ola, -óla, -ála*; napr.: *homola — homolí, mola — molí, nevoľa — nevolí, rehoľa — reholí, pištoľa — pištolí, rala — rali, vóľa — vóli*; pri slovách *pála — páli, trúbeľa — trúbeli* a *mrla — mrlí*, ďalej pri slovách s predchádzajúcou spoluhláskou okrem slova *fakľa*; napr.: *datľa — datli, džungľa — džungli, gusľa — gusli, rokľa — roklí, mandľa — mandli*; pri slovách *homola, drumbla, husľa, jasľa, kachľa, šabľa, mašľa, žemľa* je tvar na *-í* popri tvare s nulovou pádovou príponou: *homola — homól|homolí, drumbla — drumbiel|drumblí, husľa — husiel|huslí, jasľa — jasiel|jasli, kachľa — kachiel|kachli, hrable — hrabiel|hrablí, šabľa — šabiel|šablí, mašľa — mašiel|mašli, žemľa — žemiel|žemlí, ríbezľa — ríbeziel|ríbezlí*;

e) pri slovách s príponami *-ňa, -ovňa, -aňa* a neodvođených zakončených na *-ňa*; napr.: *hovornňa — hovorní, nákrešňa — nákresní, nákupeňa — nákupní, ošetrovňa — ošetrovní, požičovňa — požičovní, predajňa — predajní, sborovňa — sborovní, čajovňa — čajovní, pečňa — pečeni, krivaňa — krivani, škulaňa — škulani, kiahne — kiahni, studňa — studní, cieňa — ciení, huňa — huní, vaňa — vaní*; slová *čerešňa, sukňa* a *višňa* majú aj tvary *čeriešni, sukieni, višieň*;

f) slová zakončené na *-ša*; napr.: *cifruša — cifruši, depeša — depeši, duša — duši, noša — noši, paša — paši, vrša — vrši, galoše — galoši, gamaše — gamaši, katuša — katuši, maša — maši*; pri slove *moruša* je prípona *-í* popri tvare s nulovou príponou: *morúš|moruši*;

g) pri slovách *konope — konopi, večera — večeri, rozopra — rozopri*; slovo *dvere* má tvary *dvier|dveri*.

Celkove pri tvorení G. pl. podstatných mien vzoru *ulica* je dosť dvojtvarov. Tvary s nulovou pádovou príponou (s predĺžením ostatnej kmeňovej slabiky alebo s vkladáním vkladnej dvojhlásky do spoluhláskovej skupiny) sú voelku častejšie; napr.: *hrča — hč|hrčí, guľa — gúl|guli, hoľa — hól|holí, moruša — morúš|moruši, drumbla — drumbiel|drumblí, husľa — husiel|huslí, jasľa — jasiel|jasli, kachľa — kachiel|kachli, šabľa — šabiel|šablí, mašľa — mašiel|mašli, žemľa — žemiel|žemlí, čerešňa — čeriešni|čerešní, sukňa — sukieni|sukni, višňa — višieň|višní*.

Pádová prípona *-í* v G. pl. sa po predchádzajúcej dlhej slabike neskracuje; napr.: *kóľňa — kóľní, vóňa — vóní, spáľňa — spáľní, táča — tácní*.

V D. a v L. pl. sa rytmický zákon zachováva. Ak je posledná slabika kmeňa dlhá, pridávajú sa krátke pádové prípony *-am, -ach*; napr.: *dieľňa — dieľňam, dieľňach; spáľňa — spáľňam, spáľňach; tóňa — tóňam, tóňach* (oproti *ulica — uliciam, uliciach*).

Slová zakončené na *-ja* majú v D. a v L. pl. prípony *-am, -ach*; napr.: *galeja* — *galejám, galejach*; *onomatopoja* — *onomatopojám, onomatopojach*; *pomyje* — *pomyjam, pomyjach*; *Pyreneje* — *Pyrenejam, Pyrenejach*.

Pri prevzatých podstatných menách na *-ia, -ya* sa dlhé pádové prípony *-ám, -ách* nikdy neskracujú, napr.: *alternácia* — D., L. pl. *alternáciám, alternáciách*, *štúdia* — *štúdiám, štúdiách*, *harpya* — *harpým, harpyách*.

Podstatné mená *večera, konopa* sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *ulica*. Slovo *rozopra* má však v D. a L. pl. popri tvaroch s *-ia* (podľa vzoru *ulica*) aj tvary s *á* (podľa vzoru *žena*): *rozopriam/rozoprám, rozopriach/rozoprách*. Slovo *dvere* má skloňovanie: G. *dvier/dverí*, D. *dverám*, A. *dvere*, L. (vo) *dverách*, I. *dverami/dvermi*. Tvar *dvermi* sa používa po predložke *predo*: *Rosinina svadba je predo dvermi*. (Rázus) Po iných predložkách je tvar *dverami*: *Koč už stojí pred dverami*. (Timrava) — *Komisia sa zišla za zavretými dverami*. (tlač)

Vzor *dlaň*

	sg.	pl.
N.	<i>dlaň-Ø</i>	<i>dlan-e</i>
G.	<i>dlan-e</i>	<i>dlan-i</i>
D.	<i>dlan-i</i>	<i>dlan-iam</i>
A.	<i>dlaň-Ø</i>	<i>dlan-e</i>
L. (o)	<i>dlan-i</i>	(o) <i>dlan-iach</i>
I.	<i>dlaň-ou</i>	<i>dlaň-ami</i>

Podľa vzoru *dlaň* sa skloňujú podstatné mená ženského rodu zakončené v N. sg. na spoluhlásky *ň, ě* (okrem slov *reč, seč*), *ž* (okrem *lož*), *ť* (okrem *beľ, soľ*), *ď* (okrem *mľaď, meď*), *j, š* (okrem *myš, voš*), *m, z, dz*, na spoluhláskovú skupinu *šť* (len všeobecné podstatné mená) a cudzie slová na *-x*; napr.: *baliareň* — *baliarne, báň* — *báne, báseň, bázeň, bieliareň, broň, cieň, čerň, hlaveň, Choceň, Kodaň, Viedeň, lekáreň, obrazáreň, pieseň, Poznaň, Radvaň, zbraň*; *bedač, babrač, ledač, červač, junač, tlač, tlč, tyč, žlč, Halič, Slovač*; *bandáž, dlž, garáž, griláž, kaluž, maněž, mátež, montáž, niž, spiež, zátaž*; *byť, čepel, diaľ, ocel, maštal, postel; čelaď, mokraď, piad, hneď, šed, hrud, papraď, žrd; hoboľ, linaj, tramvaj, livrej, obyčaj, nádej, veraj; faloš, peľoš, Beňuš, spraš, tíš, retuš, výš, aňš; zem, haluz, retaz, mosadz; húšť, smršť, spúšť, plušť, púšť; prax, syntax*: pomnožné podstatné mená *Lednické Rovne, Stráne*.

Ku vzoru *dlaň* patria najmä slová tvorené živými odvodzovacími príponami *-áreň/-iareň, -eň, -ež, -ač*, z ktorých je dnes najproduktívnejšia prípona *-áreň/-iareň*.

Ženské podstatné mená zakončené na *-r* a *-ť* sa skloňujú čiastočne podľa vzoru *dlaň* a čiastočne podľa vzoru *kosť*. Podľa vzoru *dlaň* sa skloňujú tieto slová: *kader* (zvyč. v pl. *kadere*), *neter, štr, tvár* (aj *tvári* podľa vzoru *kosť*),

činovať, drobät, drobot, hať, hrochoť, Hrochoť, hrst, inovat, labuť, niť, obeť, paruť, pažiť, pečat, perepúť, perleť, peruť, pipet, plť, postat, prť, púť, sieť, sihoť, stat, štvrt, trať, úvrat, vňat, violeť, záhat, žlt.

Podľa vzoru *dlaň* sa ďalej skloňujú slová *obec, pec, čelust, kyst, päst, Provence*.

Niektoré slová majú v sg. prípony podľa vzoru *dlaň* aj podľa vzoru *kost*. Takto sa skloňujú tieto slová: *mysel — mysle|mysli, tvár — tváre|tvári, hned — hmede|hnedi, raž — raže|raži*. V pl. sa tieto slová skloňujú len podľa vzoru *dlaň*.

Pri ohýbaní je pohyblivé *o* v slove *faloš — falše* a pohyblivé *e* v slovách *osuhel — osuhle, sihel — sihle, myseľ — mysle, bázeň — bázne, Plzeň — Plzne, Choceň — Chocne, Viedeň — Viedne, úroveň — úrovne, tieseň — tiesne, trýzeň — trýzne ...*; najmä vo všetkých slovách s príponami *-áreň|-iareň, -eň* a *-izeň*; napr.: *baliareň — baliarne, čakáreň, dedovizeň, kresliareň, továreň, gumáreň, čítáreň, hlinikáreň, kyslíkáreň, dôživeň, kázeň, hlaveň, liaheň, otcovizeň*.

Pádová prípona *-í* v G. pl. sa po predchádzajúcej dlhej slabike neskracuje; napr.: *pieseň — piesní, trýzeň — trýzni, sieť — sietí, báseň — básní, kresliareň — kresliarní, dusikáreň — dusikární*. V D. a L. pl. sa však rytmický zákon zachováva. Ak je posledná kmeňová slabika dlhá, pridávajú sa krátke prípony *-am, -ach*; napr.: *továreň — továrňam — továrňach, plantáž — plantážam — plantážach, pieseň — piesňam — piesňach*.

Slová zakončené na *-j* majú v D. a L. pl. krátke prípony *-am, -ach*; napr.: *koľaj — koľajam — koľajach, šlapaj — šlapajam — šlapajach, esej — esejam — esejach, báj — bájam — bájach, livrej — livrejiam — livrejach, obyčaj — obyčajiam — obyčajach, výzbroj — výzbrojiam — výzbrojach*.

Slovo *kader (kadere)* má v D. a v L. pl. dlhé prípony *-ám, -ách*: *kaderám, kaderách*.

Slovo *roveň* má plnú paradigmu len ako pomiestne meno: *Roveň — Rovne, Lednické Rovne — Lednických Rovní ...* Ako apelatívum sa slovo *roveň* zachovalo len v ustálených spojeniach v N., G. a A. sg.: *nie je ti roveň, nieto mu rovne, nemá sebe roveň, postaviť na roveň: Vrana vedľa vrany sadá, každý svoju roveň hľadá.* (prisl.)

Vzor kost

	sg.	pl.
N.	<i>kost-ŕ</i>	<i>kost-i</i>
G.	<i>kost-i</i>	<i>kost-i</i>
D.	<i>kost-i</i>	<i>kost-iam</i>
A.	<i>kost-ŕ</i>	<i>kost-i</i>
L. (o)	<i>kost-i</i>	(o) <i>kost-iach</i>
I.	<i>kost-ou</i>	<i>kost-ami</i>

Podľa vzoru *kosť* sa skloňujú podstatné mená ženského rodu zakončené v N. sg. na spoluhlásky *c* (okrem *obec, pec*), *s*, *v*, *p*, slová s odvodzovacou príponou *-osť* a iné slová na *-sť* (okrem *čelusť, kysť, päsť*); napr.: *nemoc, noc, pomoc, vec; hus, os, prímes, Rus, Ves* (v miestnych menách typu *Spišská Nová Ves*); *cirkev, krv, obuv, redkev, Boleslav, Břeclav, Soběslav, Vraňslav, Zbraslav; otep, step; tvrdosť, aktivnosť, ľúbosť, ľútosť, bolesť, cnosť, časť, časť, hrst, chrast, korist, lesť, masť, miestnosť, nerosť, osť, peľasť, plásť, ratolesť, sústrasť, prednosť, povosť, trst, súdnosť, újosť, vlasť, zvosť*; pomnožné podstatné meno *vnútornosti*.

Podľa vzoru *kosť* sa skloňujú ďalej slová *reč, seč, Ľuboreč, meč, mlad, Sereč, beľ, soľ, hluš, myš, voš, lož* a miestne mená zakončené na *-šť*: *Budapešť, Lešť, Bukurešť*.

Zo slov zakončených na *-r* a na *-ť* sa podľa vzoru *kosť* skloňujú slová *jar, Sibir, zver, chuť, ortuť, pamäť, pleť, rukoväť, smet, smrť, sneť, spleť, svojet* a pomnožné podstatné meno *pamäti*.

Podstatné meno *hrst* má v sg. tvary podľa vzoru *kosť*, v pl. podľa vzoru *dlaň*.

Slová *hnedť, tvár, myseľ* a *raž* sa skloňujú v sg. aj podľa vzoru *kosť*, častejšie však podľa vzoru *dlaň*: G. sg. *hnede|hnedi, tváre|tvári, mysle|mysli, raže|raži*. V pl. sú len tvary podľa vzoru *dlaň*.

Pri niektorých slovách je pohyblivé *e* alebo pohyblivé *o*; napr.: *časť — cti* (z pôvodného *čsti*), *voš — vši, lož — lži, Ves — Vsi, cirkev — cirkvi, redkev — redkvi*. Slovo *lesť* má tvary *lesti* aj *lsti*. Bežnejší je tvar *lesti*.

Slovo *nepamäť* sa používa len v G. sg. po predložke *od*: *od nepamäti*. Slovo *počet* sa používa len v A. sg. po predložke *na* v ustálenom výraze slávnostného rázu: *na počet (na počtu)*.

Slovo *cirkev* má D., L. pl. *cirkvám, cirkvách*.

V I. pl. je vždy prípona *-ami*. Nesprávny je tvar „*vecmi*“ namiesto *vecami*.

Vzor *kosť* je neproduktívny, ustupujúci vzor. Mnohé slová z neho prechádzajú do vzoru *dlaň*, ktorý je produktívny v okruhu podstatných mien ženského rodu zakončených na spoluhlásky. Prejavuje sa to existenciou dvojtvarov v G. sg. a N., A. pl.; tvary podľa vzoru *dlaň* sú bežnejšie, častejšie, tvary podľa vzoru *kosť* zriedkavejšie, obmedzené zvyčajne na ustálené spojenia. Porov.: *hnedť — hnede|hnedi, tvár — tváre|tvári, myseľ — mysle|mysli, raž — raže|raži*. Niektoré iné slová sa menia na podstatné mená ženského rodu zakončené na samohlásku; napríklad namiesto starších tvarov *mrkev, rakev* sú dnes tvary *mrkva, rákva*. Pri vzore *kosť* sa držia najlepšie abstraktné podstatné mená ako *ľúbosť* a materiália ako *masť*.

Vzor *gazdiná*

	sg.	pl.
N.	<i>gazdin-á</i>	<i>gazdin-é</i>
G.	<i>gazdin-ej</i>	<i>gazdín-ě</i>

D.	<i>gazdin-ej</i>	<i>gazdin-ám</i>
A.	<i>gazdin-ú</i>	<i>gazdin-é</i>
L.	(o) <i>gazdin-ej</i>	(o) <i>gazdin-ách</i>
I.	<i>gazdin-ou</i>	<i>gazdin-ami</i>

Podľa vzoru *gazdiná* sa skloňuje niekoľko podstatných mien ženského rodu, ktoré sú utvorené od mužských podstatných mien: *gazdiná*, *švagríná*, *testiná*, *ujčíná*, *stryná*, *kňažná*, *kráľovná*, *cisárovná*, *cárovná*, *šľachtičná*, *princezná*.

Sú to (okrem slova *gazdiná*) mená na označenie príbuzenských vzťahov (*švagríná*, *testiná*, *ujčíná*, *stryná*) a staré názvy z feudálneho obdobia, ktorými sa označujú príslušníčky šľachty a panovníckych kruhov v monarchii: *kňažná*, *šľachtičná*, *princezná*, *kráľovná*, *cárovná*, *cisárovná*.

Do vzoru *gazdiná* patrí dnes uzavretý počet slov. Tento vzor je neproduktívny, nové slová do neho nepribúdajú.

V G. pl. sú tvary s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky alebo s nulovou pádovou príponou a s vkladnou dvojhĺaskou.

V tvaroch so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky sa samohláska *i* (písané *aj y*) predlžuje na *í (ý)*. Takto sa tvorí G. pl. pri slovách, ktoré majú na konci kmeňa jednu spoluhlásku: *gazdiná* — *gazdín*, *švagríná* — *švagrín*, *testiná* — *testín*, *ujčíná* — *ujčín*, *stryná* — *stryn*.

S vkladnou dvojhĺaskou *ie* sa G. pl. tvorí pri slovách, ktoré majú na konci kmeňa dve spoluhlásky: *kráľovná* — *kráľovien*, *cisárovná* — *cisárovien*, *cárovná* — *cárovien*, *princezná* — *princezien*, *šľachtičná* — *šľachtičien*, *kňažná* — *kňažien*.

V tomto vzore sa kríži menné a adjektívne skloňovanie. Tvary G. sg. „gazdiny“ D. sg. „gazdine“, A. sg. „gazdinu“, N., A. pl. „gazdiny“ sú nepisovné.

Deminutíva na *-ka*, utvorené od týchto slov, sa skloňujú podľa vzoru *žena*: *gazdinka*, G. sg. *gazdinky*, D., L. sg. *gazdinke* atď. (nesprávne G., D., L. sg. „gazdinkej“, N., A. pl. „gazdinke“).

Nepravidelné skloňovanie ženských podstatných mien

Nepravidelne sa skloňujú dve podstatné mená ženského rodu: *pani* a *mať*. Každé z nich má odchýlky, pre ktoré sa nezaraďujú do pravidelných vzorov podstatných mien ženského rodu.

Slovo *pani* sa skloňuje takto:

	sg.	pl.
N.	<i>pan-i</i>	<i>pan-ie</i>
G.	<i>pan-ej</i>	<i>pan-i</i>

D.	<i>pan-ej</i>	<i>pan-iam</i>
A.	<i>pan-iu</i>	<i>pan-ie</i>
L.	(o) <i>pan-ej</i>	(o) <i>pan-iach</i>
I.	<i>paň-ou</i>	<i>pan-iami</i>

Slovo *pani* sa skloňuje iba vtedy, keď stojí samostatne, so zhodným adjektívnym prívlastkom alebo nezhodným substantívnym prívlastkom v genitíve.

Panej sa tiež ušlo roboty. (KUKUČÍN) — Tie dunajské rybky, keď sa o mne zvedia, tie mňa, svoju *paniu*, od ľúbosti zjedia. (BOTTO) — Veď my ti ani rozkazovať nemôžeme, si svojou *paňou*. (JĚGÉ) — Zostal u Vanovských na naliehanie domácej *panej*. (VAJANSKÝ) — Chod a doved sem *paniu* zámku. (JĚGÉ) — Mlčala cez celú vojnu, i vtedy, keď otec *panej* umrel. (BARČIVAN) — Skoro naplnila sa veľká izba priateľmi a *paniami*. (TIMRAVA)

Slovo *pani* ako prívlastok sa však nesklonuje.

Ako keby bol mráčik na oblohe na chvíľu zatónil slnko, zosmutnela tvár *pani* Emilky. (ZÚBEK) — *Pani* Slatinskej stávali oči stĺpkom od hrôzy. (PLÁVKA) — Celá naradovaná zasa len pribehla k *pani* učiteľke. (JESENSKÝ) — *Pani* advokátovej tvrdil, že už hovorí po slovensky. (VAJANSKÝ) — *Pani* doktorovú prejala nedobré predtucha. (ZÚBEK) — Tancoval s *pani* direktorkou. (JESENSKÝ) — Nebola by to hanba pre ne, keby ich volali *pani* majstrovou. (TIMRAVA)

Slovo *mať* sa skloňuje takto:

	sg.	pl.
N.	<i>mať, mati, mater</i>	<i>mater-e</i>
G.	<i>mater-e</i>	<i>mater-í</i>
D.	<i>mater-i</i>	<i>mater-iam</i>
A.	<i>mať, mater</i>	<i>mater-e</i>
L.	(o) <i>mater-i</i>	(o) <i>mater-iach</i>
I.	<i>mater-ou</i>	<i>mater-ami</i>

V N. sg. je základný tvar *mať*. Tvar *mati* sa používa najmä v oslovení.

V A. sg. sú tvary *mať* a *mater* rovnocenné.

Stredný rod

Podstatné mená stredného rodu označujú veci a mláďatá ľudí a zvierat. Skloňujú sa podľa vzorov *mesto*, *srdce*, *vysvedčenie* a *dievča*.

Vzor *mesto*

	sg.	pl.
N.	<i>mest-o</i>	<i>mest-á</i>
G.	<i>mest-a</i>	<i>miest-ŕ, múze-í</i>
D.	<i>mest-u</i>	<i>mest-ám</i>

A.	<i>mest-o</i>	<i>mest-á</i>
L.	(o) <i>mest-e, uch-u</i>	(o) <i>mest-ách</i>
I.	<i>mest-om</i>	<i>mest-ami</i>

Podľa vzoru *mesto* sa skloňujú podstatné mená stredného rodu zakončené v N. sg. na samohlásku *-o*; napr.: *meno, slovo, jablko, zrno, pero, blato, zlato, olovo, mlieko, amatérstvo, šipkárstvo, nábytkárstvo, knihárstvo, baníctvo, cukrárstvo, vtáctvo, rastlinstvo, hodinárstvo, bábkarstvo, vydavateľstvo, farbivo, liečivo, väzivo, hnojivo, tlačivo, pradiivo, fajčivo, žnivo, obeživo, siativo, jadierko, hádatko, chůdatko, krídello, bábätko, bruško, hrdielko, jazierko, cedidielko, miestočko, mestečko, bielidlo, lietadlo, razidlo, svietidlo, mučidlo, dehdlo, divadlo, cedidlo, hladidlo, Moldavsko, Španielsko, Slovensko, Poľsko, Rusko, Írsko, Estónsko, Alžírsko, Albánsko, Aragónsko, Katalánsko, hladisko, hadisko, chlapisko, psisko, dievčatisko, hradisko, absolútno, konečno, prázdno, transcendentno, komično, nekonečno, Štúrovo, Námestovo, Bernolákovo; pomnožné podstatné mená; napr.: *krosná, bradlá, hrozienka, hovoriadlá, dýchadlá, ústa, železá, zviťjadlá, vrata, Košariská*.*

Vzor *mesto* sa dopĺňa najmä o slová tvorené živými odvodzovacími príponami *-stvo, -ctvo, -dlo, -ivo, -ko, -isko*.

Sem patria aj cudzie podstatné mená zakončené v N. sg. na *-on, -um*; napr.: *hypokoristikon, enchiridion, fórum, substantívum, alumínium, múzeum, báryum, rezíduum*. V týchto menách sa pri ohýbaní odsúva *-on, -um*; napr.: *hypokoristikon — hypokoristika, polysyndeton — polysyndeta, epiteton — epiteta, oxymoron — oxymora, enchiridion — enchiridia, ganglion — ganglia, synedrion — synedria, entozoon — entozoa; lýceum — lýcea, múzeum — múzea, fórum — fóra, individuum — individua, gymnázium — gymnázia, báryum — bárya, rezíduum — rezídua, sympóziium — sympózia, publikum — publika; pomnožné podstatné mená aktíva, pasíva, analekta, regesta, erráta, prolegomena*.

Koncové *-on, -um* sa zachováva v zdomácnených slovách, ktoré sú mužského rodu, a v slovách iného pôvodu ako latinského; napr.: *album — albumu, konzum — konzumu, lexikon — lexikonu*. Slovo *dátum* s významom „udanie dňa, mesiaca, roku nejakej udalosti“ je mužského rodu a skloňuje sa s ponechávaním koncového *-um*: *dátumu, v dátume, dátumy*. Vo význame „údaje, informácie“ sa používajú tvary množného čísla stredného rodu (plurale tantum): *dáta, dát, dátam* atď.

Zveličené podstatné mená stredného rodu na *-o*, utvorené príponou *-isko*, ako *chlapisko, kocúrisko, medvedisko, psisko, chlapčisko, dubisko, horisko, rybisko, knižisko, mäsisisko*, sa skloňujú podľa vzoru *mesto*. Zveličené podstatné mená utvorené od podstatných mien mužského alebo ženského rodu mávajú aj rod podľa podstatného mena, od ktorého sú odvodené. Z nich zveličené

podstatné mená utvorené od mien osôb mužského rodu sa skloňujú podľa vzoru *mesto* alebo podľa vzoru *chlap*, napr.: *chlapčisko*, D. sg. *chlapčiskovi*, L. sg. *o chlapčiskovi*, N. pl. *chlapčiskovia*, G. pl. *chlapčiskov*, D. pl. *chlapčiskom*, A. pl. *chlapčiskov*, L. pl. *o chlapčiskoch*. Bežnejšie je skloňovanie podľa vzoru *mesto*. Pri ostatných slovách sa mužský alebo ženský rod prejavuje len v N. alebo v A. sg. pri prívlastku (*ťažký kufriško*, *veľká rybisko*) alebo v predikáte (*kufriško je ťažký*, *rybisko je veľká*); inak sa tieto slová skloňujú len podľa vzoru *mesto*.

Podstatné mená *temeno*, *plemeno*, *semeno*, *vemeno*, *bremeno*, *slemeno*, *rameno* majú v N. a A. sg. aj tvary zakončené na *-ä*: *temä*, *plemä*, *semä*, *vemä*, *bremä*, *slemä*, *ramä*. Tieto tvary sú však archaické. Využívajú sa ako charakterizačný štylistický prostriedok, najmä v poetickej reči.

Aj ty si hadie plemä! (MORIO) — Plemä plemeno bude vraždiť bez milosti. (ŠKULTÉRY) — Lebo citom sa ku nebešťanom povzniesť nezná nízke plemä. (SLÁDKOVIČ) — K hriechu i modlitbe klaká k vám mužské plemä. (KOSTRA) — Drevený kufrik tvoje ramä trime. (SMREK) — Na semä kvet sa premení, s vetrom sa rozletí. (KOSTRA)

V L. sg. je bežná prípona *-e*; napr.: *mesto* — (*v*) *meste*, *telo* — (*v*) *tele*, *zrno* — (*v*) *zrne*, *slovo* — (*o*) *slove*, *libreto* — (*o*) *librete*.

1. Slová *adagio*, *arpeggio*, *capriccio* majú v L. sg. pádovú príponu *-e* (nie „-u“): *v adagio*, *arpeggie*, *capriccie*. V týchto slovách sa písané *i* pred koncovým *-o* nevyslovuje; písané *-cio*, *-gio* sa vyslovuje *-čo*, *džo*: *adádžo* — *adádže*, *arpedžo* — *arpedže*, *kapričo* — *kapriče*. Rovnako majú pádovú príponu *-e* slová *banjo*, *lečo*, *jojo*: *pri banje*, *v leče*, *o joje*.

2. Abstraktné podstatné mená, ako *dobro*, *zlo*, *krásno*, *konečno*, *nekonečno*, *komično*, *transcendentno*, majú v L. sg. tiež príponu *-e* (nie „-u“): *o dobre*, *zle*, *krásne*, *v nekonečne*, *o komične*.

3. Miestne mená typu *Štúrovo*, *Bernolákovo*, *Hurbanovo* majú v L. sg. príponu *-e* (nie „-om“): *v Štúrove*, *Bernolákove*, *Hurbanove*.

Niektoré podstatné mená majú v L. sg. pádovú príponu *-u*. Táto prípona je:

a) pri podstatných menách, ktoré pred koncovým *-o*, ako aj pred *-on*, *-um* majú spoluhlásky *k*, *g*, *ch*, *h*; napr.: *mlieko* — *mlieku*, *oko* — *oku*, *lyko* — *lyku*, *lôžko* — *lôžku*, *javisko* — *javisku*, *Slovensko* — *Slovensku*, *Nórsko* — *Nórsku*, *scirocco* — *sciroccu* (vysl. *široko* — *široku*), *San Francisco* — *San Franciscu* (vysl. *San Francisko* — *San Francisku*), *hypokoristikon* — *hypokoristiku*, *publikum* — *publiku*, *panoptikum* — *panoptiku*, *narkotikum* — *narkotiku*; *embargo* — *embargu*, *margo* — *margu*, *indigo* — *indigu*, *tango* — *tangu*, *Kongo* — *Kongu*, *Togo* — *Togu*, *Kartágo* — *Kartágu*, *Largo* — *Largu*; *brucho* — *bruchu*, *ucho* — *uchu*, *sucho* — *suchu*, *rúcho* — *rúchu*, *Jericho* — *Jerichu*; *blaho* — *blahu*, *Soho* — *Sohu*, *Idaho* — *Idahu*;

b) pri prevzatých podstatných menách, ktoré majú pred koncovým *-o*, *-on*, *-um* samohlásku; napr.: *kakao* — *kakau*, *Makao* — *Makau*, *rodeo* — *rodeu*, *Borneo* — *Borneu*, *Montevideo* — *Montevideu*, *štúdio* — *štúdiu*, *trio* — *triu*,

rádio — rádiu, Tókiu — Tókiu, embryo — embryu, duo — duu, ganglion — gangliu, múzeum — múzeu, individuuum — individuuu, rezíduum — rezíduu.

Pádovú príponu *-i* má v L. sg. slovo *vnútro* (vo význame „vnútorná časť“): *vo vnútri*. V hovorovom štýle sa slovo *vnútro* používa ako pomenovanie pre Ministerstvo vnútra (predtým aj Poverenstvo vnútra); v takomto prípade je v L. sg. prípona *-e*: *pracuje na vnútre, na vnútre sú prijímacie dni v utorok a štvrtok* a pod. Táto prípona je aj pri slove *nebo*.

V N. pl. majú niektoré cudzie pomnožné podstatné mená tvary s krátkym koncovým *-a*: *regesta, nomina, verbá, pronomina, analekta, prolegomena*.

Slovo *oko, ucho* majú v pôvodnom význame „orgán zraku a sluchu“ N. pl. *oči, uši*, G. *očí, uší*, D. *očiam, ušiam*, L. *očiach, ušiach*, I. *očami, ušami*. V prenesenom význame majú tieto slová v pl. skloňovanie *oká, uchá, ók, úch, okám, uchám, okách, uchách, okami, uchami*: *oká na polievke (na sieti), masné oká, morské oká, magické oká, volské oká; uchá na hrncoch, klást (zakladať) oká, chytať zver do ók*. Pravidelne podľa vzoru *mesto* sa vždy skloňuje slovo *zaucho*: *zauchá, zaúch, zauchám* atď.

V G. pl. popri tvaroch *očí, uší* sa používajú tvary *očú, ušú* v ustálených spojeniach a v prísloviach. Napr.: *zahľadieť sa do očú (očí), príde (prišlo) mu z očí (očí), dostať z očú (očí); zide z očú, zide z myslí; luháť do očí (očú)*.

Slovo *nebo* má v pl. popri tvaroch s dlhým *á* aj tvary s dvojhláskou *-ia*: N. A. *nebesá/-ia* (G. *nebies*), D. *nebesám/-iam*, L. *nebesách/-iach* (I. *nebesami*).

V G. pl. sú tvary: 1. s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky (pokiaľ nie je dlhá) alebo s nulovou pádovou príponou a s vkladnou samohláskou, 2. s pádovou príponou *-í*.

1.) V tvaroch s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky sa samohlásky *a, i (y), u* a slabičné spoluhlásky *r, l* predlžujú na *á, í (ý), ú, í, ľ* a samohlásky *ä, e, o* na dvojhlásky *ia, ie, ó*.

Takto sa tvorí G. pl. ponajprv pri slovách, ktoré majú na konci kmeňa jednu spoluhlásku; napr.: *lano — lán, dynamo — dynám, kladivo — kladív, lyko — lýk, pečivo — pečív, kopyto — kopýt, koryto — korýt, kompozitum — kompozít, hypokoristikon — hypokoristík, brdo — bréd, zrno — zrn, kľbo — kľb, jablko — jablk, hovädo — hoviad, mäso — mias, teleso — telies, semeno — semien, lono — lón.*

Zo slov so spoluhláskovou skupinou na konci kmeňa sa takto tvorí G. pl. 1. v slovách, ktorých kmeň sa končí na šumovú spoluhlásku a spoluhlásková skupina nie je rozdelená morfológickým švíkom; napr.: *cesto — ciest, mesto — miest, hniezdo — hniezd, gusto — gúst, margo — márg, manko — mánk, salto — sált, saldo — sáld, tango — táng, komando — kománd, skriptá — skrípt, embargo — embárg, abstraktum — abstrákt, memorandum — memoránd,*

strnisko — *strnísk*, *pastvisko* — *pastvísk*, *ihrisko* — *ihrísk*, *letisko* — *letísk*, *stredisko* — *stredísk*; 2. pri slove *slnko* — *slńk* (s morfológickým švľkom v spoluhláskovej skupine).

Posledná kmeňová slabika sa nepredlžuje (ostáva krátka): a) po predchádzajúcej dlhej slabike, napr. *zmeno* — *zmen*, *písmeno* — *písmen*, *liečivo* — *liečiv*, *nácesto* — *nácest*, *priezvisko* — *priezvisk*, *riečisko* — *riečísk*; b) pri substantíve *vojsko* — *vojsk*; c) keď sa kmeň končí na *-ov*; napr.: *slovo* — *slov*, *olovo* — *olov*; d) v prevzatých, ešte nie celkom zdomácnených slovách s kmeňovým *e*, *o*. Takto sa tvorí G. pl. predovšetkým pri niektorých podstatných menách na *-eto*, *-eton*, *-oto*, *-ko*, napr.: *dueto* — *duet*, *kvarteto* — *kvartet*, *kvinteto* — *kvintet*, *sexteto* — *sextet*, *noneto* — *nonet*, *epiteton* — *epitet*, *asyndeton* — *asyndet*, *oxymoron* — *oxymor*, *barytonon* — *baryton*, *geto* — *get*, *kimono* — *kimon*, *prolegomena* — *prolegomen*, *bolero* — *boler*, *eso* — *es*, *perfektum* — *perfekt*, *analekta* — *analekt*, *regesta* — *regist*, *gesto* — *gest*, *porto* — *port*, *korzo* — *korz*, *torzo* — *torz*, *konto* — *kont*, *percento* — *percent*, *scherzo* — *scherz*, *tempo* — *temp*.

S nulovou pádovou príponou *a* s vkladnou hláskou sa G. pl. tvorí pri slovách, v ktorých spoluhlásková skupina na konci kmeňa pozostáva zo spojenia akejkoľvek spoluhlásky so zvučnou spoluhláskou alebo ide o zdobneniny na *-ko*. Sú to tieto prípady: a) slová so zvučnou spoluhláskou na konci kmeňa; napr.: *steblo* — *stebiel*, *bedro* — *bedier*, *bahno* — *bahien*, *clo* — *ciel*, *bradlá* — *bradiel*, *ďasno* — *ďasien*, *bydlo* — *bydiel*, *jadro* — *jadier*, *rebro* — *rebier*, *pravidlo* — *pravidiel*, *mydlo* — *mydiel*, *jedlo* — *jedál*, *puzdro* — *puzdier*, *pižmo* — *pižiem*, *krosná* — *krosien*, *zlo* — *ziel*, *jarmo* — *jariem*, *lekno* — *lekien*, *sklo* — *skiel*, *peklo* — *pekiel*, *mračno* — *mračien*, *radlo* — *radiel*, *neutrum* — *neutier*; b) slová zakončené na *-stvo*, *-ctvo*; napr.: *nebezpečenstvo* — *nebezpečenstiev*, *písomníctvo* — *písomníctiev*, *svedectvo* — *svedectiev*, *povereníctvo* — *povereníctiev*; c) zdobneniny s príponami *-ko*, *-ičko*, *-ečko*, *-očko*; napr.: *čielko* — *čielok*, *rebierko* — *rebierok*, *ojko* — *ojok*, *teliesko* — *teliesok*, *vlákenko* — *vlákeniek*, *zvieratko* — *zvieratiek*, *slovičko* — *slovičok*, *vajičko* — *vajičok*, *okienečko* — *okienečiek*, *miestečko* — *miestečiek*, *mestečko* — *mestečiek*, *hniezdočko* — *hniezdočiek*.

V G. pl., ktorý sa tvorí s nulovou pádovou príponou *a* s vkladnými samohláskami, sú vkladné hlásky *ie*, *o*, *e*, zriedkavejšie aj *á*.

Dvojhĺska *ie* sa vkladá v neslabičných kmeňoch alebo po predchádzajúcej krátkej slabike vo viacslabičných kmeňoch (ale nie po spoluhláske *j*); napr.: *sklo* — *skiel*, *dno* — *dien*, *zlo* — *ziel*, *mydlo* — *mydiel*, *nebezpečenstvo* — *nebezpečenstiev*, *mestečko* — *mestečiek*. Slová zakončené na *-stvo*, *-ctvo* majú tvary s vkladným *ie* aj po predchádzajúcej dlhej slabike; napr.: *hospodárstvo* — *hospodárstiev*, *krajčírstvo* — *krajčírstiev*, *údenárstvo* — *údenárstiev*, *nožiarstvo* — *nožiarstiev*.

Samohláska *o* sa vkladá po predchádzajúcej dlhej slabike alebo po spolu-

hláske *j*, ak sa kmeň končí na šumovú spoluhlásku; napr.: *rebierko* — *rebierok*, *okienko* — *okienok*, *lýtko* — *lýtok*, *ojko* — *ojok*.

Samohláska *e* sa vkladá po predchádzajúcej dlhej slabike alebo po spoluhláske *j*, ak sa kmeň končí na zvučnú spoluhlásku *m*, *n*, *r*, *l*; napr.: *krídlo* — *krídel*, *vlákno* — *vláken*, *číslo* — *čísel*, *lajno* — *lajen*, *písmo* — *písem*, *čerieslo* — *čeriesel*, *plátno* — *pláten*, *povrieslo* — *povriesel*, *žriedlo* — *žriedel*, *súkno* — *súken*, *práchno* — *práchen*, *trieslo* — *triesel*, *sídlo* — *sídel*, *pásmo* — *pásem*, *osídlo* — *osídel*, *kúzlo* — *kúzel*. Ak nepredchádza spoluhláska *j*, sú popri starších tvaroch s vkladným *e* aj novšie tvary s vkladným *ie*; napr.: *číslo* — *čísel/čísiel*, *krídlo* — *krídel/krídiel*, *sídlo* — *sídel/sídiel*, *vlákno* — *vláken/vlákien*.

Samohláska *á* sa vkladá v niektorých jednotlivých slovách niekedy aj popri dvojhláske *ie* po predchádzajúcej krátkej slabike; napr.: *jedlo* — *jedál*, *jutro* — *jutár*, *vrecko* — *vreciek/vrecák*, *brno* — *brvien/brván*.

2. Pádová prípona *-í* je v G. pl. pri prevzatých podstatných menách, ktoré majú pred *-o*, *-on* *-um* samohlásku (ktorých kmeň sa končí na samohlásku vo výslovnosti alebo len v pravopise); napr.: *štúdio* — *štúdií*, *rádio* — *rádií*, *ganglion* — *ganglií*, *gymnázium* — *gymnazií*, *múzeum* — *múzeí*, *individuum* — *individuí*, *capriccio* — *capriccií*. Táto prípona je aj pri slovách s mäkkými spoluhláskami na konci kmeňa: *banjo* — *banjí*, *jojo* — *jojí*.

V G. pl. sa rytmický zákon zachováva pri slovách, ktoré tvoria G. pl. s nulovou príponou, a pri slovách s vkladným *o*; napr.: *písmeno* — *písmen*, *zámeno* — *zámen*, *nácesto* — *nácest*, *polienko* — *polienok*, *lýtko* — *lýtok*. Popri tvaroch s vkladným *e* podľa rytmického zákona sú však aj tvary s vkladným *ie* bez uplatnenia rytmického zákona; napr.: *číslo* — *čísel/čísiel*, *krídlo* — *krídel/krídiel*, *pásmo* — *pásem/pásiem*. Pri slovách zakončených na *-stvo*, *-ctvo* v G. pl. sú len tvary s vkladným *ie*.

V N., D. a L. pl. sa rytmický zákon zachováva; napr.: *stádo* — *stáda*, *stádam*, *stádach*; *miesto* — *miesta*, *miestam*, *miestach*; *vlákno* — *vlákna*, *vláknam*, *vláknach* (oproti *mestá*, *mestám*, *mestách*).

Podstatné meno *jojo* má v N., D. a L. pl. krátke pádové prípony *-a*, *-am*, *-ach*: *joja*, *jojam*, *jojach*.

V staršom jazyku sa používala v I. pl. pádová prípona *-y*. V dnešnom jazyku stretávame sa s jej zvyškami napr. v prísloviach: *My o vlku a vlk za humny*. Môže sa dnes využívať na zámerné archaizovanie jazykového prejavu (napr. v umeleckej reči).

Vzor srdce

	sg.	pl.
N.	<i>srdc-e</i>	<i>srdc-ia</i>
G.	<i>srdc-a</i>	<i>srdc-ŕ, pol-í</i>

D.	<i>srdc-u</i>	<i>srdc-iam</i>
A.	<i>srdc-e</i>	<i>srdc-ia</i>
L. (o)	<i>srdc-i</i>	(o) <i>srdc-iach</i>
I.	<i>srdc-om</i>	<i>srdc-ami</i>

Podľa vzoru *srdce* sa skloňujú podstatné mená stredného rodu, ktoré majú v N. sg. pádovú príponu *-e*; napr.: *dielce, drievece, kridelce, masielce, nebce, ojce, okiencie, pierce, slovce, stebielce, stehiencie, vedierce, zrnce; hradište, iskrište, kolbište, letište, lovište, nákladnište, nálezište, nárazište, nástupište, obetište, obvazište, odbytište, parkovište, pohrebište, pramenište, prekladište, prístavište, rečnište, riečište, schodište, skladište, stanovište, učilište, útočište, výstavište, zápasnište, závodnište, zhromaždište, zoradište, Hradište, Sobotište, Veľké Orvište, Hrachovište; citoslovce, lice, lože, more, oje, plece, pole, slnce, vajce, vrece; pomnožné podstatné mená, napr. *dvercia, pláca, prsia, Hlivištia, Lukovištia*.*

Vzor *srdce* predstavuje dnes v spisovnej slovenčine skupinu viac-menej uzavretú. Nové slová, ktoré by patrili do tohto vzoru, takmer nepribúdajú. Odvodzovacia prípona *-ište* je slabo produktívna; produktívna je dnes synonymná prípona *-isko*, ktorá zatláča pri mnohých slovách príponu *-ište*. Podobne popri zdrobňujúcej prípone *-ce* je dnes bežnejšia synonymná prípona *-ko*. Celkove ide teda o neproduktívny vzor, ale slová, ktoré do neho patria, sú veľmi frekventované a zväčša patria do jadra slovnej zásoby.

Takto sa skloňujú aj inoslovanské miestne mená stredného rodu zakončené na *-e*; napr.: *Uherské Hradišče — Uherského Hradišťa, Mnichovo Hradišče, Týnišče nad Orlicí, Dolné Dvorišče, Bjele Polje, Gorodišče, Zastrazišče*.

V G. pl. sú tvary: 1. s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky (ak nie je dlhá) alebo s nulovou pádovou príponou a s vkladnou samohláskou, 2. s pádovou príponou *-í*.

1. V tvaroch s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky sa samohláska *i* a slabičné spoluhlásky *r, l* predlžujú na dlhé *í, ř, ľ*, samohláska *e* na dvojhlásku *ie*.

Takto sa tvorí G. pl. pri slovách, ktoré majú na konci kmeňa jednu spoluhlásku; napr.: *prsia — prs, plece — pliec, vrece — vriec, lice — lic, pláca — plác*.

Ďalej sa takto tvorí G. pl.: a) pri slovách na *-ce*, ktoré sa nepocituje ako zdrobňujúca prípona, a so slabičným *r, l* v predchádzajúcej slabike: *brdce — brdc, slnce — slnc, srdce — srdc*; b) pri slovách s odvodzovacou príponou *-ište*; napr.: *hradište — hradíšť, iskrište — iskrišť, nárazište — nárazišť, nástupište — nástupišť, učilište — učilišť, lovište — lovišť*.

Posledná kmeňová slabika sa nepredlžuje (ostáva krátka) po predchádzajúcej dlhej slabike; napr.: *riečište — riečišť*.

S nulovou pádovou príponou a s vkladnou samohláskou sa G. pl. tvorí pri

slovách so zdobňujúcou odvodzovacou príponou *-ce*, ako aj pri slovách *citoslovce* a *vajce*; napr.: *krídelce* — *krídelec*, *zrnce* — *zrniec*, *skielce* — *skielec*, *citoslovce* — *citosloviac*, *vajce* — *vajec*.

Dvojhĺaska *ie* sa vkladá po predchádzajúcej krátkej slabike (ale nie po spoluhláske *j*): napr.: *citoslovce* — *citosloviac*, *krídelce* — *krídelec*, *nebcce* — *nebiec*, *slovce* — *sloviac*, *zrnce* — *zrniec*.

Samohláska *e* sa vkladá po predchádzajúcej dlhšej slabike alebo po spoluhláske *j*; napr.: *čielce* — *čielec*, *dielce* — *dielec*, *drievece* — *drievec*, *okienca* — *okienec*, *pierce* — *pierec*, *stebielce* — *stebielec*, *skielce* — *skielec*, *stehienca* — *stehienec*, *vedierce* — *vedierec*, *ojce* — *ojec*, *vajce* — *vajec*.

2. Pádovou príponou *-í* sa G. pl. tvorí v slovách *more* — *morí*, *oje* — *oji*, *pole* — *poľí*, *lože* — *loží*.

Po spoluhláske *j* sú v N., D. a L. pl. tvary s krátkym *a*: *oje* — *oja*, *ojam*, *ojach*.

Rytmický zákon sa dôsledne uplatňuje vo všetkých pádoch; napr.: *okienca* — N. pl. *okienca*, G. pl. *okienec*, D. pl. *okienca*, L. pl. *okienca*; *riečište* — *riečišť*; *líca* — *líca*, *lícam*, *líca*; *čielce* — *čielca*, *čielcam*, *čielca*; *dielce* — *dielca*, *dielcam*, *dielca*; *drievece* — *drieveca*, *drievecam*, *drieveca*; *plúca*, *plúcam*, *plúca*.

Vzor vysvedčenie

	sg.	pl.
N.	<i>vysvedčen-ie</i>	<i>vysvedčen-ia</i>
G.	<i>vysvedčen-ia</i>	<i>vysvedčen-í</i>
D.	<i>vysvedčen-íu</i>	<i>vysvedčen-iam</i>
A.	<i>vysvedčen-ie</i>	<i>vysvedčen-ia</i>
L. (o)	<i>vysvedčen-í</i>	(o) <i>vysvedčen-íach</i>
I.	<i>vysvedčen-ím</i>	<i>vysvedčen-iami</i>

Podľa vzoru *vysvedčenie* sa skloňujú podstatné mená stredného rodu, ktoré sa v N. sg. končia na dvojhĺasku *-ie*; napr.: *prútie*, *búčie*, *kvietie*, *lieštie*, *borievčie*, *íverie*, *chrastie*, *malinčie*, *perie*, *skálie*, *čechinie*, *smrečie*, *boďlačie*, *orešie*, *kórovie*, *haluzie*, *nábrevie*, *námestie*, *pohorie*, *pomorie*, *poschodie*, *údolie*, *územie*, *zahranie*, *záhumnie*, *popredie*, *podzemie*, *podsvetie*, *preddomie*, *priedomie*, *rozvodie*, *rázcestie*, *úradie*, *predlaktie*, *úpätie*, *záhradie*, *ozubie*, *osrdie*, *Podhradie* (*Spišské Podhradie*, *Zemianske Podhradie*), *Pohronie*, *Polabie*, *Porúrie*, *Považie*, *Rudohorie*, *Potisie*, *Záblatie*, *Záriečie*, *Zátisie*, *Závodie*, *Porýnie*, *Záhorie*, *súhvezdie*, *bezlesie*, *závažie*, *výročie*, *hnutie*, *čítanie*, *písanie*, *kreslenie*, *počítanie*, *kvasenie*, *zajatie*, *posedenie*, *stretnutie*, *utrpenie*, *vyzvanie*, *školenie*, *tvorenie*, *zamestnanie*, *zdravie*, *ostrie*, *obdobie*, *desaťročie*, *storočie*, *cimburie*, *bájoslovie*, *hláskoslovie*, *tvaroslovie*, *vykoslovie*, *imanie*, *droždie*, *ovocie*, *obilie*, *zbožie*.

Podľa tohto vzoru sa skloňujú aj miestne názvy, ktoré majú tvar druhových prídavných mien, ako *Jastrabie* — *Jastrabia*, *v Jastrabí*, *Srnie* — *Srnia*, *v Srní*, *Vranie* — *Vrania*, *Ovčie* — *Ovčia*. Skloňovanie podľa prídavných mien (G. „z Jastrabieho, Ovčieho“, D. „Jastrabiemu, Ovčiemu“, L. „v Jastrabom, v Ovčom“ a pod.) je v spisovnom jazyku nenáležitá.

Rovnako sa skloňujú aj inoslovanské miestne mená stredného rodu na *-ie, -í*; napr.: *Belopolie* — *Belopolia*, *Ušcie Solne* — *Ušcia Solného*, *Korzybie* — *Korzybia*, *Verchošizemie* — *Verchošizemia*, *Verchovažie* — *Verchovažia*, *Voznesenie* — *Voznesenia*, *Verchovie* — *Verchovia*, *Kočevie* — *Kočevia*, *Předmostí* — *Předmostia*, *Zaječí* — *Zaječia* a pod.

Pádové prípony sú vo všetkých pádoch dlhé. Neskracujú sa ani po predchádzajúcej dlhej slabike; napr.: *bezprávie* — *bezprávia*, *bezpráviu*, *o bezprávi*, *bezprávim*, *bezprávia*, *bezprávi*, *bezpráviám*, *o bezpráviach*, *bezpráviami*; podobné sú prípony vždy dlhé pri slovách *čučuriedie*, *hlúbie*, *kvietie*, *lieštie*, *lopúšie*, *ústie*, *prátie*, *skálie*, *sítie*, *tnie*, *svbie*, *prítmie*, *Záriečie*, *Porýnie*, *Porúrie*, *liatie*, *viatie*, *súštatie* atď.

Podstatné mená *prestanie* a *ustanie* majú len tvar G. sg. v spojení s predložkou *bez*: *bez prestania*, *bez ustania*.

Podstatné meno *storočie* má v pl. popri tvaroch *storočia*, *storočí*, *storočiam* . . . aj expresívne tvary *stáročia*, *stáročí*, *stáročiam* atď.

Vzor dievča

	sg.	pl.	
N.	<i>dievč-a</i>	<i>dievč-at-á</i>	<i>dievč-enc-e</i>
G.	<i>dievč-at-a</i>	<i>dievč-at-ŕ</i>	<i>dievč-eniec-ŕ</i>
D.	<i>dievč-at-u</i>	<i>dievč-at-ám</i>	<i>dievč-enc-om</i>
A.	<i>dievč-a</i>	<i>dievč-at-á</i>	<i>dievč-enc-e</i>
L. (o)	<i>dievč-at-i</i>	(o) <i>dievč-at-ách</i>	(o) <i>dievč-enc-och</i>
I.	<i>dievč-at-om</i>	<i>dievč-at-ami</i>	<i>dievč-enc-ami</i>

Podľa vzoru *dievča* sa skloňujú podstatné mená stredného rodu zakončené na *-a* alebo *-á* (po perniciach), ktoré obyčajne označujú mláďatá ľudí alebo zvierat, alebo majú expresívny význam (sú zdrobnenými expresívami); napr.: *baranča*, *dojča*, *háda*, *lúša*, *leviča*, *holúbä*, *chlapča*, *húsa*, *ježa*, *osla*, *pachola*, *nemluhňa*, *oplanča*, *orliča*, *páňa*, *pánča*, *prespanča*, *teľa*, *šteňa*, *nedochódča*, *loštiča*, *mača*, *medvieda*, *kačiča*, *lastoviča*, *chĺpča*, *vtáča*, *výžla*, *vĺča*, *žabä*, *žriebä*, *sóvā*, *žieňa*, *strídža*, *dievča*, *knieža*, *páža*, *zvíera*; pomnožené podstatné mená *deťurence*, *trojčatá*, *päťorčatá*, *trojčence* a pod.

V niektorých slovách tohto vzoru význam mláďata ľudí alebo zvierat, ba ani expresívny význam už dnes nie je; napr.: *dievča*, *knieža*, *zvíera*, *páža*.

Sem patria aj niektoré podstatné mená označujúce veci, ako *dúpkä*, *púpkä*, *kvieta*, a pomnožné podstatné mená označujúce ľudové hudobné nástroje: *drumblence*, *gajdence*.

V množnom čísle sú dvojaké tvary. Pri jedných je kmeň s príponou *-at-* (po perniciach *-ät-*), pri druhých s príponou *-enc-*, pri iných sú však dvojaké tvary — s príponou *-at-* aj s príponou *-enc-*.

Jednotlivé slová zvyčajne majú tvary plurálu zakončené na *-atá* (*-ätá*) aj na *-ence*; napr.: *bába* — *bábätá*|*bábence*, *leviäa* — *levičatá*|*levičence*, *losiäa* — *losičatá*|*losičence*, *nedochódäa* — *nedochódčatá*|*nedochódčence*, *pánäa* — *pánčatá*|*pánčence*, *rýbä* — *rýbätá*|*rýbence*, *žiabä* — *žiabätá*|*žiabence*, *žriebä* — *žriebätá*|*žriebence*, *osäa* — *ostatá*|*oslence*, *psiäa* — *psičatá*|*psičence*, *vľäa* — *vľčatá*|*vľčence*, *chüäa* — *chüdatá*|*chüdence*, *dvojčatä*|*dvojčence*, *holúbä* — *holúbätá*|*holúbence*, *výžäa* — *výžčatá*|*výžčence*, *medviäa* — *medvičatá*|*medvičence*, *dievčä* — *dievčatá*|*dievčence*, *blizňä* — *blizňatá*|*blizňence*, *cigánäa* — *cigánčatá*|*cigánčence*, *hüsa* — *hüsatá*|*hüsence*, *jahňä* — *jahňatá*|*jahňence*, *chüäa* — *chüdatá*|*chüdence*, *orľičä* — *orľičatá*|*orľičence*, *kozäa* — *kozčatá*|*kozčence*, *koničä* — *koničatá*|*koničence*, *üšäa* — *üščatá*|*üščence*, *siróčä* — *siróččatá*|*siróččence*, *vtäčä* — *vtäččatá*|*vtäččence*, *vnüčä* — *vnüččatá*|*vnüččence*, *stňä* — *stňčatá*|*stňčence*.

Niektoré slová majú však v pl.:

1. len tvary na *-atá*; napr.: *päza* — *päžatá*, *knížäa* — *knížčatá*, *kurčä* — *kurččatá*, *plánäa* — *plánčatá*, *pörčä* — *pörččatá*, *zvieräa* — *zvierčatá*, *pacholäa* — *pacholčatá*, *mläda* — *mläččatá*, *dúpkä* — *dúpkčatá*, *chlápä* — *chlápčatá*, *žieňä* — *žieňčatá*, *nemľuvňä* — *nemľuvňčatá*;

2. len tvary na *-ence*; napr.: *kurä* — *kurence*, *stridžä* — *stridžence*; pomnožné podstatné mená *drumblence*, *gajdence*, *deťürence*.

Pri slovách, ktoré majú v pl. príponu *-atá* (*-ätá*) aj *-ence*, sa tvary s príponou *-atá* viac využívajú v terminológii.

Slová *prasa*, *teäa*, *štieňä* majú v pl. tvary zakončené na *-ce*: *prasce*, *teäce*, *štence*. V terminológii sa zriedkavejšie používajú aj tvary *teäatá*, *prasatá*.

Podstatné meno *kvieta* sa používa len v sg., alebo sa zväčša vyskytuje ako kolektívum.

V G. pl. sú dvojaké tvary: 1. s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky, 2. s nulovou pádovou príponou a s vkladnou samohláskou.

1. V tvaroch s nulovou pádovou príponou a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky sa samohláska *a* predlžuje na *ia*. Takto sa tvorí G. pl. pri tvaroch na *-atá*; napr.: *jahňatá* — *jahňiat*, *dvojčatá* — *dvojčiat*, *trojčatá* — *trojčiat*, *pätorčatá* — *pätorčiat*, *dojčatá* — *dojčiat*, *pacholčatá* — *pacholčiat*, *nemľuvňčatá* — *nemľuvňčiat*, *krstňčatá* — *krstňčiat*.

Kmeňová slabika sa však nemení, keď predchádzajúca slabika v kmeni je dlhá; napr.: *dievčatá* — *dievčat*, *zvieratá* — *zvierat*, *húsatá* — *húsat*, *žriebätá* — *žriebät*, *kniežatá* — *kniežat*, *pážatá* — *pážat*, *rýbatá* — *rýbat*, *žiabätá* — *žiabät*, *holúbätá* — *holúbät*, *vnúčatá* — *vnúčat*.

2. S nulovou pádovou príponou a s vkladnou dvojhĺaskou *ie* (ktorá sa vkladá do spoluhláskovej skupiny na konci kmeňa) sa G. pl. tvorí v tvaroch zakončených na *-ence* a *-ce*; napr.: *dievčence* — *dievčeniec*, *holúbence* — *holúbeniec*, *vnúčence* — *vnúčeniec*, *gajdence* — *gajdeniec*, *detúrence* — *detúreniec*, *vtáčence* — *vtáčeniec*, *húsenice* — *húseniec*, *rýbenice* — *rýbeniec*, *prasce* — *prasiec*, *teľce* — *teľec*, *štence* — *šteniec*.

V I. pl. je pádová prípona *-ami*. V hovorovom jazyku sa niekedy používa prípona *-mi* pri tvaroch na *-atá*; napr.: *dievčatmi*, *krsthatmi*, *zvieratmi*.

Slovo *dieťa* sa skloňuje v pl. takto: N., A. *deti*, G. *detí*, D. *detom*, L. (*o*) *detoch*, I. *detmi*. V I. je tu prípona *-mi*. V sg. sa slovo *dieťa* skloňuje pravidelne podľa vzoru *dievča*: G. *dietata*, D. *dietatu* ... Slovo *dieťa* sa používa aj ako singulár k podstatným menám *dietky*, *dieťičky*.

Slovo *knieža* je v N. sg. stredného rodu alebo aj mužského rodu: *to knieža* — *ten knieža*. V obidvoch prípadoch sa gramatický rod prejavuje na prídavnom mene alebo na slovese, ktoré sa s ním ako nadradeným slovom zhoduje v rode.

Jasné je, že tu Metod nepôsobil na malopoľské knieža sám. (STANISLAV) — Starší muž bol Rastislav, knieža veľkomoravské, a mladší muž jeho synovec Svätopluk, nitriansky údelný knieža. (JÁGĚ) — Dôverovali všetkým, ktorých knieža vyslalo naproti. (KORÁK) — Knieža rozšírilo mihalnice a zvrátilo obočie od prekvapenia. (FIGULI) — Knieža zostal skamenený. (KALINČIAK) — Knieža z Lothringu zostal v širom poli. (TOMÁŠIK)

Vo význame „vysoký cirkevný hodnostár“ sa používa slovo *knieža* len ako neutrum: *apoštolské knieža*, *duchovné knieža*, *cirkevné knieža*. Podobne aj v pomenovaní *svetské knieža*.

V A. sg. je slovo *knieža* najčastejšie stredného rodu.

V pl. je slovo *knieža* vždy len stredného rodu.

Príezviská *Knieža*, *Kura*, *Kurča* sa skloňujú podľa vzoru *hrdina* (p. str. 123). Ak je však slovo *knieža* vlastným menom umeleckého diela (románu, divadelnej hry, opery a pod.) alebo je súčasťou takéhoto vlastného mena, skloňuje sa podľa vzoru *dievča*; napr.: *Knieža* (dielo Niccola Machiavelliho a román Ž. Naľkvskej), *Knieža Igor* (opera od A. Borodina), *Knieža líptovské* (poveš od J. Kalinčiaka).

Líptovských zemanov s ich večným haštením a politikárením zobrazil potom vo svojom najobširnejšom diele, v *Kniežati líptovskom*. (PŘŮR) — Ústami jednej z postáv *Kniežata líptovského* odsudzuje Kalinčiak okrem iného politickú pasivitu. (КОСНОЛ) — Čo budem študovať od septembra, ešte neviem, ale hlavný režisér Emil Pasenkov, zaslužilý umelec, mi v liste spomína Vladimíra z *Kniežata Igora*. (ТЛАЧ) — V Smrčkovom *Kniežati Rasticovi* sa tak aj robilo. (STANISLAV)

Skloňovanie cudzích podstatných mien

V slovenčine je výrazná tendencia podriaďovať cudzie slová, (všeobecné aj vlastné) domácemu skloňovaciemu systému. Zväčša sa pritom vychádza z výslovnosti cudzích slov. Podľa zakončenia a rodu zoraďujú sa jednotlivé slová k niektorému zo skloňovacích vzorov.

Mnoho cudzích všeobecných i vlastných podstatných mien sa však neskloňuje. Neskloňujú sa predovšetkým také slová, pri ktorých pomer zakončenia a prirodzeného rodu nezodpovedá domácej skloňovacej sústave.

Z mien mužského rodu sú nesklonné slová ako *ataše, kenguru, chargé d'affaires, Ra* (egyptský boh). Nesklonné sú aj české priezviská na *ú*, napr.: *Martinů, Janů, Pavlů, Venců, Petrů*.

Z mien ženského rodu sú nesklonné: a) mená osôb ženského rodu zakončené na spojuhlásku alebo na samohlásku *i, y, o, e*; napr.: *miss, madam, missis, girl, Manon, Rút, lady, Sapfo, Inge, Pak Den-aj*; b) iné vlastné mená na *-e*; napr.: *Labe*; c) hromadné slová zakončené na *-y*; napr.: *džentry, jury*; d) iné slová, ako *avenue*.

Z mien stredného rodu sú nesklonné mená vecí a jednotlivých pojmov zakončené na *-i, -e, -é, -u, -ü, -ö*; napr.: *harakiri, alibi, dementi, finále, extempore, kanoe, komuniké, negligé, matiné, defilé, resumé, renomé, dražé, soirée, plateau, menu*. Podobne sú nesklonné mená vecí na *-a*; napr.: *aleluja* (v Mozartovom *Aleluja*), *hosanna*. Slovo *baby*, ktoré je stredného rodu (ako slovo *dieťa*), je tiež nesklonné.

Nesklonné sú aj mnohé iné mená cudzích vzdialených miest; napr.: *Nantes, Marseille, Sydney, Hanoi, Waterloo, Oslo*.

Niektoré z cudzích podstatných mien sa skloňujú čiastočne len v niektorom páde alebo len v niektorých pádoch. Napr. slovo *skóre* má v hovorovom jazyku tvar I. sg. *skórom*, slovo *revue* má tvary D., L. sg. *revui*, G. pl. *revuů*, D. pl. *revuám*, L. pl. *revuách*, I. pl. *revuami*.

Ostatné mená cudzieho pôvodu sa skloňujú podľa jednotlivých vzorov.

Podstatné mená mužského rodu

V slovách latinského pôvodu na *-us* a gréckeho pôvodu na *-os, -as, -es* sa pri skloňovaní koncové *-us, -os, -as, -es* odsúva. Ide o všeobecné podstatné mená (pri neživotných najmä nehmotné) a vlastné mená (osobné a miestne mená); napr.: *generalissimus — generalissima, brontosaurus — brontosaura, realizmus — realizmu, impresionizmus — impresionizmu, rytmus — rytmu, rádius — rádia, nónius — nónia, amofeles — anofela, hádes — hádu, Ovidius — Ovidia, Herodotos — Herodota, Anaxagoras — Anaxagora, Sokrates — Sokrata, Rodos — Rodu,*

Lesbos — *Lesbu*. Koncové *-us, -os* sa zachováva v zdomácnených všeobecných podstatných menách, osobných menách a priezviskách; napr.: *fiškrus* — *fiškusa*, *circus* — *circusu*, *virus* — *virusu*, *týfus* — *týfusu*, *epos* — *eposu*, *chaos* — *chaosu*, *Július* — *Júliusa*, *Lichardus* — *Lichardusa*, *Paulus* — *Paulusa*. Rovnako sa koncové *-as, -es, -os, -us* zachováva v novogréckych, pseudogréckych, pseudo-latinských, tureckých, španielskych, litovských, lotyšských, flámskych a iných podobných menách; napr.: *Plastiras* — *Plastirasa*, *Funtes* — *Funtesa*, *Papagos* — *Papagosa*, *Snečkus* — *Snečkusa*, *Vilnius* — *vo Vilniuse*. Takisto sa skloňujú novogrécke a iné mená na *-is*; napr.: *Karamanlis* — *Karamanlisa*, *Lacis* — *Lacisa*.

Pri niektorých slovách latinského a gréckeho pôvodu je kolísanie medzi vynechávaním alebo ponechávaním koncového *-us, -es*; napr.: *adlátus* — *adláta/adlátusa*, *cerberus* — *cerbera/cerberusa*, *Bakchus* — *Bakcha/Bakchusa*, *jamulus* — *jamulusa/jamula*, *Hádes* — *Hádesa/Háda*, *Herkules* — *Herkulesa/Herkula*, *Herakles* — *Heraklesa/Herakla*, *týfus* — *týfusu/týfu*.

Slovo *héros* sa skloňuje s ponechávaním koncového *s* alebo bez neho; napr.: G., A. sg. *hérosa/héroa*, D., L. sg. *hérosovi/héroovi*. Takto sa skloňujú aj niektoré grécke mená; napr.: *Ares* — *Area/Aresa* — *Areovi/Aresovi*, *Diktys* — *Diktysa/Diktysa* — *Diktyovi/Diktyovi*.

Pri niektorých slovách latinského a gréckeho pôvodu dochádza k zmene kmeňa; napr.: *Paris* — *Parida*, *Scipio* — *Scipiona*, *Nero* — *Neróna*, *pontifex* — *pontifika*, *Xenofón* — *Xenofonta*, *Noe* — *Noema*, *Zeus* — *Dia*, *Diovi*.

Osobitné skloňovanie majú mužské životné podstatné mená cudzieho pôvodu, ktoré sa v písme končia na samohláskové písmená a vyslovujú sa (v slovenskej výslovnosti) s prednými samohláskami *i, í, e, é, ä*.

Tieto mená sa skloňujú takto:

	sg.	pl.
N.	<i>kuli</i>	<i>kuli-ovia</i>
G.	<i>kuli-ho</i>	<i>kuli-ov</i>
D.	<i>kuli-mu</i>	<i>kuli-om</i>
A.	<i>kuli-ho</i>	<i>kuli-ov</i>
L. (o)	<i>kuli-m</i>	(o) <i>kuli-och</i>
I.	<i>kuli-m</i>	<i>kuli-ami</i>

Patria sem niektoré všeobecné cudzie podstatné mená, ktoré sa u nás používajú, a najmä vlastné mená; napr.: *efendi*, *mufti*, *dandy*, *kádi*, *grizly*, *pony*, *abbé*, *Yankee*, *Curie*, *Verdi*, *Rossini*, *Gigli*, *Nizámí*, *Machiavelli*, *Guerrazzi*, *Medici*, *Škultéty*, *Goethe*, *Dante*, *Coppé*, *Priestley*, *Kállay*, *Attlee*, *Setälä*, *Sillanpää*, *Rintempää*, *Giovanni*, *Charlie*, *Harry*, *Stanley*, *Bambi*, *Bandy*.

Takto sa skloňujú aj cudzie osobné mená zakončené na *-ü, -ö, -ö*; napr. *Inönü* — *Inönüho*, *Köprülü* — *Köprülüho*, *Jenö* — *Jenöho*.

Z českých vlastných mien sa takto skloňujú priezviská, ktoré majú v češtine skloňovanie podobné skloňovaniu našich podstatných mien vzoru „dievča“. Sú to mená ako *Hrabě, Poupě*, ktoré majú v slovenčine skloňovanie *Hraběho, Hraběmu, Poupě, Poupěho* (v češtine *Hraběte, Poupěte*).

Podobne skloňujeme anglické priezviská na *-ey* (vyslovené ako *i*); napr.: *Priestley — Priestleyho* (vysl. *Prístli — Prístliho*), *Huxley — Huxleyho* (vysl. *haksli — haksliho*). Substantívum *jockey* (vysl. *džokej*) a priezvisko *Grey* sa skloňuje podľa vzoru *chlap*. Iné priezviská na *-ai, -ay* majú jednak skloňovanie podľa vzoru *chlap*, jednak zámenne pádové prípony; napr.: *Matulay — Matulaya|Matulayho, Révai — Révai|Révaiho, Kállay — Kállaya|Kállayho, Pulai — Pulai|Pulaiho*.

České priezviská na *-ě, -e*, ktoré súvisia s podstatnými menami stredného rodu, sa skloňujú podľa vzoru *chlap*; napr.: *Bičičiště — Bičičišta, Strniště — Strništa, Syřiště — Syřišta, Srdce — Srdca*. České priezviská na *-ně* a iné priezviská, pri ktorých sa javí súvislosť so všeobecnými podstatnými menami ženského rodu, sa skloňujú podľa vzoru *hrdina*; napr.: *Purkyně — Purkyňu, Bechyně — Bechyňu, Homole — Homolu, Nevole — Nevolu, Večeře — Večeři*.

Zo všeobecných podstatných mien na *-e* skloňujú sa s vynechávaním koncovkej samohlásky slová talianskeho pôvodu (skloňujú sa podľa vzoru *chlap*); napr.: *cicerone — cicerona, monsignore — monsignora*. Rovnako sa skloňujú aj talianske osobné mená zakončené na samohlásku *-e* alebo priezviská takéhoto pôvodu (z osobných mien); napr.: *Garrone — Garrona, Clemente — Clementa, Ettore — Ettore, Gastone — Gastona, Cesare — Cesara, Ercole — Ercola, Raffaele — Raffaela, Leone — Leona*.

Pri skloňovaní tureckých, gréckych, rumunských a albánskych osobných mien na *-u* koncová samohláska *u* vypadáva; napr.: *Saradžoghlu — Saradžogla, Papandreu — Papandrea, Enescu — Enesca, Eftimiú — Eftimia, Stancu — Stanca, Spahehu — Spaheha*.

Pri iných vlastných menách osôb na *-u, -ú, -ó, -ó, -ou, -au* sa pádové prípony pridávajú k celému menu; napr.: *Nehru — Nehrua, Varjú — Varjúa, Szabó — Szabóa, Rousseau — Rousseaua, Gerő — Geróa, Lenau — Lenaua, Garrigou — Garrigoua*.

Cudzíe priezviská na *-o* sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *chlap*; napr.: *Hugo — Huga, Michelangelo — Michelangela, Marco Polo — Marca Pola*.

Ruské domáce mená typu *Kosta, Miša, Saša, Stopa, Vasia* sa pravidelne skloňujú podľa vzoru *hrdina*.

V srbochorvátskych menách na *-ac* sa vynecháva samohláska *-a-*, ak sa živo uvedomuje súvislosť s paralelnými slovenskými menami na *-ec*; napr.: *Berac — Berca, Vrchovac — Vrchovca; Karlovac — v Karlovci, Petrovac — v Petrovci*,

Leskovac — v *Leskovci*. Takto sa skloňuje aj všeobecné podstatné meno *desaterac* — *desaterca*.

Francúzske priezviská zakončené na spoluhlásku (či sa koncová spoluhláska vyslovuje, alebo nie) sa skloňujú podľa vzoru *chlap*; napr.: *Bourget* — *Bourgeta*, *Maurois* — *Mauroisa*, *Monteix* — *Monteixa*, *Dumas* — *Dumasa*, *Rabelais* — *Rabelaisa*, *Balzac* — *Balzaca*, *Bossuet* — *Bossueta*, *d'Artagnan* — *d'Artagnana*.

Ku vzoru *chlap* patria aj francúzske priezviská na *-ey*: napr.: *Ney* — *Neya*, *Vey* — *Veya*, *Lyautey* — *Lyauteya*; ďalej nemecké priezviská na *-ei*: napr.: *Frei* — *Freia*.

Anglické a francúzske mená zakončené na *-e*, ktoré sa nevyslovuje, strácajú pri skloňovaní toto *e* aj v písme; napr.: *Hume* — *Huma*, *Shakespeare* — *Shakespearea*, *Robespierre* — *Robespierra*, *Lafargue* — *Lafargua*. Len v menách na *-ce*, *-ge*, *-che* ostáva toto *e* vo všetkých pádoch; napr.: *Laplace* — *Laplacea*, *Lagrange* — *Lagrangea*, *Malebranche* — *Malebranchea*. Ponechanie *e* naznačuje výslovnosť predchádzajúcich spoluhlások *c*, *g*, *ch* ako *s*, *ž* (vo francúzštine), resp. *dž* (v angličtine), *š*; napr.: *Laplacea* = *Laplasa*. Takto sa skloňujú aj osobné mená, miestne mená a všeobecné podstatné mená; napr.: *Pierre* — *Pierra*, *Greenville* — z *Greenvillu*, *Toulouse* — z *Toulousa*, *Cambridge* — z *Cambridgea*, *Liège* — v *Liègi*, *Cercle* — v *Cercli*, *Le Havre* — v *Le Havri*, *sansculote* — *sansculota*, *safe* — *safu*, *timbre* — *timbru*, v *timbri*, *brumaire* — v *brumairi*, *vendémiaire* — vo *vendémiairi*, *frimaire* — *frimaira*.

Vo francúzskych priezviskách a osobných menách na *-es* toto *-es* vypadáva alebo *e* ostáva podobne ako pri menách na *-e*: napr.: *Descartes* — *Descarta*, *Jacques* — *Jacqua*, *Georges* — *Georgea*.

Maďarské mená ako *Nagy* (vysl. *Naď*), *Arany* (vysl. *Araň*), *Király* (vysl. *Kiráj*) sa skloňujú podľa vzoru *chlap* (*y* označuje mäkkosť predchádzajúcej spoluhlásky alebo spolu s predchádzajúcou spoluhláskou označuje nejakú spoluhlásku); napr.: *Nagy* — *Nagya*. Podobne sa skloňujú rumunské priezviská typu *Petrovici* — *Petrovincia*, *Ivanovici* — *Ivanovicia*.

České krstné mená a priezviská *Zdeněk*, *Franěk*, *Čeněk*, *Vaněk* a pod. sa skloňujú takto: *Zdeňka*, *Zdeňkovi*, *Fraňka*, *Čeňka*, *Vaňka*.

Podstatné mená ženského rodu

České miestne mená ženského rodu na *-v* zachovávajú ženský rod aj v slovenčine; napr.: *Boleslav* — z *Boleslavi*, *Břeclav* — v *Břeclavi*, *Čáslav* — o *Čáslavi*. Rovnako zachovávajú ženský rod aj české mená *Choceň*, *Plzeň*. Niektoré české mená zakončené spoluhláskou však menia v slovenčine gramatický rod. Napr. mená *Olomouc*, *Chrudim*, *Příbram*, *Kouřim*, *Vlašim*, *Litomyšl* sú v češtine ženského rodu, ale v slovenčine mužského rodu.

Podstatné mená ženského rodu na *-oa*, *-ua* sa skloňujú riadne podľa vzoru *žena*; napr.: *kongrua* — *o kongruae*, *Goa* — *v Goe*, *Nicaragua* — *v Nicaraguae*. Podstatné mená zakončené na *-ea* majú v D. a L. sg. namiesto prípony *-e* príponu *-i*; napr.: *idea* — *o idei*, *Kórea* — *na Kórei*, *Lea* — *o Lei*.

Španielske mená na *-illa* sa skloňujú podľa vzoru *žena*; napr.: *Sevilla* — *zo Sevilly*, *Barbier* *zo Sevilly*.

Miestne mená *Bologna*, *Campagna* sa skloňujú podľa výslovnosti, a nie podľa pravopisu; napr.: G. sg. *Bologne*, D. sg. *Bologni* (vysl. *Boloňa*, *Boloňe*, *Boloňi*). Takto sa podľa výslovnosti skloňujú aj mená ako *Tosca*, *Benfica*; napr.: G. sg. *Toscy* (vysl. *Tosky*), *Benficy Lisabon* (*Benfiky Lisabon*).

Niektoré podstatné mená cudzieho pôvodu pod vplyvom domácich slov strácajú svoj pôvodný rod a prijímajú ženský rod podľa zakončenia; napr.: *dráma* — *drámy*, *téma* — *témy*, *dogma* — *dogmy*, *astma* — *astmy*. Skloňovanie podľa stredného rodu so zmenou kmeňa je v dnešnej spisovnej slovenčine nesprávne.

Slová na *-ia*, *-ya* sa skloňujú podľa vzoru *ulica*. V D. a L. pl. sú vždy dlhé pádové prípony; napr.: *štúdia* — *štúdiám*, *štúdiách*; *alternácia* — *alternáciám*, *alternáciách*; *harpya* — *harpyám*, *harpyách*.

Pri niektorých latinských a gréckych menách sa kmeň pri skloňovaní mení. Ide o klasické osobné mená; napr.: *Dido* — *Didóny*, *Juno* — *Junóny*, *Izis* — *Izidy*, *Íris* — *Íridy*.

Podstatné mená stredného rodu

Pri slovách latinského pôvodu na *-um* a gréckeho pôvodu na *-on* sa koncové *-um* a *-on* pri skloňovaní odsúva; napr.: *lyceum* — *lycea*, *asyndeton* — *asyndeta*. Tieto slová sa skloňujú podľa vzoru *mesto*. V zdomácnených slovách mužského rodu a v slovách iného pôvodu ako latinského sa koncové *-on*, *-um* zachováva (skloňujú sa podľa vzoru *dub*).

Slovo *faksimile* sa skloňuje podľa vzoru *mesto*: G. sg. *faksimila*, D. sg. *faksimilu*. V pl. sa kmeň tohto slova rozširuje: N. *faksimiliá*, G. *faksimilií*, D. *faksimiliám*, A. *faksimiliá*, L. (o) *faksimiliách*, I. *faksimiliami*.

Inoslovanské miestne mená stredného rodu zakončené na *-e* sa skloňujú podľa vzoru *srdce*; napr.: *Uherské Hradiště* — *Uherského Hradišta*, *Gorodišče* — *Gorodišča*. Inoslovanské názvy stredného rodu na *-ie*, *-í* sa skloňujú podľa vzoru *vysvedčenie*; napr.: *Belopolie* — *Belopolia*, *Předmostí* — *Předmostia*.

Skloňovanie podstatných mien s podobou prídavných mien

Mnohé podstatné mená majú podobu prídavných mien; napr.: *predstavený*, *poddaný*, *triedny*, *Jesenský*, *Ostrý*, *chyžná*, *hradská*, *desiata*, *Vysoký*, *Zelienková*, *poistné*, *funkčné*, *zástupné*, *predplatné*.

Tieto podstatné mená sa skloňujú podľa vzorov prídavných mien.

Podľa vzoru *pekný* sa skloňujú podstatné mená na *-ý, -á, -é*, ktorých kmeň sa končí na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku; napr.: *triedny, chybná, hradská, desiata, Vysoká, Zelenková, poisťné*. Ich skloňovanie pozri na str. 222—225.

Podľa vzoru *cudzí* sa skloňujú podstatné mená na *-í, -ia, -ie*, ktorých kmeň sa končí na mäkkú spoluhlásku; napr.: *vedúci, budúci, starejší, pracujúci, domáca, Revúca, Rýdzi, Lepší, Starší*. Ich skloňovanie pozri na str. 225—227.

Podľa vzoru *pekný* alebo *cudzí* sa skloňujú aj slovanské vlastné mená, ktoré v príslušnom slovanskom jazyku majú prípony prídavných mien; napr.: *Dostojevskij — Dostojevského, Trubeckoj — Trubeckého, Rozwadowski — Rozwadovského, Rački — Račkého, Vážný — Vážneho, Groznyj — (z) Grozného, Krasnolesnyj, Krivoj Rog — (z) Krivého Rogu, Cimlanskaja — (z) Cimlanskej, Novaja Zemla — (z) Novej Zeme, Kastornoje, Iževskoje, Desnickaja — Desnickej, Golubničij — Golubničieho, Hoŕení — Hoŕenieho, Hořejš — Hořejšieho, Dolejš — Dolejšieho, Golubničaja — Golubničej* a pod.

Podstatné mená tvaru privlastňovacích prídavných mien, ako *Ovčie, Medvedie, Zaječť*, sa skloňujú ako miestne názvy podľa vzoru *vysvedčenie* (p. str. 119—120).

Význam a využitie tvarov podstatných mien

Rodové tvary podstatných mien

Pri kategórii rodu nehovoríme o jej významovej stránke, ale skôr o jej funkcii. Rodové tvary podstatných mien ukazujú ich rodovú zaradenosť a tým určujú, aký gramatický tvar má mať príslušné prídavné meno, adjektívne zámeno, číslovka alebo sloveso: *výročná schôdzka, rozmanitých vecí, nejakým ženám, v dvadsiatom roku, mlčanie sa rozhostilo*.

Významovým základom jednotlivých rodových skupín sú názvy osôb — čiastočne aj zvierat — podľa ich prirodzeného rodu (pohlavia), čo dalo týmto skupinám aj meno: názvy mužských osôb sú v mužskom rode, názvy ženských osôb v ženskom rode a názvy mláďat v strednom rode. Pomenovania väčšiny zvierat a pomenovania vecí sa včleňujú do rodových skupín bez akejkoľvek významovej motivácie ako výsledok historických daností.

Proti gramatickému rodu, ktorý sa vzťahuje na všetky podstatné mená, týka sa prirodzený rod len životných podstatných mien a má významovú platnosť. Vyjadruje rozdiely v pohlaví živých bytostí.

Gramatický rod

Formálnym základom gramatického rodu je príslušnosť podstatných mien do jednej z troch skupín skloňovania, ktoré sa konštituuju na základe istých zhôd a rozdielov v pádových príponách jednotlivých skloňovacích typov.

Pádové prípony nemajú rodovú platnosť všetky rovnako. Treba rozoznávať základné a vedľajšie rozlišovacie prípony, ďalej charakteristické (silné) rodové prípony a napokon prípony rodovo indiferentné.

Základné rozlišovacie prípony sú pre daný rod jednotné. Sú to pre mužský rod prípony G., D. a L. pl. *-ov, -om, -och*. Výnimky tvoria tvary G. pl. pomnožných miestnych názvov na *-any* (*Kapušan*) a tvary *ľudí, hostí, koní, groší, peňazí, dní*.

Pre ženský rod je to prípona I. sg. *-ou* (posilnená rovnakou príponou kongruentného skloňovania: *starou matkou*).

Stredný rod nemá takýchto jednotných prípon ani v jednom páde. Aspoň čiastočne možno za také pokladať morfonologicky blízke prípony N. a A. pl. *-á/-a, -ia/-a*, s výnimkou prípony *-e* v dubletnom pl. *dievčence* pri vzore *dievča*.

Vedľajšiu platnosť pri rozlišovaní rodu majú tie pádové prípony, ktoré sa síce vyskytujú len v jednom rode, ale nie sú preň všeobecné (vyskytujú sa len v jednom alebo v dvoch typoch).

V mužskom rode je to prípona *-ovi* v D. a L. sg., prípony *-ia, -ovia* v N. pl. pri osobných vzoroch *chlap* a *hrdina* (*bratia, hrdinovia*), prípona *-ov* v A. pl. a čiastočne prípona *-mi* v I. pl. (*chlapmi, husitmi* vedľa *otcami, hrdinami*).

V ženskom rode sú to prípony *-y, -e, -i* v G. sg., prípony *-e, -i* v D. sg. a prípona *-u* v A. sg., ktorú príbuzné prípony *-ú/-u, -iu/-u* v kongruentnom skloňovaní podčiarkli ako charakteristickú pre ženský rod.

V strednom rode je to celý sg. vzoru *vysvedčenie*, v pl. prípony N., A. a I. tohto vzoru, ďalej prípony vzoru *srdce* v N.-A. sg. a pl. (*srdce, srdcia*), prípona A. sg. pri vzore *mesto* a prípona *-ä* pri vzore *dievča*.

Pádové prípony, ktoré sú spoločné dvom rodom, napomáhajú rodové rozlišovanie aspoň negatívne tým, že poukazujú na výlučnosť tretieho rodu. Spoločné sú pre maskulína a neutrá prípony *-a, -u* v G. sg., prípona *-u* v D. a L. sg. a prípona *-om* v I. sg.

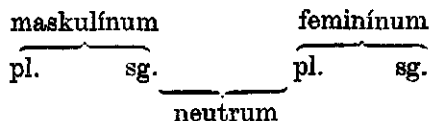
Pre feminína a neutrá sú spoločné prípony G. pl. (nulová prípona a prípona *-i*), ďalej prípony *-ám/-am, -iam/-am* v D. pl., prípony *-ách/-ach, -iach/-ach* v L. pl. (okrem tvarov *detom, deťoch* pri neutre *dieta*).

Medzi maskulínom a feminínom sú čiastočné zhody v príponách *-y, -e* v N. a A. pl. (*duby, stroje — ženy, ulice, dlane*) a v prípone *-i* v N. pl. (*chlapí, socialisti, kosti*).

Pre neutrum je osobitne charakteristická dôsledná homonymita prípon N. a A. sg. a pl.

Prípony *-e, -i* v L. sg. a *-ami* v I. pl. sú rodovo indiferentné.

Z týchto celkových vzťahov substantívnych prípon vyplýva, že mužský rod je výraznejšie vyznačený v pl., ženský rod v sg. Stredný rod má v sg. zhody s maskulínom a v pl. s feminínom a je vcelku formálne menej výrazný. Graficky:

Pri životných podstatných menách sa rodové rozlišovanie opiera v prvom rade o prirodzený rod. Názvy mužských osôb sú spravidla maskulína. Výnimkou je tu slovo *chlapina*, ďalej augmentatíva na *-isko*, neutrá *knieža, dieťa*, názvy osôb bez rodového rozlišovania (*bytosť, osoba, osobnosť, sirota*) a metonymické pomenovania osôb (*veličina, kapacita, maličkosť* — napr. *moja maličkosť; Jasnosť, Osvietenosť, Urodzenosť, Výsosť, Eminencia, Magnificencia; beštia, kotuha, kreatúra, ozruta, pačmaga, potvora, vlačuha; Blahorodie, Veličenstvo; motovidlo, nemehlo, omelo, trdlo* a i.). Tieto názvy s gramatickým ženským a stredným rodom môžu označovať podľa okolností i mužské osoby.

Názvy ženských osôb sú spravidla feminína. Toto pravidlo sa do istej miery kríži s tendenciou, aby sa mužské osobné názvy využívali vedľa svojho vlastného, užšieho významu i ako súhrnné názvy osôb bez rozlíšenia pohlavia (*učitelia* = učitelia a učiteľky).

Názvy mláďat sú spravidla neutrá.

Pri zvieracích názvoch rozhoduje prirodzený rod o zaradení do gramatického rodu len v prípadoch, keď ide o hospodárske alebo o viac-menej známe zvieratá (zväčša savce). Pri ostatných názvoch nie je rodové zaradenie významovo motivované; porov. *ovca* — *baran, lev* — *levica*, ale *ryba, pstruh, kapor, myš, poľkan, vrana, havran* ap.

Nesklonné podstatné mená nemajú rod formálne vyznačený. Pri názvoch živých bytostí sa rodové povedomie opiera celkom o prirodzený rod: *atašé, parvenu, girl, madame*; podobne pri zvieracích názvoch *kakadu, zebu, vapiti* a i.; tu treba uviesť i domáce nesklonné priezviská *Mlynárove, Šovdoje, Mišeje* a pod. Neživotné nesklonné podstatné mená sú zásadne neutrá: *kliše, taxi, menu; Bordeaux, Santa Fé, Timbuktu* a i. Iba významové súvislosti spôsobili, že niektoré z nich sú feminína: *avenue* (ulica), *causerie* (besednica), *revue* (prehliadka), *taille* (postava), *whisky* (pálenka); *Labe* (rieka).

Stredný rod je pri týchto slovách vlastne symptómom ich rodovej nevyhranosti. Pretože tu ide o gramatický rod, je to len záležitosť formy. Avšak pri názvoch mláďat je neutrum príznakom nevyvinutosti v prirodzenom rode.

K tomu možno pripojiť prípady pomenovaní, ako *nekonечно, prázdno, zlo, komično, etično, estetično, tragično* ap., a podstatnené adjektíva a zámená, ako *zlé, nové, staré*,

hatové, moje, tvoje, svoje, naše ap., pri ktorých ide o abstraktné alebo vágne pojmy, nedostatočne vymedzené. Z toho vyplýva pre stredný rod istá významová platnosť. Neutrum sa ukazuje ako symptóm nevyhranenosti v gramatickom, rodovom (pohlavnom) alebo vôbec v akomkoľvek bytostnom ohľade. To by vysvetľovalo, prečo sú augmentatívna neutrami (*chlapisko, babisko, psiško, dubisko*). Zveličenie znamená vybočenie z normálnych rozmerov, je to strata bytostnej vymedzenosti. Keď sa augmentatívny význam oslabuje, pôvodný rod sa vracia (v skloňovaní alebo len v kongruencii: *chlapčískovi, chlapčískovia, tá babisko*).

Podobný zmysel má i neutrum zámen *ono, to, čo, čosi, všetko* a neutrum rodových slovesných tvarov *pršalo, zabilo ho, išlo sa*.

Pre gramatický rod sú významné tzv. rodovo silné prípony. Rozloženie rodových príznakov v tvarovej sústave podstatných mien ukazuje, že základný pomenovací tvar N. sg. nie je rodovo dostatočne vyznačený, i keď sa naň rodové povedomie asociáciou so základnými rodovými tvarmi pevne pripína. Koncovky N. sg. nie sú však k rodovému členeniu substantív celkom ľahostajné. Zastúpenie jednotlivých prípon nie je podľa rodov rovnaké. V mužskom rode prevažuje nulová prípona, v ženskom rode prípona *-a*. Okolo týchto zakončení je sústredená prevažná väčšina životných názvov (v ženskom rode všetky okrem slov *mať, neteť, labuť, laň, myš, voš*). A je tu aj podpora prípon N. sg. v kongruentnom skloňovaní: *pekný — pekná — pekné, otcov — otcova — otcovo, ten — tá — to, mój — moja — moje*. Takto sa ukazuje nulová prípona ako rodovo príznačná pre maskulínium, prípona *-a* ako príznačná pre femininum. Sú to ich rodovo silné prípony.

Podľa toho majú mužský vzor *hrdina* a parciálny typ *dedo* pri vzore *chlap* rodovo slabé zakončenie. Rodové povedomie sa však pri nich pevne opiera o prirodzený rod. V ženskom rode majú slabé rodové zakončenie vzory *dlaň* a *košť*. Rodové rozlíšenie od podobne zakončených maskulín je pri nich dané len tradíciou a normou.

Pri menej známych a frekventovaných slovách s týmto zakončením, keď je norma menej povedomá a keď pôsobia protichodné vplyvy z nárečí, býva povedomie rodu neisté a kolísavé. Stretávame sa s tým napr. pri maskulínach ako *kúkoľ, kúpeľ, lišaj, moč, močiar, obličaj, odev, okov, podmol, rumeň, srieň, šiaľ, vechel, výstroj, zboj, žalud* a pri femininách ako *byľ, čepel, kročaj, kropaj, kúdel, mosadz, mokrad, obuv, obyčaj, opuchel, osušel, otep, paprad, pec, pipel, pištoľ, prípraž, prímes, prí, retaz, síhel, spiež, spúšť, stupaj, šlapaj, ilč, újesť, veraj, výzbroj, zápač, zátoň, zbroj*.

Badáť to i pri miestnych menách mužského rodu s mäkkým zakončením: *Báhoň, Boť, Branč, Čabaj, Holíč, Kehel, Míľhošť, Poproč, Počkaj*. Alebo pri podobne zakončených femininách: *Beňuš, Debraď, Gáň, Halíč, Hraň, Hrochoť, Marhaň, Mokrad, Radvaň, Vydraň* a i.

V strednom rode sú rodovo silné prípony *-e* a *-ie*, a to pre svoju výlučnosť (v ostatných rodoch sa v N. sg. nevyskytujú). K nim patrí aj prípona *-o* svojím zastúpením proti maskulínam s podobným zakončením, i preto, že v mužskom rode je to rodovo slabá prípona. Neutrá a maskulína zakončené

na -o sú ináč významovo dostatočne rozlíšené: k neutráam patria názvy vecí a mláďacie deminutíva (*mesto, mláďatko*), k maskulínam názvy osôb (hypokoristiká a vlastné mená: *ocko, Jano, Krasko*). Rod augmentatív nie je pevný.

Prípona -a/-ä v strednom rode je rodovo slabá. Prípona -a je vyhradená ako rodovo silná pre ženský rod, a to pre početnú a významovú prevahu substantív zakončených na -a v tomto rode. Rodová príslušnosť neutier na -a/-ä je však dostatočne zrejماً z ich významu (sú to názvy mláďat).

Jestvovanie rodovo silných prípon v sústave menného rodu značí, že sa tu uplatňuje snaha po rodovej výraznosti a jednoznačnosti základného pomenovacieho tvaru.

Pôsobenie rodovo silných prípon sa prejavilo v slovenčine v minulosti napr. v expanzii prípony -a na feminína s pôvodne nulovým zakončením: *broskva, dravka, háčva, kanva, koruhva, mrkva, svokra, dcéra, matka*. Zvratne sa uplatnil princíp rodovo silného zakončenia v tom, že niektoré feminína so slabou rodovou charakteristikou prešli k maskulínam: *močiar, rumeň, sriech*.

Zastúpenie rodovo silných prípon ustavične rastie, a to pri tvorení a preberaní slov.

Odvodzovacie prípony, ktorými dnes tvoríme nové slová, sú zväčša rodovo silno zakončené. Mužské prípony majú nulové zakončenie: *-ík, -ok, -ník, -teľ, -ec, -áč, -ár, -iar, -ín, -án, -ún* a i. Ženské prípony sú zakončené na samohlásku *-a*: *-ica, -nica, -ička, -yňa, -ka, -ňa* atď. Odvodzovacie prípony pre neutrá sa končia na *-o, -e, -ie*: *-stvo, -isko, -dlo, -ko, -ište, -ce, -ie*.

Odvodzovacích prípon so slabou rodovou charakteristikou je nepomerne menej. Napr. v mužskom rode prípony *-ca, -ita, -ista*. Súvislosť s mužským rodom je pri nich zrejماً z ich životného významu. V ženskom rode sú to prípony *-ost* (výrazný abstraktný význam ju pevne asocjuje so ženským rodom), *-áreň, -eň* (tu pôsobia súvislosti s príponou *-ňa*), *-ež* (neproduktívna prípona). Rodovo slabá odvodzovacia prípona -a/-ä v strednom rode je s ním asociovaná pre svoj význam, ktorý zapadá do celkových významových tendencií tohto rodu (rodová nevyhranenosť mláďat).

I keď je v odvodeninách zastúpenie rodovo silných prípon veľmi výrazné, sú tu prípady kolísania pri odvodzovaní, napr.: *-ŕ|-a, -ŕ|-ie, -ok|-ka, -ík|-ička, -ok|-a, -ŕ|-ok, -ok|-ie*. V súčasnom spisovnom jazyku jestvujú napr. rodové dublety *náplav|náplava, priekor|priekora, prímes|prímesok, žiar|žiara; gombík|gombička, námrazok|námraza, náruč|náručie, príučka|príučok, úbočie|úboč, vývesok|výveska, zámok|zámka, zátylok|zátylie*; so striedaním hlások i *pa-sienok|pašienka*. Dublety sa vyskytujú i v prípadoch, kde sa už odvodenosť nepocituje: *čabrák|čabraka, manier|maniera, mol|moľa, poém|poéma, tangens|tangenta*; pomnožné *dverce|dvercia*. K pomnožnému neutru *prsia* je mužský singulatív *prs*.

V literatúre, najmä staršej, sa vyskytujú dubletné rodové tvary ako autorské

neologizmy, poetizmy alebo ako vplyvy z ľudového alebo hovorového úzu, napr. *bedro, jaro, priestora, záodev* (fem., Tajovský), *srieň* (fem., Jančová), *čud* (Hviezdoslav), *otep* (mask., Jégé).

Rodová dubletnosť sa podľa možnosti obmedzuje. Ako maskulína sa ustálili napr. podstatné mená *krm, kyjak, nočlak, ohryzok, pár, priehyb, rad, prednovok, rozmarín, zákop, záves; atlas, formant, front, komponent, seminár, šál, variant*. Ako feminína ustáľuje norma slová *páska, požiadavka, priekopa, snímka, šopa, uhorka, vzorka; spúšť, úvrat; artičoka, fonéma, garniža, morféma, sála, saláma, servítka*; ako neutrá slová *oplietko, priehrštie, rázcestie; gymnázium, dueto, kvarteto* a i.

Pri dubletách *chvoj|chvoja, kaluž|kaluža, pištol|pištoľ* ide len o kolísanie medzi slabou a silnou rodovou príponou v rámci ženského rodu. Takáto dubleta môže byť napr. poetizmom:

Mladost, tys' nádeja života! (štrúe)

Keď sa pri spomenutých príponách ustálil významový rozdiel, ide o rodové homonymá, úplné alebo len čiastočné: *červeň* — *červeň* (mask., karta), *klokoč* (fem., klokot) — *klokoč* (mask., ker), *lieň* (fem., lenivosť) — *lieň* (mask., ryba), *súš* (fem., suchá zem) — *súš* (mask., časť plástu, druh mäsa), *zeleň* — *zeleň* (mask., karta), *zver* (fem., kolektívum) — *zver* (mask., zvieratá); *družba* (priateľstvo) — *družba* (mask., prvý mládenec na svadbe), *kura* — *kura* (neutr., mláďa); *var* — *vara, večer* — *večera, výmer* — *výmery, záloh* — *záloha, ľuľok* — *ľuľka, zárub* — *záruba, vývažok* — *vyvážka; fólio* — *fólia, štúdio* — *štúdiá* a i.

Kolísanie prípon *-ŕ/-a, -ŕ/-ka, -ok/-ka* a ich rovnaká podoba v N. pl. pri mužských neživotných a pri ženských podstatných menách oslabujú rodové povedomie aj pri pomnožných substantívach; napr. pri maskulínach *čary, korálky, ohrabky, paberky, podlupky, prístupky, rezky, výzvedy, zápisky*; ďalej i pri feminínach *belásky, dožinky, dvojačky, gajdy, kazematy, sluchy, šaty; gamaše, liace, podvoje*. V slovách *háby, rárohy, kutle* sú možné dubletné tvary mužského i ženského rodu.

Z tých istých príčin sa pri prvom alebo zriedkavom použití ťažšie ozrejmuje rod pomnožných miestnych názvov. Pri tých, ktoré si zachovali očividnú súvislosť s apelatívami alebo vlastnými menami, je rod zrejmý: *Brehy, Čakany, Dvory, Zbehy, Hámre, Vráble, Prusy, Šváby; Dedinky, Lúky, Motyčky, Vyhne*. Tam, kde je táto spojitosť zastretá, pomáhajú súvislosti s odvodzovacími príponami.

Názvy, ktorých zakončenie je podobné s mužskými odvodzovacími príponami *-an, -ík, -ák, -ár, -iar, -áč, -áš*, sú maskulína: *Kraľovany, Dvorníky, Smrdáky, Leváre, Psiare, Sliache, Tlmače, Ortáše, Repáše*. Maskulínami sú ďalej aj názvy na *-y* bez týchto súvislostí, ak sa ich kmeň končí na jednu spoluhlásku, pred ktorou je niektorá samohláska okrem *i*: *Brezolupy, Bruty, Čáry,*

Gbely, Krompachy, Necpaly, Nedožery, Rakoľuby, Velaty, Voderady, Žabokreky (Šahy sú výnimočne fem.).

Naproti tomu zdrobené názvy na *-nky, -čky* majú proti očakávaniu ženský rod: *Bojničky, Dvorianky, Mlynky, Topoľčianky*, podobne i *Gbelce, Príbelce*. Femininum sa tu vysvetľuje tým, že G. pl. týchto názvov má vkladnú hlásku, čo je typické pre skloňovanie ženského rodu: *Bojničiek, Topoľčianok, Gbeliec*. To potom platí i pri názvoch na *-ce* s predchádzajúcou spoluhláskou: *Alekšince, Nemce, Sečovce*. Sú to feminína, i keď je tu naporúdzi súvislosť s odvodzovacou príponou *-ec* (výnimočne *Ladce* sú mask., hoci G. pl. je *Ladiac*; podobne i *Vráble* s G. pl. *Vrábeľ*).

Názvy, ktorých zakončenie je zhodné so ženskou odvodzovacou príponou *-ina*, sú feminína: *Čabiny, Hatiny, Popudiny, Straciny*. Formálnou podobnosťou sa mohli k nim dostať i *Domaniky, Hybe, Kosihy, Poníky, Saliby, Beskydy*. Feminína sú ďalej i názvy na *-ice*, akiste pre podobnosť s odvodzovacou príponou *-ica*: *Košice, Levice*.

Podľa zakončenia majú rod zmeravené a zrazené tvary ako *otčenáš, zdravas, pochválen*: *Aký pochválen, taký na veky amen*. Ďalej i značkové a skratkové slová: *SLUK, Umdek, tuzex, technokov, mototechna, Chemko*. Pri skratkách je rod podľa nadradeného slova rozvedeného pomenovania: *naša ČSSR, naše JRD*.

V širokom rozsahu sa uplatnil princíp rodovo silného zakončenia pri prevzatých slovách, a to pri neživotných názvoch. Tieto slová majú v slovenčine rod spravidla podľa zakončenia bez ohľadu na rod v jazyku, z ktorého bolo slovo prevzaté.

Prevzaté neživotné názvy zakončené na spoluhlásku sú maskulína: *diadém, ekzém, problém, systém; diagram, enzým; diplom, idióm; epos, pátos, ischias, syfilis; klimax, paradoxa; exámen, experiment, extrém, fakt, princíp; alonž, gvaš, pulz, šansón, ingot, bibelot, trikot; cercle, ensemble, frontispice, safe, timbre* (samohláskové zakončenie je tu len v grafike); *petit, borgia, exlibris, ofsajd, knokaut, pouvoir, precedens; tangens, mínus, plus, dur, mol* (posledných päť i neskl. neutr.); *Lesbos, Cambridge, Louvre* a i. To platí napr. i o českých miestnych názvoch, ktoré sú v češtine feminína: *Chrudim, Kovičim, Litovel, Olomouc, Přebram, Vlašim*. Mužský rod podľa zakončenia majú na rozdiel od češtiny i niektoré cudzie miestne názvy: *Bakoň, Mohuč, Osvienčim, Paríž, Postupim, Remeš, Sinaj, Solún*.

V niektorých nárečiach sú i názvy *Budapešť, Bukurešť, Pešť, Sibir, Viedeň*, ba i české *Plzeň* maskulína.

Slová s vypadávacím *-um, -on* na konci sú neutrá: *gymnázium, kolégium, rádium, epiteton, oxymoron*.

Z pôvodných ženských substantív sa ako feminína uchovali pri nezmenenej rodovo slabšej prípone slová *prax a syntax*. V iných prípadoch nastala v zakon-

čení zmena na podobu s rodovo silnou príponou: *analýza, báza, téza; skepsa, synagóga, synkopa, sfinga; akcia, diskusia, reakcia; autorita, humanita, univerzita* ap. Pôvodný ženský rod i prislabej rodovej prípone sa zachoval aj v niektorých slovách francúzskeho pôvodu: *esej, linaj, livrej, retuš, trofej; Boulogne, Champagne, Provence*. Adaptácia nastala v prípadoch *adresa, aféra, aleja, bláza, fasáda, lóža, polonéza; anonsu, nuansa, delikatesa, seansa; beletria; Loira, Maasa, Seina, Ženeva* ap.

Femininum je pravidlom pri pôvodných francúzskych maskulínach na *-áž, -éž, -tž*: *blamáž, ekvipáž, etáž, masáž, montáž, pasáž, tiráž, tonáž, vernisáž; manéž; prestíž* (slovo *guráž* má i mužskú dubletu s hovorovým zafarbením); sem sa zaraďuje aj slovo *fermež*, ktoré je vo francúzštine femininum. Pôsobila tu pravdepodobne súvislosť so slovenskou príponou *-ež* (*hápež, mládež*), ale aj čeština a nemčina, ktoré pri preberaní sprostredkovali.

Pokiaľ si prevzaté slová uchovávajú ráz citátu, ostávajú nesklonné a sú i pri zakončení, ktoré je v slovenčine typické pre iný rod, stredného rodu: *hendiadys, junktim, rekviem, vademekum; péle-méle, portefeuille; beta, boa* a i. Pri zdomácnení prejavujú niektoré z nich tendenciu skloňovať sa v zhode so zakončením: *agens, reagens* (maskulína). Pri zakončení pre slovenčinu netypickým ostávajú cudzie slová i trvale nesklonné a v strednom rode: *andante, penále; imprimé, karé; skóre, soirée; dementi, etui, taxi; vadi; derby, rugby; tabu; bijou; menu, milieu, niveau; Capri, Tahiti; Dillí; Baku, Honolulu; Calais, Bordeaux*.

Prirodený rod

Jadro mužského a ženského rodu tvoria životné maskulína a feminína, ktoré sú späť pomenovacími súvislosťami na základe prirodeného rodu do jednej významovej skupiny životných substantív. Predovšetkým to platí pre osobné názvy.

Mužské pomenovania slúžia vo väčšine prípadov nielen ako názvy mužských osôb, ale i ako súhrnné pomenovania osôb bez rozlíšenia pohlavia: *učiteľ*, t. j. tak učiteľ, ako aj učiteľka; *učitelia* = učelia a učiteľky. Majú teda užší aj širší význam, ktorý možno rozlíšiť len z kontextu. Ženské názvy majú v porovnaní s mužskými len užší rodový význam: *učiteľka* = žena v učiteľskom povolaní, *učiteľky* = ženy v učiteľskom povolaní.

Tento protiklad bezpríznačového mužského a príznačového ženského pomenovania je pri prevažnej väčšine osobných názvov z rozličných okruhov: *predavač — predavačka, robotník — robotníčka, nájomník — nájomníčka, lyžiar — lyžiarka, školák — školáčka, sudca — sudkyňa, huslista — huslistka, tanečník — tanečnica, vodič — vodička, kmotor — kmotra, švager — švagrína, falošník — falošnica, cudzinec — cudzinka, černocho — černoška, dedičan — dedičanka, Ōňan — Ōňanka, Prešovčan — Prešovčanka*.

Rodné (krstné) mená sú individualizujúce pomenovania a bývajú zväčša rodovo osihotené: *Juraj, Peter, Anna, Helena*. V dvojiciach *Ján — Jana, Daniel — Daniela* ap. má mužský názov len užší rodový význam. Len tento význam majú i mužské názvy v dvojiciach *družba — družička, gazda — gazdina, pán — pani, strigón — striga, vojvodca — vojvodkyňa, princ — princezná*.

Pre základné príbuzenské vzťahy a pohlavné rozdiely máme z historických príčin len heteronymné rodové dvojice názvov, v ktorých mužské pomenovanie má len užší rodový význam. Aj súhrnné pomenovanie býva heteronymné, prípadne i chýba: *otec — matka (mať): rodičia; syn — dcéra: dieťa, pl. deti* (neutrum); *brat — sestra: súrodenci; bratanec — sesternica, ženich — nevesta (mladoženich — mladucha), zat — nevesta, strýc — teta, muž — žena, mládenec (mladík) — deva, parobok — dievka* a i.

Zo spoločenských príčin, totiž preto, že niektoré činnosti, hodnosti a stavy jestvovali len ako mužské alebo len ako ženské, sa vyskytujú prípady pomenovaní bez rodového páru; napr.: *bača, hrobár, kamendár, kolesár, obuvník, čižmár, baník, poľovník, valach, delostrelec, generál, slúžny, rytier, vladyka, kmeť, hudec, boxer, futbalista; chyžná, modistka, balerína, rodička, pôrodná asistentka, šestonedielka* ap.

S prenikaním žien do všetkých povolání prítvárajú sa ženské názvy k mužským všade: *agronómka, dirigentka, dôstojníčka, majsterka, ministerka, poručička, prírodovedkyňa, režisérka, traktoristka* ap.

Prevzaté slová bývajú zvyčajne rodovo osihotené: *aga* (zriedkavo sa vyskytuje fem. *aganica*), *dóža, paša, sahib, šejk, pikolo, efendi, nymfa, girl* a i.

Podstatné mená, ktoré sa používajú ponajviac na kvalifikáciu osôb v prívlastku, prísudku alebo v jednočlennej vete, majú spravidla len širší rodový význam a bývajú bez ženského rodového pendantu: *bojko, horlivec, huncút, lakomec, miláčik, priaznivec, rojko, samouk; bumbaj, chumaj, držgroš, horenos, zjedihlav*. Pejoratívne názvy, ako *bažihuba, melhuba, prepiduša, skaderuka-skadenoha, tlčhuba, utrimiska, vyskočkura* ap., sú maskulína a majú i paralelné ženské pendanty s homonymným tvarom N. sg.

Prírodný rod nevyjadrujú ani niektoré všeobecné názvy, ako *človek* (pl. *ľudia*), *host, inteligent, jedinec, potomok, tvor, anjel, duch, génus*. Podobne ani feminína *bytosť, osoba, osobnosť, sirota*, metonymické názvy *duša, dušička, kapacita, postava, veličina, spojka, stránka* a i.; ďalej staršie tituly *Dôstojnosť, Jasnosť, Osvietenosť, Urodzenosť, Výsosť, Excelencia, Magnificencia, Spektabilita*; pejoratíva *beštia, koľuha, kreatúra, ozruta, pačmaga, pliaga, potvora, vlačuha*; neutrá *Blahorodie, Veličenstvo, motovidlo, nemehlo, omelo, trdlo* ap.

Pri názvoch zvierat bývajú párové rodové pomenovania len čiastočne. K mužským názvom zvierat jestvujú napr. tieto známejšie ženské pendanty: *bažanica, holubica, jelenica, levica, medvedica, mulica, orlica, oslica, páva, vlčica*,

v rozprávkach i bobrica, drozdica, hrošica, ježica, losica, mrožica, račica, slonica, sobica, tigrica, tulenica, havranica, zajačica. Názvy jašter a jašterica sú významovo disparátne.

Pri pomenovaníach hospodárskych zvierat sú zväčša heteronymné rodové názvy. Pretože hospodársky dôležitejšie býva pri týchto zvieratách ženské pohlavie, slúži tu ako súhrnný názov femininum: *hus* — *gunár*, *kačka* — *káčer*, *krava* — *buják*/*býk*/*vól*, *koza* — *cap*, *mačka* — *kocúr*, *ošípaná*/*sviňa* — *kanec*/*brav*, *ovca* — *baran*, *sliepka*/*kura* — *kohút*, *srna* — *srnec*; ale *kôň*/*žrebec*/*valach* — *ko*-*byla*, *pes* — *suka*.

Ostatné názvy zvierat nerozlišujú prirodzený rod a ich mužský alebo ženský rod má len všeobecnú gramatickú platnosť: *potkan*, *lasica*, *ryba* a i. Rodové názvy sa k nim v praxi tvoria pomocou slov *samec* — *samica*, *samček* — *samička*, *samčí* — *samičky*: *losos samec* — *lososia samička*, *samčí kapor*, *samičky kapor*; alebo sa hovorí len všeobecne *samec* — *samička*; pri vtákoch sa používajú na vyjadrenie rodových rozdielov názvy *sliepka* — *kohút*, *sliepočka* — *kohútik*; *tetrovia sliepočka* — *tetrovi kohútik*.

Názvy živých bytostí jestvujú aj v strednom rode. Sú to jednak augmentatíva od maskulín a feminín: *chlapisko*, *chlapčisko*, *huncútisko*, *učiteľisko*; *medvedisko*, *šarkanisko*, *psisko*; *babisko*. Neutrums tu signalizuje oslabený rodový význam.

Potom je tu celá skupina názvov mláďat, vymedzená formálne osobitným typom skloňovania *dievča*: *cigánča*, *čierka*, *človieča*, *dieta*, *dojča*, *drotárča*, *druháča*, *holobriadča*, *krstňa*, *nemlhuňa*, *nalezňa*, *pachoľa*, *páňa*, *pánča*, *pastierča*, *pastorča*, *pohanča*, *próšťa*, *prváča*, *sedliacha*, *stridža*, *vnúča*, *žľda*, *žobrása*; *bľša*, *drôzda*, *háda*, *húsa*, *jahná*, *jelenča*, *kačička*, *kozľa*, *králička*, *kukúča*, *kurča*, *lastička*, *lastoviča*, *levička*, *lišta*, *medvieda*, *morča*, *mýša*, *orlička*, *osľa*, *prasa*, *psička*, *sojča*, *škvránča*, *šteňa*, *teľa*, *vĺča*, *vrabča*, *vrána*, *výžľa*, *zajača*; *báča*, *hohúbä*, *jalová*, *jastriabä*, *rýbä*, *sóva*, *žiabä*, *žriebä*.

Niektoré názvy z tejto skupiny stratili pôvodný význam: *knieža* (v zhode i ako mask.: *ten knieža*, *knieža tak rozhodol*; porov. rodovú dvojicu *knieža* — *kňažná*), *dievča* (rodová dvojica *dievča* — *chlapec*), *zvíera*. Plurál *deti* označuje na základe protikladu *rodičia* — *deti* popri pôvodnom význame prenesene i dospelé osoby (porov. k tomu i formálne priklonenie k mask.: *deti*, *detom*, *detoch*, *deťmi*).

Analogiou vznikli názvy tohto typu na expresívne pomenovanie odrastených alebo dospelých osôb i večí: *chlápä*, *chlapča*, *žieňa*; *borievča*, *drievä*, *chlebiča*, *kviela*, *orieša*, *plánča*. Názvy *dúpä* a *púpä* nemajú už expresívny význam.

Životné a osobné maskulína

Podstatné mená mužského rodu pomenúvajúce živé bytosti majú proti ostatným maskulínam v skloňovaní niektoré zvláštnosti, ktoré ich vydeľujú ako osobitnú skupinu mužských životných podstatných mien. Sú to tieto spoločné znaky v skloňovaní: homonymita G. a A. sg., a to i v kongruentnom skloňovaní: *vysokého chlapa, nášho hrdinu, toho holuba, štvrtého jeleňa*; osobitná prípona D. sg. homonymná s príponou L. sg.: *chlapovi, hrdinovi, holubovi*; samohláskové prípony *-a, -o* pri niektorých životných: *Janko, dedo, zajko, hrdina*.

Ostatné maskulína bez týchto znakov chápeme ako neživotné. Pri nich je A. sg. homonymný s N. sg.

Kategória životných maskulín súvisí s potrebou rozlíšiť podmet od predmetu pri slovese. V ženskom rode jestvoval tento rozdiel od pôvodu, lebo väčšina životných tu patrí k vzorom *žena* a *ulica*, kde je N. a A. sg. rozlíšený. Osobitná prípona životných maskulín v D. sg. súvisí s tým, že tento pád je pri životných substantívach silne zaťažovaný a v minulosti tu bola na prekážku homonymita G. a D. sg. (porov. dnes *vlak* — *vlak*, *čaj* — *čaj* ap.). L. sg. na *-ovi* je len dôsledkom formálnej analógie.

Potreba rozlišovať N. a A. sa uplatnila pri maskulínach aj v pl., ale len pri názvoch osôb. Pri nich je A. homonymný s G., a to aj v kongruentnom skloňovaní: *silných chlapov, veľkých hrdinov, tých bojkov*. Osobné maskulína majú ďalej v N. pl. osobitné prípony *-i, -ia, -ovia* (*chlapci, bratia, otcovia*; s prípadným striedaním predchádzajúcej spoluhlásky: *robotníci, valasi*). Ostatné maskulína majú v N. pl. *-y* (bez striedania predchádzajúcej hlásky: *druby, raky*) alebo *-e* (*stroje, jelene*). Osobné prípony v N. sg. sú i v kongruentnom skloňovaní: *silní, matkiny, radi, naši, tí, všetci, dvaja, štyria, piati, sediaci, zabíť*. Okrem toho majú osobné maskulína možnosť kongruentnej väzby s číslovkami od *päť* vyššie, predovšetkým v N. a A. pl.: *piati chlapci, piatich chlapov*; neosobné a neživotné tu majú len nekongruentnú väzbu: *päť holubov, jeleňov, stromov, prístrojov*.

Týmito znakmi sa v rámci životných maskulín vydeľuje skupina osobných maskulín. Ostatné životné maskulína sa chápu ako neosobné. Sú to názvy zvierat. Z nich však slová *pes, vták, vlk* majú v pl. popri neosobných aj osobné tvary: *psi/psy, vlci/vlky, vtáci/vtáky, vtákov, vlkov, psov*.

V súčasnej hovorovej reči badať osobné tvary aj pri iných zvieracích názvoch, a to ako vplyv nárečí, kde niet rozdielu medzi osobnými a neosobnými maskulínami: *medvedí, vrabci, hadi, medvedov, vrabcov, hadov*. Zvieracie hypokoristiká majú tiež osobné tvary: *ďunďovia, fakovia, macovia, pejovia*. Pri deminutívach je kolísanie: *vlčky/vlčkovia, zajky/zajkovia* atď. Mená rozprávkových a vybájených bytostí majú osobné skloňovanie: *anjeli, čerti, démoni, duchovia, trpasľáci, vlkoláci, vodníci*. Pri slovách *anjelík, bôžik, škriatok* sú

však dvojtvary. Neosobné tvary *čerty, duchy (ísť v čerty, veriť v duchy)* sú staré zmeravené akuzatívny. Pozri k tomu príslušnú časť v skloňovaní podstatných mien.

Porov. štylistické využitie tejto kategórie s expresívnym zámerom:

Na ceste tu stojíte ako drúci, — podpichoval chlapov. (TATARKA) — V kúte podlhčavastého šenku väctei traja psi smradí dusia sa bravčovým gulášom. (HEČKO) — Ešte prikrýf, chytro prikrýf, lebo obry revú pri susedovej záhrade. (ŽAŽKÝ)

Číselné tvary podstatných mien

Singulár a plurál

Pri podstatných menách sa rozlišujú dva súbory tvarov, singulár a plurál. Singulár vyjadruje spravidla jednosť predmetu, plurál mnohosť predmetu. Zo singulárových a plurálových tvarov vyjadruje číslo každý tvar samostatne: *ženou, žien*. Homonymita tvarov sa ruší zhodou alebo kontextom: *dľhej ulice — dľhé ulice, okrúhleho líčka — okrúhle líčka, s dávnym priateľom — dávnym priateľom*.

Prevažná väčšina predmetov sa môže vyskytnúť tak v jednom exemplári, ako aj v rozlične veľkých množstvách. Takéto predmety jestvujú ako bytostne vydelené jednotliviny, ktoré môžeme počítat. Ich pomenovania majú komplementárne tvary sg. a pl. Počítateľnosť predmetov sa gramaticky ozrejmuje tým, že ich pomenovania možno spájať so základnými číslovkami: *tri duby, sedem domov*.

Medzi podstatné mená s komplementárnym sg. a pl. patria všeobecné názvy jednotlivín, osôb, zvierat a vecí: *žena, obyvateľ, národ, kvet, strom, rieka, breh, krajina, more, štát*. Ďalej aj názvy nepravých abstrákt, počítateľných abstraktných jednotlivín: *rok, hodina, myšlienka, vzťah, slovo, hláska, príhoda, skok, okolnosť, podnet, črta*.

V plurálovom súhrne predmetov sa odhliada od individuálnych vlastností, predmety sa chápu ako rovnorodé, individuálne nerozlíšené. Plurál vyjadruje isté množstvo predmetov, pričom možno mať na mysli tak určitý, ako aj neurčitý počet. Pridaním číslovky sa výslovne vymedzuje, že ide o určité alebo neurčité množstvo: *päť stromov, niekoľko stromov*.

Množstvo vecí možno expresívne vymedziť aj partitívnym genitívom: *Prišlo tam ľudí! — Urodilo sa jablk!*

Singulár vyjadruje v základnej platnosti jednosť predmetu: *Auto zastavilo pred vchodom do budovy*. Tento význam má sg. i bez číslovky *jeden*; k významu a použitiu tejto číslovky porov. kapitolu o číslovkách.

Svojrázny vzťah k mennému číslu majú vlastné podstatné mená. Odlišujú jednotlivcov ako individuality v rámci druhu. Tieto mená pre svoj význam vylučujú tvar pl.: *Anna, Homola, Trenčín, Egypt*.

Podľa druhu pomenovaných vecí rozlišujeme vlastné mená:

a) nebeských telies a súhvezdí (astronomické názvy): *Neptún, Venuša, Mars, Sirius, Polárka, Labuť, Drak, Had*;

b) útvarov členitosti zemského povrchu (geografické názvy), a to názvy svetadielov: *Európa, Afrika, Antarktída*; názvy oceánov, morí a prielivov: *Atlantik, Pacifik, Balt, Jadran, Skagerak, Bospor*; ostrovov a polostrovov: *Madagaskar, Kréta, Borneo, Kamčatka, Balkán, Tajmýr*; pohorí, vrchov a priemyslov: *Vtáčnik, Šumava, Beskydy, Ural, Pamír, Vepor, Sitno, Snežka, Elbrus, Práslap, Dukla*; jazier a riek: *Bajkal, Ladoga, Čad, Hron, Ipel, Morava, Níl, Ob, Orinoko*; poriečí, nížin, stepí a púští: *Považie, Potisie, Polabie, Neľúd, Gobi*;

c) štátov, krajín a krajov (administratívne názvy): *Československo, Rumunsko, Guinea, Čechy, Morava, Slovensko, Kalifornia, Lombardsko, Piemont, Orava, Zemplín, Kysuce*;

d) častí chotára, lesov, polí a lúk (pomiestne názvy): *Hony, Rovinky, Kapustnice, Michalka, Výchon, Podmoľ, Roveň, Popriečka*;

e) ľudských sídlisk (miestne názvy), a to názvy miest, obcí, osád, majerov a usadlostí: *Bratislava, Vrútky, Senec, Pezinok, Číž, Putnov, Solisko, Rásniky, Bojková, Uhliarka, Čiky*;

f) mestských štvrtí, parkov, sadov, cintorínov, námestí, nábreží a ulíc: *Nivy, Koliba, Vinohrady, Februárka (hovor.), Črmeľ, Bankov, Slavín, Palisády*;

g) hradov, zámkov, význačných budov, hotelov, kín, podnikov: *Devín, Likava, Beckov, Kremeľ, Versailles, Reduta, Klementinum, Jeleň, Kamzík, Hevzda, Úsmev, Kovosmalt, Tatralan, Svit, Škoda, Mototechna*;

h) jedinečných dopravných prostriedkov, výrobkov, obchodných značiek, kníh a umeleckých diel: *Tatran, Zetor, Letka, Reštaurácia, Verše, Kráľhava, Jeseň, Obed, Víťazstvo*;

ch) osôb a zvierat: *Ján, Štefan, Jožko, Katka, Janček, Tráva, Juráško, Murko, Dunčo, Zahraj, Micka, Malina, Jahoda*;

i) zosobnených pojmov, vybájených a nadprirodzených bytostí: *Smrť, Svetlonos, Vykupiteľ*.

K vlastným menám sa niekedy priradujú aj obyvateľské mená, a to názvy:

a) obyvateľov svetadielov, národov, národností a kmeňov: *Európania, Američania, Slováci, Česi, Baskovia, Indiáni, Aztékovia, Mongoli, Bantuovia*;

b) obyvateľov starých stolíc, miest a obcí: *Oravci, Turčania, Bratislavčania, Krompašania*.

Nie sú to v pravom zmysle slova vlastné mená. S veľkým písmenom sa píše v zhode s príslušnými vlastnými menami, s ktorými slovotvorne súvisia: *Košice — Košičania, Európa — Európania*.

V istých prípadoch možno použiť pl. aj pri vlastných menách. Býva to napríklad vtedy, keď vlastné meno môže mať v sg. niekoľko rozlišujúcich

prívlastkov: *dve Ameriky* (Severná a Južná), *Kriváne* (Malý a Veľký), *Váhy* (Biely a Čierny), *Medzevy* (Nižný a Vyšný), *Hvizdovia* (Ján a Karol). Vlastné meno v pl. bez prívlastku je potom zhŕňajúcim skupinovým názvom.

Skupinovým názvom je pl. i vtedy, keď vlastné podstatné meno má v sg. len fakultatívny prívlastok: *dvaja Jankovia Kráľovia* (revolučný a snivý), *dve Ruská* (predrevolučné a porevolučné), *dve rieky Moravy* (v Československu a v Juhoslávii), *traja Jánošíkovia* (Debnárov, Poničanov a Rázusovej-Martákovcej), *dvaja Ferovia Škutovci* (z Oľšavice a zo Sokola); *Anny* majú sviatok.

V prípade ‚veľký ako dve Československá‘ je pl. motivovaný tým, že vlastné meno je použité vo význame mernej jednotky, teda vlastne v apelatívnom význame. Aj inde nadobúdajú vlastné mená apelatívny význam a majú komplementárne tvary sg. a pl.: Majú tam *jedného Hložníka* a *dvoch Mudrochov*. Kúp *dva Roháče!*

Keby boli na svete len samé Slivnice, Západné Mestá, Pešti a Viedne, z vojny by sa ani nevychodilo. (HEĎKO) — Máte Vanovských, máte Anny, máte Žúrikov, Krahulcov, Malvinky. (ŠKULIČTY)

Trvalými apelatívami s protikladom sg.—pl. sú pôvodné vlastné mená niektorých antických, biblických a literárnych postáv používané na pomenovanie istého typu ľudí: *cézar/cézari*, *herkules/herkulovia*, *titan/titani*, *judáš/judáši*, *donchuan/donchuan*, *donkichot/donkichoti*. Podobne aj rozšírené mená zvierat (*dončovia, macovia*) a názvy merných jednotiek a prístrojov pomenovaných podľa vedcov a vynálezcov: *ampér/ampéry*, *farad/farady*, *gauss/gaussy*, *joule/jouly*, *newton/newtony*, *ohm/ohmy*, *röntgen/röntgeny*; ďalej aj mená výrobkov podľa ich značiek (*lipy, bystrice, detvy, partizánky; spartaky, tatraplány*); a napokon aj mená predajní podľa podnikov (*mototechny, technokovy*).

Keď sa naopak apelatíva stávajú vlastnými menami, majú v propriálnom význame iba sg.: *Žienka, Koreň, Hutník*.

Graficky sa odlišujú vlastné podstatné mená od všeobecných veľkým začiatočným písmenom (na začiatku viet je tento rozdiel zrušený). V prípade slov *zem, slnko, mesiac*, ktoré sa v astronomických textoch píšu s veľkým začiatočným písmenom, nejde len o číro formálny rozdiel, ale o dvojakú pomenováciu platnosť týchto názvov. Ako apelatíva pomenúvajú tieto slová nebeské telesá, zaraďujú ich do tried príslušných rovnorodých predmetov vo vesmíre: Jupiter má dvanásť mesiacov. — V našej galaxii je množstvo slne podobných nášmu. Ako vlastné mená rozlišujú tieto názvy nebeské telesá v našej planetárnej sústave: *Slnko, Mesiac, Zem*.

Ináč v spisovnej slovenčine je množstvo podstatných mien, ktoré sa používajú nezávisle od seba v obidvoch pomenovacích funkciách. Zväčša sú to apelatíva, ktoré sa môžu voľne využívať ako názvy osôb (*Koreň, Šidlo, Večera, Liška, Medveď*), ďalej ako názvy vrchov (*Ďumbier, Roháče, Kohút, Poľana*), podnikov, kín, hotelov, výrobkov ap. (*Mier, Vítazstvo, Lipa, Deva, Vítaz*).

Okrem toho sú tu prípady metonymického využitia mien spisovateľov, umelcov ap. na pomenovanie ich diel (čítam *Hviezdoslava*, počúvam *Suchoňa* ap.).

Domáce vlastné mená sa často využívajú v propriálnej platnosti aj niekoľko-

násobne: *Devín* (obec, hrad, loď, kino, hotel), *Polana* (vrch, podnik, kino, zubná pasta, syr, toaletné potreby), *Vihorlat* (pohorie, podnik, hotel, kino).

Pri pomenovaní nemusíme mať vždy na mysli určitý predmet alebo množstvo určitých predmetov. Niekedy totiž môžeme myslieť na hociktorý predmet alebo na hociktoré predmety daného druhu, teda na predmet vôbec, resp. na všetky predmety daného druhu. Vtedy ide o všeobecný sg. a pl. V takomto význame je protiklad medzi sg. a pl. neutralizovaný a možno ich navzájom zamieňať.

Všeobecnosť menného čísla môže byť čiastočná alebo úplná. Prvý prípad máme vtedy, keď sa nemieni druh predmetov v celom rozsahu:

Nemám rád ľudí, ktorí trýznia zvieratá. (TLAČ) — Remeselníkovia a priekupníkovia sa v tých časoch vodilo dobre. (TLAČ)

Sg. a pl. môžeme tu zameniť: Nemám rád človeka, ktorý trýzni zvieratá. Remeselníkom a priekupníkom sa v tých časoch vodilo dobre.

Menné číslo v tomto význame sa dá využiť umelecky:

Na dvore družstevnom hospodár klepe pluh. (ŽÁRY) — A vyšiel oráč na pole a zasial prvý chlieb. (TLAČ)

Úplnú všeobecnosť má menné číslo vtedy, keď sa podstatným menom v sg. alebo pl. mieni druh predmetov. Aktuálny vecný vzťah je potom celkom oslabený. To vylučuje použitie ukazovacích zámen.

Kde nechodí slnko, tam chodí lekár. (PRÍSLOVIE) — Zmysly pomáhajú človeku pri orientácii vo vonkajšom prostredí. (TLAČ) — Dieťa nie je vlastníctvom rodičov. (TLAČ)

Singulár v tejto platnosti býva najmä v definíciách:

Lieska je nízky drevený obal používaný na predkličovanie zemiakov. (TLAČ) — Lietadlo je najmladší dopravný prostriedok. (TLAČ)

Všeobecný plurál môže mať v dôsledku plnosti množstva augmentatívny odtienok (v tzv. hebrejskom genitíve):

Buď požehnaný, kráľ kráľov a pán sveta! (FIGUR) — Ešte stále je reč o triumfe triumfov, o našom víťazstve na krasokorčuľarských majstrovstvách sveta. (TLAČ)

Všeobecný sg. a pl. sa v botanickej a zologickej nomenklatúre využíva na rozlišovanie rodov a podčeladi: *topoľ* — *topole*, *jedľa* — *jedle*, *hvizdáky* — *hvizdáky*, *veverica* — *veverice*.

Tak v tomto všeobecnom význame, ako aj v niektorých ďalších významoch (distributívny, hromadný, nevymedzený sg.) má sg. popri svojom základnom význame jednotnosti aj význam mnohosti. Zo samej singulárovej formy nevyplýva, či vyjadruje jednotnosť alebo mnohosť. Preto je sg. bezpríznakovým členom kategórie čísla. Pl. je významovo špeciálnejší, a preto je príznakový.

Príznačnosť pl. sa prejavuje medziiným aj v tom, že v dvojčlennej vete s menným prísudkom si plurálové podstatné meno, nech je podmetom alebo prísudkom, žiada vždy sponu v pl.: *Šachy sú dobrým odpočinkom. — Čas sú peniaze.*

Distributívne využitie singuláru a plurálu

Dve alebo viacej súvzťažných množstiev v jednej výpovedi vyjadrujeme spravidla plurálom: *Všetci mali na hlavách širáky.* (Záborský) Plurálové tvary *hlavách* a *širáky* zodpovedajú počtom plurálu *všetci*. Hlavy a širáky sú po jednom „rozdelené“ osobám pomenovaným zámenom *všetci*. Takýto pl. voláme distributívnym. Toto rozdelenie, vlastne „pridelenie“ po jednom možno vyjadriť aj singulárom: *Všetci mali nu hlavě širák.*

Distributívny sg. sa používa najčastejšie vtedy, keď ide o časť tela, ďalej keď treba vymedziť všeobecnú platnosť nejakého faktu, alebo býva i ako poetizmus:

Dvíhali sme *hlavu*, lebo sme vyzerali slnko, lebo sme zisťovali, ktorým smerom tiahnu mraky. (ŠVANTNER) — Vydáté ženy tam nosia čepice a čiernu kvetovanú sukňu. (TLAČ) — Pri vatre gajdy hučia, v skoku sú ohlapiská, v ruke pohár, v druhej vališka sa blýska. (BOTTO)

Pretože pri pl. nemusí byť niekedy zrejmé, či vyjadruje obyčajné množstvo alebo distribúciu po jednom, býva distributívny sg. aj všade tam, kde by mohla vzniknúť nejasnosť: *Donesiete si čítanku, písanku, pero a ceruzku!* (pl. by tu mohol znamenať, že každý si má priniesť niekoľko písaniek, pier a ceruziek).

V distributívnom význame sa ináč používa častejšie pl.:

Mládenci odchodili z miestnosti s akýmiisi popolavými, meravými tvármi. (URBAN) — Knísali dlhými telami. (F. KRÁL)

Plurálom možno vyjadriť nielen rozdelenie množstva po jednom, ale i distribúciu po dvoch alebo viac predmetoch:

Ženy uhli plecami nedbanlivo. (TIMRAVA) — Bolengali dlhými rukami, zavláčali dlhými nohami. (F. KRÁL)

Distributívny sg. býva motivovaný i opakovacím významom slovíec: *V nedeľu chodíme k voďe.* — Ďalej i distributívnou predložkou *po*, ako aj zámenami a inými výrazmi s distributívnym významom: *po flaši piva, každé ráno, akákoľvek kniha, ktorýkoľvek pracovník, hocijaká maličkosť, hociktorý deň, kdejaký mudrc, nijaké východiško, niektorú nedeľu, ne jeden rok, ktoré mesto, aký liek, či návrh, taký človek, čo deň viac ap.*

Distributívny zmysel má sg. i v skrátených konštrukciách typu *ľavá a pravá ruka*: *Na pravom i ľavom brehu rieky sedeli výletníci.* — *Prvá i druhá stránka knihy sú nečíslované.* — *V jednom i druhom prípade bolo treba postupovať opatrnejšie.* Distributívny je sg. i v spojeniach *pol druhá kila, tri a pol litra.*

Prevažovanie pl. nad sg. Skupinový a pomnožný pl.

Pri používaní podstatných mien s obidvoma číslami vychádzame zo sg. ako zo základnej formy pomenovania. Sú však podstatné mená, kde častejšou formou pri pomenovaní býva pl.: *vlasy, obrvy, vrásky, zápalky, maliny, keksy* — *vlas, obrva, vráska, zápalka, malina, keks*. Sú to podstatné mená pomenávajúce javy, ktoré sa vyskytujú skôr v množstve ako v jednom exemplári. Tieto javy sa spravidla nepočítajú, buď preto, že ich počet je ustálený (*oči, uši, zuby*), alebo preto, že ich počítanie je z praktických príčin nemožné alebo nepotrebné. Počítanie je tu príznakové: *nemá ani tri vlasy na hlave; tvoje štyri rebrá, ostali len tri maliny na tanieri; Treba sa mu cele venovať a uprieť všetky štyri rodičovské oči na jeho nádherné žitie, ktoré doňho vteliili*. (Hečko) Neurčité číslovky tu značia mieru, nie počet: *mnoho malín, málo vlasov*.

K podstatným menám s týmto prevažujúcim, skupinovým pl. patria názvy: častí tela: *ďasná, gamby, hlasivky, líca, nozdry, pajesy, pery, uši, parohy, rohy; cievy, črevá, chlpy, kosti, mozole, nervy, stavce, obrvy, svaly, vrásky, zuby, žily; obuvi a odevu: baganče, čižmy, črievice, holičky, ihličky, kapce, kopačky, krpce, lodičky, omotky, papuče, pančuchy, prezučky, rukavice, snehovky, tenisky, topánky, tretry;*

plodov, rastlín a ich častí: *bobuľky, klasy, korene, kvety, listy, čerešne, figy, hrušky, huby, oriešky, osti, slivky, trnky, uhoroky;*

potravín a požívatín: *cigarety, cukríky, piškóty, sucháre, škvarky, venčeky; vecí, zariadení, výrobkov a materiálov: kachličky, karty, klince, koľajnice, kolky, korčule, náboje, parkety, servítky, schody, súčiastky, šindle, tehly, výhybky, zápalky, závary;*

rozličných iných javov: *iskry, slzy, hviezdy, líče, mraky;*

abstrákt: *výdavky, dane, hádky, nároky, obrátky, opatrenia, potreby, prípravy, príznaky* (napr. v lekárstve) *sily, spory, rozpory; možnosti, okolnosti, prednosti, schopnosti, skúsenosti, starosti, zákonitosti;*

ľudských kolektívov: *manželia, rodičia, príbuzní, súrodenci; diváci, domorodci, hostia, obyvatelia, svadobníci, účastníci, záujemci; cestujúci, poddaní, pozostalí; černosi, belosi, krestania; Michalovčania, Nóri, Európania;*

zvieracích kolektívov: *bacily, baktérie, termity, včely* a i.

Podstatné mená s prevažujúcim pl. si voelku zachovávajú kategóriu čísla s obidvoma členmi.

Pri niektorých podstatných mien tohto druhu sa však sg. používa len veľmi zriedka, a to vo vymedzených podmienkach, napr. v odbornej praxi, pri strate, zničení, zhotovovaní alebo oprave predmetu alebo pri jeho náhodnom osamotení. Plurál pri týchto podstatných menách je výlučný. Majú ho napr. názvy:

častí tela: *bokombrady* (hovor.), *bokombriadky, čuvy* (zastar.), *droby, fúzy, hryzadlá, kadere, pačesy, pačiesky, riasy, slabiny, vnútornosti, žiabre;*

časť odevu a obuvi: *dreváky, gamaše, chráničlá, klopy, kordovánky, palčiaky, pahúchy, plátenky, rukávce, zápästky; dvojky, trojky* atď. (topánky, rukavice, pančuchy podľa čísla);

potravín a rastlín: *halušky, hrozienska, klinčeky (korenie), rezance, ríbezle, strapačky, strúhanec, sušienky, šúltance, trepance, trhanec, údeniny, vývažky; cereálie, naturálie;*

odpadkov: *hobliny, oberky, ošistky, odpadky, odrobiny, ohrabky, omrviny, oprsky, otruby, paberky, piliny, pohrabky, pozostatky, rárohy, smeti, stružliny, šupiny, šupy, šuštačky, úhrabky, výcudky, výhrabky, výkaly, výlisky, výlučky, výpary, výpalky, výpražky, zvyšky; fekálie;*

iných jednotlivín: *behúle, cepy, devízy, chodúle, kopanice, lazy, peniaze, potreby pre domácnosť, trosky, tympany, úvodzovky; archiválie, dáta, dubióza erráta, financie, fosílie, chemikálie, insígnie, machínácie, nacionálie, personálie, realie;*

ľudských kolektívov: *blíženci (blížence), bračekovci, detičky, detúrence, detváky, dietky, ľudia, ľudkovia; Anjouovci, Bourbonovci, Habsburgovci; Anglosasi, Avári, Huni, Médi, Markomani;*

rodov, čeladi a podčeladi v botanike a zoológii: *ľaliokveté, motýľokveté, okopaniny; článkovce, hlavonožce, hlodavce, nosatce, stavovce; lososovité, mačkovité; kvasinky, mrle.*

Niektoré z týchto podstatných mien majú v pl. širší alebo konkrétnejší význam a nedajú sa celkom spájať so sg.: *baňa — bane, železnica — železnice, hranica — hranice, hra — hry, majstrovstvo — majstrovstvá, obrad — obrady, odvod — odvody, rozum — rozumy, slávnosť — slávnosti, voľba — voľby; káder — kádre.*

Podstatné mená s obyčajným plurálom tvoria s niektorými z nich číselné homonymá: *klinček — klinčeky, nacionále — nacionálie, pozostatok — pozostatky, rároh (vták) — rárohy (haraburdy), troska — trosky.*

Niektoré podstatné mená so skupinovým pl. sa dajú použiť v tzv. jednotkovom význame. Ide o substantíva pomenávajúce javy vyskytujúce sa v ustálených množstvách, jednotkách, ktoré môžeme počítat (spravidla so skupinovými číslovkami): *mám len jedny nervy; ležalo tam troje rukavíc; máme tu dvoje karát; kúp jedny zápalky a dvoje cigariet; zjedol dvoje sardiniiek; dones jedny klince* a i.

Okrem podstatných mien, ktoré môžu mať v podstate obidve číselné formy, jestvuje skupina podstatných mien, ktoré majú len jednu pomenovaciú formu, a to pl. Plurálový tvar má potom obidva číselné významy. Východiskový je význam jedného predmetu (*noviny, jedny hodinky*). K nemu sa pridružuje význam množstva (*všetky noviny*). Sú to pomnožné podstatné mená (pluráliá tantum). Patria medzi ne názvy:

častí tela: *hovoriidlá, chriapy, kráže, ostatky, pľúca, pozostatky, prsia, rodiidlá, ústa, väzy, vpravidlá; genitálie;*

chorôb: *kiahne, osýpky, potničky, príušnice, spalničky, suchoty, sypanice;*

častí odevov: *belásky, belasniaky, bričesky, gate, gatky, háby, hábky, komindárky (hovor.), menčestráky (hovor.), monterky, nohavice, nohavičky, pantalóny, plavky, plecnice, pumpky, rukávce, spodky, šaty, tepláky, texasky (hovor.), trenírky;*

nástrojov a zariadení: *bradlá, brány, driapačky, dverce|dvercia, dvere, dvojačky, hodinky, hodiny, hrabky, hrable, hrablice, hrabličky, husle, jasle, jasičky, kachle, kliešte, klieštiky, kombinačky, krosná, liace, máry, mechy, nosidlá, nožnice, okovy, okuliare, opraty, oťaže, plážence, podvoje, sane, sánky, snice, stupy, táčky, váhy, vidly, vlačuhy, vrata, vrátka, zvižacky, zvižadlá, zvlače, železá (okovy), železka;*

pisomností a dávok: *anály, dejiny, memoáre, noviny, pamäti, prolegomena, zápiscky; aktíva, alimenty, diéty, pasíva, počty, požítiky, trovy, úspory;*

spoločenských činností, udalostí a sviatkov: *dostihy, dozvuky, dožínky, hody, krsťiny, meniny, nahováračky, narodeniny, oddávky, ohlášky, opletačky, páračky, pašie, postrety, postržižiny, preteky, priadky, raňajky, vybavovačky, zásnuby, zálety; bakchanálie, diónýzie, exercície, fašiangy, kántry, litánie, nešpory, ordálie, roráty;*

časových úsekov: *prázdnyiny, vakácie, férie; prvohory, druhohory, trešohory, štvrtohory, prahory;*

iných javov: *hradby, kazematy, končiny, korále, kúpele, kvasnice, pátričky, šachy, trópy, voštiny; pomyje; kráže, mdloby, mravy, muky, okolky, osudy, pomery, rozpaky, spôsoby, trapy, úklady, ústrety, vytriasáčky, žmurky;*

Slová *drumbľa|drumble, nebesia|nebesá|nebo, osídla|osídlo, šaty|šata, šat* (poet.), *váhy|váha* (hovor.) sú číselné dublety.

Počet vyjadrujeme pri pomnožných podstatných menách skupinovými číslolkami: *jedny nohavice, dvoje nohavic, päťoro nohavic.*

Popri názve *kachle* (pec) jestvuje i kusové substantívum *kachla*.

Niektoré pomnožné majú homonymné paralely v podstatných menách s obyčajným pl.: *bradlo* (skala) — *bradlá, brána — brány, hodina — hodiny, kúpeľ — kúpele, mech — mechy, novina — noviny, oddávka — oddávky, okuliar — okuliare, okov — okovy, ostatok — ostatky, osud — osudy, pamäť — pamäti, peniaz — peniaze, počet — počty, pomer — pomery, regest — regesta, spôsob — spôsoby, suchota — suchoty, sach — šachy, váha — váhy, vážka (hmyz) — vážky, železo — železá.*

Osobitnú skupinu pomnožných tvoria vlastné mená, a to:

geografické názvy: *Malacky, Šenkvice, Šváby, Vyhne; Brémy, Antverpy; Kapustnice, Rovinky; Dolniaky, Horniaky; Čechy, Uhry; Roháče; Andy, Pyreneje; Antily, Bermudy; Cefeidy, Plejády;*

názvy časopisov a novín, rubrik a relácií: *Hlasy, Prúdy, Katolícke noviny, Slovenské pohľady; Rozhlady, Horizonty;*

názvy sviatkov: *Dušičky, Hromnice, Turíce, Vianoce.*

Sg. pomnožného podstatného mena sa môže použiť ako poetizmus:

Nesmút, *Tatro, milá mati!* (CHALUPKA) — Stavovskou hradbou vašou nepohlo by veru ani sto Izaiášov. (HVIEZDOSLAV)

Ako výrazová zvláštnosť býva i naopak pomnožný pl. miesto obyčajného sg.: *mozgy, zraky* a i. Tento pl. sa vyskytuje vo frazeologických spojeniach, často s pejoratívnym odtienkom: *ísť v čerty, mať účty s niekým, lámať krky, stvárať besy, posielat do pekiel* a i. Porov. i vtipné využitie kontrastu pomnožného a nepomnožného substantíva: *V kúpeľoch nečakaný kúpeľ.* (Hečko)

Hromadný sg.

Pojem množstva predpokladá syntézu, zjednotenie. Preto je chápanie množstva relatívne. Keď pri ňom prizeráme len na celok, mnohosť ustupuje do pozadia. V jazyku je odrazom tohto chápania skupina hromadných podstatných mien (kolektív). Prvok množstva, ktorý je v pozadí ich významu, vylučuje ich použitie v pl. Sú to názvy:

ľudských kolektívov: *členstvo, delostrelectvo, duchovenstvo, chlapstvo, ľudstvo, meštianstvo, obecnstvo, obyvateľstvo, osadenstvo, príbuzenstvo, robotníctvo, roľníctvo; Slovanstvo; bedač, darebač, junač, ledač, podlač, sedlač, všivač, zbojník, žobrač; mládež, stárež; čelad, mlad; svojeť, znať; chasa, čeliadka, detva; drobizg, ľud; pechota; aristokracia, buržoázia, byrokracia, inteligencia, šlachta;*

zvieracích kolektívov: *tvorstvo, vtáčstvo, zvieratstvo, živočíšstvo; červač, črvoč, chrobač; divina, jalovina, zverina; zver; škodná;*

rastlinných porastov: *kvetenstvo, rastlinstvo; bodlač, černič, hniľač; bučina, haluzina, mladina, zelenina; gulatina, žrdovina; bodlačie, borievčie, borovičie, haluzie, hložie, chrastie, ihličie, jedličie, klásie, krovie, ústie, malinčie, ostie, prútie, rakytie, raždie, tnie; mláďa;*

súborov vecí a prírodných javov: *horstvo, loďstvo, šatstvo, školstvo, vodstvo; pahorkatina, vrchovina; batožina; haraburdie, kamenie, korenie, náčinie, náradie, skálie.*

Kolektíva sú spravidla derivačne a synonymicky späté s plurálom kusových podstatných mien: *chlapstvo — chlapi, ľudstvo — ľudia, vtáčstvo — vtáky, ústie — listy.* Táto spojitosť nemusí byť vždy priamočiara: *divina — divé zvieratá, drobizg — drobné deti.* Za kolektívom však vždy cítíme istý plurálový korelát: *osadenstvo — zamestnanci.* Preto k nim rátame i názvy, ktoré nemajú priamu súvislosť s kusovým pl.: *čvarga, háved, chamrad, spodina, zberba; dobytok, statok; lichva; hmyz; nábytok, bielizeň, riad, príbor, výstroj, výbroj, zariadenie; agenda, tlač* a i.

Slová, pri ktorých tento plurálový pendant necítíme, nerátame ku kolektívam: *armáda, dekanstvo, kolektív, komisia, ministerstvo, národ, parlament,*

snem, strana, rodina, trieda. Podobne ani názvy, ktoré pomenávajú zložené predmety: *parožia, pohorie, súhvezdie, súkvetie, súostrovie, súsošie, súvetie, súvrstvie*. Ku kolektívam nepatria ani názvy, ktoré pomenávajú súvislé jednotliviny: *droždie, pobrežie, polesie, poriečie, potrubie, povodie; hornina, planina, rovina; schodište*. Napokon ani názvy pre útvary a počet jednotlivín: *banda, črieda, kúdeľ, masa, skupina, stádo, sorka, zástup; čata, rota, pluk; hromada, kopa, množstvo, počet, stovka, tucet; spolok, združenie*. O ich nekolektívnosti svedčí okolnosť, že jednotliviny sa pri nich uvádzajú osobitným slovom: *banda považalčov, črieda koní, rota vojakov, trieda kapitalistov* ap.

Hromadné podstatné mená pomenávajú celok a nie jednotliviny tohto celku. Preto nemôžu vyjadrovať počet jednotlivín, ale len veľkosť, mieru celku: *mnoho obecnstva, haluzia, kamenia*. Tým sa odlišujú od nekolektívnych podstatných mien (spojenia *mnoho snemu, kolektívu, zástupu, súostrovia, parožia* nie sú možné; sú tu však možné spojenia *jeden snem, dve parožia* atď., t.j. príslušné javy sa chápu ako jednotliviny).

Miera sa dá pri kolektívach vymedziť aj partitívnym genitívom, spravidla s augmentatívnym odtienkom: *Dovalilo sa vojska! — Narástlo tam hložia!*

Rozšírením alebo zmenou významu sa kolektívnosť často stráca: *družstvo* (rolnícke), *ministerstvo, riaditeľstvo* ap.

Pri kolektívach sa môže zriedkavo vyskytnúť aj jednotkový sg. a pl.: *jedno mužstvo* (v športe), *jedno družstvo* (v športe), *dve vojská, obidve predsedníctva, tri včelstvá*. Slovo *batožina* môže mať význam kolektíva i jednotliviny: *všetka batožina, jedna batožina, dve batožiny*.

Kolektívny význam sa môže vyskytnúť metonymicky aj pri nehromadných podstatných menách: *celá čakáreň, dedina, krajina, krčma, celé mesto, ministerstvo, celá obec, verejnosť, škola, továreň, celý podnik, svet, celá Bratislava, Žilina*. Takéto použitie má však hovorové zafarbenie.

Kolektíva sa voelku používajú zriedkavejšie, zväčša ako poetizmy alebo ako výrazová zvláštnosť:

Priečelie chrámu je vyzdobené kvietím v črepoch a plechových nádobách. (KUKUČFN) — Hupol v priepasti, v obláč vrhnú žhavý meč. (HVIEZDOSLAV)

Prfležitostný kolektívny význam má tiež poetické, zriedka i hovorové zafarbenie:

Neraz krásnu vlast našu vrah napadol divý. (CHALUPKA) — Lež Slovan nečítava vrahov na bojišti. (CHALUPKA) — Išli sme za Tallanom cez rieku Piavu. (ONDEJJOV)

Kolektívum obsahuje skrytý odtienok pejoratívnosti alebo melioratívnosti:

Žobrač sa tak rozmohla, že denné aspoň traja nocujú v dedine. (FIGULI) — A tu tolko darebače. (FIGULI) — Čuší, junač, čuší, slova nepovedá. (CHALUPKA)

Sg. látkových a abstraktných podstatných mien

Látkové podstatné mená pomenúvajú javy, ktoré sa vyskytujú v súvislom alebo len bezvýznamne členenom množstve. Používajú sa spravidla len v sg. Význam jednosti je motivovaný kompaktnosťou tohto množstva. Nejestvovanie v kusoch vylučuje pri nich pl., ako aj počítanie a používanie určitých základných čísloviek. Medzi látkové substantíva patria názvy:

tekutín: čaj, káva, lieh, mlieko, pálenka, pivo, smotana, tekutina, víno, voda; benzín, nafta, olej; krv, miazga; moč, mok, pot;

potravín: bryndza, droždie, kaša, lekvár, maslo, masť, mäso, med, múka, pečivo, slanina, syr, šunka, tuk, tvaroh; bravčovina, telacina;

kultúrnych plodín a ich častí: bôb, cibuľa, fazuľa, hrach, hrozno, jačmeň, kapusta, karfiol, kukurica, lan, mak, mrkva, obilie, ovos, paprika, petržlen, pšenica, repa, ryža, seno, tráva, žito; osivo, semeno, slama, sneh, vňať, zrno;

textílií: hodváb, krep, silon, súkno, taft, tyl; látka, plátno, tkanivo;

úžitkových hmôt a materiálií: farbivo, hnojivo, krmivo, murivo, palivo, rezivo, stelivo; slonovina, trhavina; betón, cement, drôt, koža, krieda, lep, malta, mydlo, plech, sklo, smola, šrot, vlna, živica;

prírodných hmôt a javov: bahno, blato, čečina, drevo, hlina, hornina, íl, kal, kameň, láva, múl, piesok, prach, prst, ruda, štrk, vápenec, zem, žula; hmota, látka, masa, energia; dym, hmla, ľad, para, povetrie, vlaha, vzduch;

kovov, minerálov a zlúčenín: kov, plyn; cín, meď, oceľ, olovo, striebro, zlato, železo; kyslík, sodík, vápnik; kyselina, kyslíčnik.

Podobné gramatické vlastnosti ako látkové názvy majú aj názvy pravých abstrákt, a to pomenovania:

činností: kreslenie, myslenie; kosba, mlatba, svadba; obaračka, kúpačka; chôdza, práca; buchot, ťlkot; krik, pád, let, plač, spánok, spev, tok;

stavov a citov: opilstvo, šíalenstvo, poddanstvo; hluchota, nemota; choroba, mdloba, staroba; únava; cit, láska, nenávisť, radosť, žiaľ; hlad, smäd; presvedčenie, sebavedomie;

vlastností: lajdáctvo, lakomstvo, odrodilstvo; dobrotá, ochota, prostota; múdrosť, skromnosť, slabosť; dĺžka, výška, sila;

duševných schopností a zmyslov: fantázia, pamäť, rozum; hmat, chuť, sluch, zrak;

iných abstraktných javov: slovanstvo, vlastenectvo; červeň, zeleň; dobro, nekonečno, zlo; doba, čas, plocha, priestor, priestranstvo, možnosť, skutočnosť.

Kompaktnosť látok a abstrákt je nevymedzená a jej miera sa dá určiť len neurčitými číslovkami alebo kvantitatívnymi podstatnými menami: trochu mlieka, veľa spevu, nemálo strachu, trochu hudby; liter vína, pohár vody, bochník chleba, hruda syra, rezeň slaminy, merica žita, snop slamy, voz kapusty, kopa sena, oblak dymu; kus šťastia, dva roky práce. Túto mieru možno vyjadriť aj parti-

tívnym genitívom: *Podaj mi vody!* — *Nemáš citu k deťom!* — *Doniesol dreva.*

Kvantitatívna nevymedzenosť látok a abstrákt nie je absolútna a neznamená, že nemôžu jestvovať v kusoch. Takéto kusy sa potom pomenúvajú príslušnými názvami s kompletným menným číslom: *tri drevá, jedna krieda, dve sklá, štyri železá, jeden chlieb, dve šunkky, jedno mydlo, dve svetlá, vyhlíadkové lety.* Kusový význam je už posunutý a má hovorové zafarbenie, najmä keď látkové substantívum je metonymickou náhradou za väzbu so substantívom miery: *dve polievky* (dva taniere polievky), *štyri kávy, tri limonády, dva čaje, dva syry, dve pivá.* Je to jednotkový sg. a pl., ktorý sa vyskytuje pri názvoch potravín a úžitkových materiálov. Názvy obilnín môžu v jednotkovom význame, resp. v pl. značiť obsiate kusy poľa alebo ich žatvu:

Ozimliny sa nevydarili. Raže zozubатели, a kde neprerástli ôstím, poľahli. Do pšenice zažrala sa hrdza a sneh. Zato jačmene a ovosy narástli ako periny a sľubovali zázračnú úrodu. (жэцко) — Týždeň medzi senami a zbožím prežili manželia v hneve. (жэцко)

Aj pri látkach, ktoré sú členené, možno základné kusy označiť príslušnými látkovými názvami v sg. i pl.: *jedna cibuľa, jeden hrach, jedna kapusta, dve mrkvy, tri kukurice, jedno zrno, dve zrná.* Pri drobnejšie členených látkach sú v tomto singulatívnom význame častejšie zdrobneniny: *jeden máčik, zrnko, popoľček, semienko, slamka.* Zdrobnené názvy však nemusia mať zásadne singulatívny význam: *hovädzina na cibulke.*

Singulatívnosť sa vyjadruje častejšie osobitnými, zväčša idiomatickými pomenovaniami: *kvapka vody, kropaje potu, dve kocky cukru, hlt vody, smidka chleba, dve škvarky slaniny, štipka soli, chlpy vlny, papek dreva, zdrap papiera* ap. Všeobecne sa používajú singulatíva *kus, kúsok, kúsoček, kúšičik, kúštiček.* Osobitnými slovami sa vyjadruje singulatívnosť aj pri abstraktách: *kúsok dobra, strap otcovskej lásky, iskierka citu, nemá za mak rozumu.*

Hranica medzi kusovým a látkovým (resp. abstraktným) chápaním nie je ostrá. Sú tu možné vzájomné prechody. Názvy s kusovým významom môžu mať i látkový význam: *navoziť tehly* (G. sg.), *nakládať plodu, páchnuť sirkovým kvetom, narobiť šindľa* a pod. Slová *kameň* a *pleva* môžu mať tak kusový, ako aj látkový význam: *položiť kameň pod koleso — dom z kameňa.*

Pôvodný látkový význam možno predpokladať pri mnohých názvoch s príponou *-ina*, ktoré sa dnes používajú v skupinovom pl.: *bielkoviny, bubliny, hobliny, odrobiny, omrviny, otrusiny, piliny, rozvaliny, stružliny, suroviny, zručaminy, živiny.* Ďalej aj pri slovách *látka, plamene, sadze*; podobne sa skupinový pl. používa aj pri niektorých abstraktách: *chrapoty, piskoty, šelesty.*

Látkový význam má badateľne tendenciu k oslabovaniu a jazyk potom dáva prednosť výraznejšiemu vyjadreniu množstva plurálom. Tak vzniká intenzívny (umocňovací) plurál látkových a abstraktných pomenovaní, vyjadrujúci väčšiu mieru alebo intenzitu príslušných javov. Majú ho názvy:

prírodných javov: *dažde, hmly, lady, mrazy, peny, suchá, tmy, vetry, víchrice, vody, zore; naplaveniny, usadeniny;*

priestorových a časových javov: *priestory, svety, výšky, výšiny, hĺbiny, diaľky, dialavy, obzory; časy, doby, chvíle, veky;*

duševných stavov a iných javov: *driemoty, dumy, hnevy, chuti, mdloby, muky, obavy, pochyby, rozpaky, smiechoty, starosti, strachy, úspechy, žiale; ihračky poriadky, prípravy, ťažkosti, úklady.*

Pri abstraktách je význam intenzity už zväčša oslabený. V niektorých prípadoch ide o ustálené zvraty s platnosťou hyperboly: *mať sto chutí, bolí im tri svety, mriť hlady, na večné veky.* Tam, kde sa význam intenzity celkom stratil, ide o pomnožné substantíva: *čary, pochyby, váby, skusy, výzvedy, rozpaky, vandry.* Takého pôvodu sú i pomnožné názvy *páračky, postrety, priačky, pytačky, zásnuby* a skupinové substantíva *hry, práce, prekdážky, slávnosti, voľby, záujmy, zmeny* a pod.

Umocňujúci pl. býva často aj ako poetizmus:

Pod váhou neistôt sa prudko chvejú vážky. (RUFUS)

Plurál sa využíva pri látkových názvoch aj vtedy, keď treba označiť, že látka sa vyskytuje v rozličných druhoch: *minerálne vody, pivá, vína; jedlá, lekáre, mäsa, syry; hodváby, tovary; stavebné hmoty, kyseliny, piesky, štrky* ap. Tento druhový pl. nepripúšťa spojenie so základnými číslovkami. Je vlastne súvzťažný s druhovým sg.: *minerálne vody — Santovka, Fatra, Cigelka, Salvator; syry — ementálsky, pažitkový, paprikový, cibulkový* ap.

Tak ako látkový a abstraktný význam vylučuje použitie pl., môže naopak tento pl. v niektorých prípadoch značiť nelátkový, prípadne neabstraktný význam. Abstraktá s takýmto pl. majú konkrétny význam: *dobroty, radosti, skutočnosti, zvláštnosti, neprijemnosti, ťažkosti, svedlá, pamäti, rozumy* a pod.

V spisovnej slovenčine badať v G. sg. mužského rodu pri látkových a abstraktných podstatných menách prevahu prípony *-u*: *čaju, liehu, omaru, dymu, plynu, hodvábu, tuku, medu, petržlenu, maku, šalátu, kovu, cínu, vzduchu, štrku, tovaru; šuchotu, lesku, veku, času, zraku* a i. Len v menšej miere sa vyskytujú látkové názvy i s príponou *-a*: *oleja, chleba, jačmeňa, ovsu, kyslíka, vápenca, sodíka, horčička, vodíka, kremíka, uhlika, strníka* ap. Naopak však príponu *-u* majú aj niektoré nelátkové pomenovania: *trupu, krku, stromu, dopnu, rámu, vlaku, Kežmarku.* Protiklad prípon *-u* a *-a* s týmto významovým rozdielom však sa uplatňuje napr. pri číselných homonymách *dumbier, -u — Dumbier, -a; atlas, -u — Atlas, -a; mak, -u — Mak, -a; hrášok, -u — Hrašok, -a.*

Pádové tvary podstatných mien

Tvarová sústava podstatných mien slúži predovšetkým na vyslovenie pádových významov. Spoločným prvkom týchto významov je, že sú vyjadrením vzťahov medzi substantívami a slovami, ktoré s nimi vo vete súvisia. Je to

zároveň i vyslovenie vzťahov medzi príslušnými javmi v skutočnosti. Pád vcelku vyjadruje, v akom zmysle, v akej miere a v akom poradí sa niečo (spravidla dej) zúčastňuje na predmete pomenovanom daným podstatným menom. Tým nepriamo udáva pád postavenie, v akom sa nachádza daný predmet vzhľadom na jav, ktorý sa na ňom zúčastňuje alebo sa ho v akomkoľvek zmysle dotýka.

Pádové prípony nie sú pre ten-ktorý pád jednotné. V D. sg. sú napr. prípony *chlap-ovi*, *dub-u*, *žen-e*, *ulic-i*, *vysvedčen-ia*. Pretože pádové prípony musia vyjadrovať aj menné číslo, sú v pl. iné prípony: *chlapom*, *ženám*, *uliciam*. Vyjadrenie pádu je komplikované aj homonymitou prípon medzi jednotlivými pádmi, a to v rámci toho istého vzoru, ako i medzi viacerými vzormi: *chlapom* (I. sg. i D. pl.), *žene* (D. a L. sg.), *chlapovi* (D. a L. sg.), *ženy* (G. sg. a N. a A. pl.); *chlapa* (G. sg.) — *žena* (N. sg.) — *vráta* (N. pl.).

Synonymita a homonymita prípon neporušuje jednotu pádu. Túto jednotu utvára rovnaká významová platnosť prípon toho-ktorého pádu: *počúvaj otca*, *počúvaj moju radu*, *počúvaj moje srdce*, *výška chlapa*, *stromu*, *priehrady*, *pece*, *pomoci*, *nákladov*, *miezd*, *dverí*. Homonymita sa okrem toho rieši aj zhodou a kontextom: *do prvého radu*, *prvú radu*; *rozumné rady*, *rovné rady*.

Prípony L. vyslovujú pádový význam len v spojení s predložkami. Prípony V. v spisovnej slovenčine zanikli a jeho význam prešiel na nominatív. Izolované tvary s pôvodnými príponami (*bratu*, *synku*, *kmotre*, *švagre*, *človeče* atď.) sa podľa dnešného významu hodnotia ako príznakové tvary oslovenia (porov. výklad o oslovovacom nominatíve na str. 154).

Nominatív je proti ostatným pádom bezpríznakový člen pádovej sústavy. Popiera vzťahy predmetu k iným javom, resp. nijaký takýto vzťah nevyjadruje. Predmet pomenovaný podstatným menom v nominatíve chápeme nezávisle. Z toho významu vyhodí nadradené postavenie podstatného mena vzhľadom na iné slová vo vete.

Pri ostatných pádoch treba rozlišovať v prvom rade prípady, keď daný predmet je objektom účasti, zásahu (syntaktickým predmetom: *rozrezať list*), od prípadov, keď je len okolnosťou (syntakticky príslovkovým určením: *dívať sa ďalekohľadom*, *čakať dve hodiny*).

Akuzatív naznačuje, že sa dej zúčastňuje na danej veci bez obmedzenia. *Genitív* vyslovuje len toto obmedzenie: *zbaviť rodičov starostí*, *zbaviť sa starostí*. *Datív* a *inštrumentál* majú aj ďalšie špeciálne príznaky. *Inštrumentál* vyjadruje, že dej prechádza danou vecou na inú vec: *rúbať sekerou drevo*. Naproti tomu *datívom* sa vyslovuje, že dej smeruje k danému predmetu až po inom, hlavnom objekte: *podať klobúk otcovi*.

V rámci *genitívu* sa vydeľujú relatívne samostatné významy *adnominálneho*, *partitívneho* a *záporového genitívu*. Pri prvom z nich je obmedzenie účasti nadradeného pojmu na podradenom motivované substantívnu povahou

nadradeného slova (*strecha domu*), pri druhom rozhoduje o použití genitívu partitívny pomenovací zámer — *narúbať dreva* a pri treťom zápor slovesa — *nemať peňazí*.

Používanie pádov závisí od druhu slovies podľa ich intencie a príslušných významových skupín. Vzťah slovesa k pádu, ktorý si sloveso podľa svojej intencie žiada, voláme *slovesnou väzbou, rekciov*.

Nominatív je vo vetnej stavbe motivovaný konštrukčným zámerom alebo gramatickou zhodou: *Prišla zima. Zima. — To je Mišo, môj priateľ*.

Podstatné meno má spravidla všetky pádové tvary. Defektívnosť sa vyskytuje v prípadoch, keď sa používanie podstatných mien obmedzuje iba na isté spojenia, zväčša frazeologicky ustálené: *parom, paroma, do paroma, paromy; do pomykova, v pomykove; na nepoznanie, na neuverenie, do nepoznania, dŕ neuverenia, na počesť, na žmurky* (hrať sa na ž.), *bez prestania, v trapiech*.

Nominatív

Samostatne použitý nominatív

Nominatív podstatného mena vyjadruje, že daný predmet je bez vzťahu k inému predmetu alebo deju, a má svoj základný výpovedný zmysel ako základ jednočlennej vety. Z hľadiska výpovede a jej cieľa je nominatív v jednočlennej vete sebestačný, úplný, netreba z neho prejsť k prísudku. Nominatív podstatného mena tu stačí na vyjadrenie istej skutočnosti a na dosiahnutie dorozumievacieho cieľa v danej situácii. Morfológicky je tento nominatív čisto pomenováním predmetu bez vzťahu k iným predmetom a javom. Jeho zmysel ako samostatnej výpovede spočíva v tom, že je súčasne rámcom výpovede i výpovedným obsahom v tomto rámci.

Tento komunikačne úplný nominatív v jednočlennej vete sa používa v umeleckom vyjadrovaní na „globálne“, stručnejšie, úsečnejšie a výraznejšie podanie skutočnosti.

Nové rozsadenie za stolom a rozkladanie na stole. (HEČKO) — Náhlivé podávanie rúk, kusé vetičky pohodené žartom i vážne, tupé klepnutie dverí za chrptom a — už bol na ohodbe. (URBAN) — Vočnš ticho, iba divé vtáky vrešia. (ONDREJOV) — Ozajstná všeobecná zhuba, rozpad a rozklad! (KUKUČÍN) — Sirota — nesirota — teraz sú inakšie časy . . . ! (MINÁČ) — Útok, či obrana? (TELAČ)

V bežnej reči a v jej umeleckej štylizácii je nominatív komunikačne úplný len v spojení so situáciou. V závislosti od nej, od obsahu reči a od intonácie má rozličnú komunikačnú platnosť:

Zprávy Československého rozhlasu. — Aha, potkan! (ŽÁRY) — Vysoké napätie! — Čakaz fajčiť! — Moja hus, moja hus! (KUKUČÍN)

Tešnejšie sa pripína na situáciu hodnotiaci nominatív. Má často len hodnotu citového výlevu:

Čertovský chlap, čertovský chlap! (KUKUČÍN) — Rany božie! — vykřikla Jozefa. (TATARKA) — Hanba!

Kvalifikácia sa môže adresovať priamo prijímateľovi prejavu:

Hach, spustlec, zvrhlec! (HVIEZDOSLAV) — Skuhroš! Lakomec! (KUKUČÍN)

Pomenovanie osoby adresované jej samej má funkciu oslovenia. Jeho zmysel spočíva v upozornení, že sa na danú osobu s niečím obraciame. Funkcia oslovenia nie je v spisovnej slovenčine vyjadrená morfológicky. Je to jeden z parciálnych významov nominatívu, ktorý sa realizuje len vo výpovedi. Gramatický tvar, ktorý vystupuje v tejto funkcii, je mimo výpovede takým istým pomenovaním osoby ako nominatív v iných prípadoch (v základe jednočlennej vety a v podmete dvojčlennej vety). Oslovovaciu funkciu mu dodáva okolnosť, že pri použití vo výpovedi je osoba pomenovaná daným podstatným menom totožná s prijímateľom prejavu. K tomu potom pristupuje osobitná intonácia.

Pri niektorých mužských podstatných menách vzoru *chlap* sa v platnosti príznakového oslovenia používajú popri základnom tvare i osobitné tvary na *-u* a *-e*. Sú to pôvodné tvary starého vokatív, ktoré sa dnes pridružujú k oslovovaciemu nominatívu. Tieto tvary majú štylistické obmedzenie.

Oslovenie v podobe jednočlennej vety je zriedkavejšie. Vyskytuje sa ako nadnesené alebo bežné oslovenie v prejave, v liste, ako upozornenie, volanie, výstraha. Sekundárne ním možno vyjadriť rozličné city alebo i hodnotenie:

Vážení prítomní! — Drahí rodičia! — Milý Daňo! — Zuzka! Nože sa pohni! (úzus) — Ohlás sa nám! Magduša! (ŠVANTNER) — Prvá čata! — Daj pozor! Jurko! (úzus) — Ach, Silvester, Silvester! (HEČKO) — Miláčik mój!

Vložkový nominatív

Patria sem prípady, keď si nominatív vo vete čiastočne zachováva komunikačnú platnosť, ale je pritom doplnením obsahu výpovede. Býva podľa významu a komunikačného cieľa hodnotiacou, modálnou, vysvetľovacou a opisnou vložkou a ďalej i vloženým oslovením.

Hodnotiaca vložka:

Mäsiari, lotri, dávajú mäso na posmech. (KUKUČÍN) — Rudko ich [čerešne] neobral, neodvážil sa tak vysoko, babrák. (ONDREJOV)

Hodnotenie adresované prijímateľovi prejavu:

Blázní, dlho sa smiať nebudete! (HEČKO)

S prechodom v tesnú väzbu v platnosti podmetu i doplnku:

No keď ich poukladá, úbohá žena nevie, čo si počať. (KUKUČÍN) — Po roku počal ale Tichý vážne polihovať, chorieť. Aj tak slabý chlap prepracoval sa. (TAJOVSKÝ) — Pomôžte tatovi, nech sa chudák nemorí . . . (HVIEZDOSLAV) — Najhoršie bolo preň, keď mu penziou vyhrázali. Že kde sa obráti ešte mladý chlap? (TAJOVSKÝ)

Modálna vložka:

To nebolo tak, čestné slovo. (ÚZUS) — Nuž, božia vôľa, mňa svedomie nepáli. (TAJOVSKÝ)

S prechodom v tesnú väzbu v platnosti príslovkového určenia:

Práca im šla jedna radosť. (ÚZUS) — Sedel rozvalený v ošklivej baretke, kriklavej až hrôza. (TATARKA)

Vysvetľovacia vložka:

On totiž bol v Pešti za tri roky — ináč syn hostinského — a bol už celkom ako tam rodený. (TIMRAVA) — Chlapi-kamaráti, prvý raz sme takto spolu kosili. (TAJOVSKÝ) — Eliáš, ač zemľa tobôž, navždy krpčiarom tof musel zostať. (HVIEZDOSLAV) — Pracujem v Tatraľane, národný pedník, Kežmarok. (TLAČ)

S prechodom v tesnú väzbu:

Baranica bola istejšia ako klobúk; ani vietor ju tak ľahko nezmielol do vody, ani keď sme chlapci vše schválne „napájali“ klobúky. . . (TAJOVSKÝ)

Opisná vložka čiže tzv. absolútny nominatív (často synonymný s absolútnym akuzatívom):

Jano vo sviatočnom kroji, stará vyholená tvár, dlhé vlasy, opasok, krpee, fajka v zubochoch, palca atď. (TAJOVSKÝ, charakteristika postavy v dráme) — Postavy bol nízkej, svalovitej, čelo okrúhle. (TAJOVSKÝ) — Hrdlo natiahnuté, pysk ponorený dopoly, zdĺhavo pila z prameňa. (ONDREJOV)

S prechodom v tesnú väzbu:

A on príde v čižmiskách a nohavičkách samý srieň a ľad do Kramlíkov. (BÁZUS) — Stáli sme tam hlava na hlave. (ÚZUS)

Vložené oslovenie má podobné funkcie ako samostatné oslovenie:

„Vitaj, Ondrej,“ povedal, podávajúc mu ruku. (URBAN) — Vraníakovej, srdce, svedomie nemáte. (TATARKA) — Frič, nelakuj! (KARVAŠ) — Kmetrík, nože prejdi ďalej. (MINÁČ) — Ha, kde si? (TIMRAVA) — Človeče, majte rozum! (TIMRAVA) — Tetka, tetka, jaj bože! (TIMRAVA) — Ach, moje nebožiatko, akože ťa zabudnem. (KUKUČÍN) — Ó, vánky, ó, vetry, zakrúžte mi v povetrí! (ŽÁRY)

Vložkový nominatív sa môže vyskytnúť i ako vybočenie z väzby, nahrádzajúc niektorý vetný člen:

Ten svet len o góloch, futbale, šport, šport, o autách, motorkách — technika, vynálezy . . . (BEDNÁB) — Ale ona len ísť von, do sveta, Francúzske, Paríž . . . (TLAČ)

Takýto nominatív môže byť aj intonačne osamostatnený:

Jesť ľahké voci. Polievka, mlieko, kávička. (KUKUČÍN)

Doplnený nominatív

Je to predovšetkým nominatív podstatného mena, ktoré v platnosti podmetu je nositeľom príznaku vyjadreného prísudkom. Vzhľadom na toto doplnenie prísudkom cítime tento nominatív ako komunikačne neúplný. Tvorí rámec pre

predikačný obsah a možno ho označiť za rámcový nominatív. Nominatív však môže sám vyjadrovať aj tento prísudkový obsah pre iné podstatné meno, ktoré mu ju nadradené. V tomto prípade hovoríme o obsahovom nominatíve. V istých konštrukciách môže nominatív spájať obidve tieto platnosti a vtedy ide o stavový nominatív; alebo môže kombinovať funkciu podmetu s významom miery; to je nominatív miery.

Rámcový (podmetový) nominatív:

Kone bežali širokým polom. (VAJANSKÝ) — Kríza je príčinou nezamestnanosti. (F. KRÁČ) — Obloha je veselá a belasá. (MINÁČ)

V dinných a trpných konštrukciách prechodných sloviac má tento nominatív význam agensa alebo paciensa:

Mat navarila obed. (KUKUČÍN) — Nevie, či je východ z chodby strážený. (KARVAŠ)

Rámcový nominatív ako podmet pri neaktuálnom prísudku:

Dobrá kniha — najlepší priateľ. — Čulý ruch na všetkých kľuzkách. — Slovan bez prehry. (TLAČ)

Obsahový nominatív býva predovšetkým prísudkom pri sponovom slovese *byť* (zriedka i pri slovese *ostať*):

Jakub Gríla bol už starý chlap. (MINÁČ) — Mat kamarátov je vec takrečeno neoceniiteľná. (A. MATUŠKA) — Lúto mi je dietok. Ostaní bez záštity, sirotky v pravom zmysle slova. (KUKUČÍN)

Proti prísudkovému inštrumentálu vyjadruje tento nominatív trvalý, podstatný príznač, ktorý vyčerpáva podstatu kvalifikovaného predmetu. Preto sa používa najmä v definíciách:

Mokrad je podzemnými vodami premočená pôda na úpätí vrchov. (TLAČ)

Ďalej aj pri neúplnom vyjadrení podmetu:

To je veľká vec. (TATARKA)

Pri identifikácii:

Nechaj ho. To je krt. (ONDREJOV)

A konečne ako výrazová zvláštnosť:

Láske je bieda chiméra. (SLÁDKOVIČ) — Bát sa nebojím, ale robota je robota. (KUKUČÍN)

Pri substantívnom prísudku stáva i hodnotiacia časť *za*:

To je mi *za* poriadok!

Ukážka neaktuálneho prísudku:

Chudobný človek hotová opica. (POREKADLO) — Má cez pleciah prehodný nový kožuš. ale nohavice samá záplata. (ZÁBORSKÝ) — Ty papluh! (JESSENSKÝ)

Takýto prísudok môže byť spojený s platnosťou oslovenia:

Teda vidíš, domine Lauček, ty múdry, chytrý človeče . . . (KALINČIAK)

Obsahový nominatív býva ďalej tesným a voľným prívlastkom:

Už chýbal len Vraniakov pastier **Tomáš**. (TATARKA) — Materiál mám už hotový: tamto pod stráňou je zem **hlinačka** — z nej dám napáliť tehál. (KUKUČÍN) — Mikleš-boženka zháňa proti vám svedkov. (TATARKA) — Barnássy, sirotský **prézes**, ide do penzie. (JÁGÉ)

V niektorých prípadoch určovací vzťah medzi obidvoma podstatnými menami kolíše alebo je neutralizovaný:

A tá **kofuha**, ten Marek mi musí vyložiť, čo treba. (KARVAŠ) — A čo **žena**, Anča? (TAJOVSKÝ)

Vo voľnom postavení pri prísudku má nominatív funkciu doplnku:

Chlap je to **dobrák**.

Z nominatívu prešla konštrukcia so zhodným substantívnym prívlastkom a doplnkom i do ostatných pádov:

To je už náš údel taký, náš **žien vydatých**. (KUKUČÍN) — Musel som sa ponáhľať oproti našim valachom, **Ondrejovi a Mišovi**, ako bača prikázal. (KRBNO) — Dostala **dobráka chlapa**, ale **chudáka**, ako i ona, hoc bola dievka, že jej páru hľadať. (RÁZUS) — Justín býval so sestrou **Betou, vdovicou**. (TATARKA)

Obsahovú platnosť má i tzv. *pomenovací nominatív*. Vyjadruje sa ním vo vete meno osoby alebo veci pomenovanej nadradeným slovom. Východisková je jeho doplnková a prísudková funkcia:

Dievčatko sa volá **Marienka**. — Volám sa **Karol**. — Týmto zľúčeninám hovoríme **koacerváty**. (TLAČ) — V tichej samote, zvanej **Zbojnícky Tanec**, skrýva sa **biely dom**. (ONDREJOV) — Som **Buško**.

Častejšie sa používa ako nezhodný prívlastok:

Novonarodenému dal každodenné sedliacke meno, **Ondrej**. (KUKUČÍN) — Najpozorhodnejšia je novela **Otroci**. (A. MATUŠKA) — Okres **Michalovec** splnil plán výkupu na termín. (TLAČ) — **Zásielku** možno vyzdvihnúť na poštovom úrade **Košice 2** od 8. do 18. hodiny.

Analogicky podľa týchto konštrukcií používa sa ako pomenovací nominatív aj všeobecné podstatné meno: *technická zliatina železo—uhlík, protiklad muž — žena, izba číslo 12, výroba na podklade želatína — škrob — cukor*.

Pri domáciach vlastných menách prešiel pomenovací nominatív v zhodný prívlastok: *učiteľ Kožej, kapitán Labuda*; takisto v iných pádoch: *husiara Jána, kráľovi Vladislavovi, s lekárom Vozárikom, na zámku Likave, po rieke Dunaji, do mesta Zvolena*. Pri spojení osobného mena s priezviskom a titulu s menom je určovací vzťah kolísavý alebo i neutralizovaný: *Jozef Srnka, profesor Baran, súdruh Bodnár, pani Hedviga, don Juan*.

K obsahovému nominatívu patrí aj *prirovnávaci nominatív* so spojkou *ako*:

A **Turkyňa**, ako **ruža**, pekne víta svojho muža. (ORALUPKA) — Okienkom ako diaľ len čo sa precedí niečo svetla. (RÁZUS)

Je to tiež nezhodný prívlastok. Býva aj doplnkom:

Ved ten starý otec musel vyzerať na tej stavbe len ako **mravec**! (JANČOVÁ) — Obecenstvu sa ukazuje ako **sluha**. (KUKUČÍN)

Zriedkavejšie býva i prísudkom:

Bol ako prst vprostred oceána. (TATARKA) — Nie je rytmus ako rytmus. (TLAČ)

Vyskytuje sa aj v ustálených konštrukciách s osobitným významom:
Jedáleň ako jedáleň. (JESENSKÝ) — Šaty ako šaty, len keď ste sa zachránili. (ÚZUS)

Analogiou podľa nominatívu vznikli kongruentné prirovnávacie konštrukcie aj v ostatných pádoch:

Ale majú chlapca ako hrudu syra, Maroška. (RÁZUS) — Tebe to môžem povedať ako kamarátovi. (JESENSKÝ) — Starému sa iskria oči ako vlkovi. (ŠVANTNER) — Neváži si nás ani ako blata za nechtom. (ÚZUS) — Treba ho ako soli. (ÚZUS)

V istých konštrukciách so slovesom *byť* plní nominatív obidve základné vetné funkcie: je k slovesu *byť* podmetom, ale vyjadruje pri ňom i menný obsah prísudku: *sú skúšky* — *skúšky sú (skúša sa)*. Tento tzv. *stavový nominatív* vyjadruje:

prírodné javy:

Je hmla. — Bola noc. — Bol prekrásny júnový deň. (MARTÁKOVÁ)

časové javy, sviatky ap.:

Bolo poľudnie. — Bola aprilová sobota. — Bol prvý máj. — Boli prázdniny.

spoločenské činnosti, deje, udalosti:

Sú skúšky. — Je žatva. — Dnes mu bol pohreb. — Je celopodniková dovolenka — Dnes je trh. — Bude reštaurácia. (JECĚ)

psychické stavy:

U richtárov je pokoj, tichá skromná radosť. (KUKUČÍN) — I teraz mi je ťažoba akási. (KUKUČÍN)

Stavový nominatív býva aj pri iných slovesách existencie:

Stala sa veľká zmena. — Nastala zima. — Vznikla veľká hádka.

Ako stavový treba chápať aj nominatív v konštrukciách s predložkou *z*, zo:

Je z neho dobrý maliar. — Nebude zo psa slanina, ani z vlka baranina. — Z popolvára sa stal krásny princ.

Nominatív kvantitatívnych podstatných mien, ktoré sa viažu s genitívom meraného predmetu, má význam miery. V *nominatíve miery* sa spája význam miery s funkciou podmetu, prísudku a doplnku:

Ešte šťastie, že je tu dostatok vzduchu. (HORÁK) — Samotných stromov sú tam štyri millióny. (TLAČ) — A tých šiat a kabátov tam bola celá kopa. — Ludi bol nával! — Žien sa zbehol celý zástup. — Hneď sú obklopení kupcami: paničiek sa k nim tlačí hrúza. (ХУЧКО)

Význam miery môže zhodu v istých prípadoch neutralizovať:

Nás detí bolo kŕdeľ. (TAJOVSKÝ) — Tisíce vojakov, tisíce chlapcov takto si položilo otázku a takto si ju v týchto ťažkých dňoch zodpovedalo. (TATARKA)

Nominatív miery sa môže vyskytnúť aj bez podradeného genitívu:

Neprešlo ani dva týždne, tiež takto poobede prišiel Ďuro. (КУКУЦІН) — Nuž tak, práve dva roky minulo na Michala, čo sa poškriepili. (КУКУЦІН) — Zo školy sem sú dva kilometre. (ТЛАЧ) — Skoro tri týždne, ako odišiel. (ОХРОБІК)

Akuzatív

Akuzatív vyjadruje neobmedzenú účasť niečoho na danom predmete. Takejto účasti na danom predmete sú schopné len deje pomenované prechodnými slovesami. Preto je akuzatív takmer výlučne adverbálnym pádom, a to predovšetkým ako objekt pri prechodnom slovese (syntaktický predmet). V druhom svojom význame, ktorý vyplýva z uvedeného základného významu, vyjadruje akuzatív okolnosť miery a času.

Predmetový akuzatív

Použitie podstatného mena v A. vo funkcii predmetu je podmienené prechodnosťou slovesa (jeho tranzitívnosťou). Je to vlastnosť slovesného deja, že prechádza bez obmedzenia na nejaký objekt, ktorý si potom sloveso žiada vyjadriť, lebo bez neho je neúplné. Medzi predmetovým slovesom a jeho predmetom je tesná závislosť a jej gramatickým vyjadrením je väzba slovesa s pádom podstatného mena (rekcia).

Prechodné slovesá môžu mať okrem akuzatívu i ďalšie objekty (v inštrumentáli, datíve, genitíve alebo v predložkovom páde, výnimočne i v druhom akuzatíve). Preto treba rozlišovať prípady, keď je objekt v akuzatíve výlučným objektom deja (výlučný akuzatív: *rúbať drevo*), od prípadov, keď je akuzatívny objekt združený s ďalšími objektami, s ktorými sa delí o účasť deja (združený akuzatív). V tomto druhom prípade treba zasa rozlišovať, či pri postupe deja cez objekty je objekt v akuzatíve konečným objektom (akuzatív konečného objektu: *poveriť niekoho funkciou*), alebo či po ňom nasleduje ešte ďalší objekt, takže predmet v akuzatíve je len prechodným objektom (akuzatív prechodného objektu: *žiadať niekoho o prepáčenie, venovať niekomu knihu*). Intenčné poradie objektov vyplýva z prirodzeného postupu deja cez predmety podľa ich hierarchie a veoných súvislostí. Toto poradie sa odráža v celkovom význame pádov tak, že napr. typický prechodný objekt sa vyjadruje inštrumentálom (*zásobovať mesto pitnou vodou*), typický konečný objekt sa vyslovuje datívom (*poslať známym pozdrav*). Akuzatív je teda v tomto ohľade bezpríznakový. Intenčnú postupnosť objektov pri prechode deja neslobodno stotožňovať so slovosledom predmetov vo vete.

Zameranie deja sa môže posunúť z bezprostredne zasiahnutého objektu na výsledok deja, ktorý hodnotíme ako výsledkový objekt (výsledkový akuzatív: *rezať slamu — rezať sečku*). Keď objekt významovo dopĺňa obsah slovesa, máme tzv. obsahový objekt (obsahový akuzatív: *vidieť zápas, spievať pieseň, lonať prehliadku*). Zvláštnym prípadom je tzv. stavový objekt, čiže objekt

nositeľa stavu. Je to predmet, ktorý je bytostne alebo príčinne zblížený s nositeľom alebo východiskom deja (stavový akuzatív čiže akuzatív nositeľa stavu: *otca boh ťažádok*).

Výlučný akuzatív

Býva ako jediný objekt pri výrazne činnostných slovesách, ktorých dej prechádza na objekt bez obmedzenia. Odrazom plnej účasti deja na predmete je pasívna konštrukcia, v ktorej dej patrí plne tomuto pôvodnému objektu ako svojmu nositeľovi: *rudu dopravujú lanovkou — ruda je dopravovaná lanovkou*.

Výlučný akuzatív stojí pri veľkom množstve prechodných sloviess vyjadrujúcich premiestnenie predmetu alebo jeho rozličné zmeny (vonkajšie i vnútorné, fyzikálne, sociálne, psychické alebo abstraktné):

chytiť palicu do rúk, vziať zimník na seba, položiť cigarety do vrečka, odhodíť list do koša, vyliat atrament na obrus, siať pšenicu, viesť chlapca do školy, zastaviť auto, obúť topánky, píliť dosky, orať zemiačisko, mlieť mak, rozbiť pohár, zohrievať polievku, soliť mäso, jesť jablko, budíť deti, čistiť obloky, kúpiť mlieko, prijať zamestnanca, zastrášať žiakov, pochváliť smelého chlapca, vychovávať sirotu, posmeľovať mužstvo, rozoberať problém, riešiť otázku výchovy, analyzovať príčiny ap.

Výlučný akuzatív býva vo výzvovej konštrukcii s elidovaným slovesom, ktoré je zastúpené príslovkovým výrazom: *Hore hlavu! — Sem tú knihu!*

Združený akuzatív ako konečný objekt

Je v porovnaní s výlučným akuzatívom slabším objektom a býva po slovesách, ktorých dej má v sebe priamo alebo aspoň etymologicky smerový prvok, t. j. priestorové zacielenie na istý objekt, a znamená premiestnenie nejakej veci na tento objekt. Prenášaný objekt je v inštrumentáli, objekt, ktorý je miestom určenia, je v akuzatíve. Tieto slovesá si teda svojím významom žiadajú okrem akuzatívu aj objekt v inštrumentáli:

naložiť voz uhlím, vysypať cestu štrkom, zahustiť omáčku múkou, zaniest jarok hlinou, natrieť chlieb lekvárom, nakŕmiť dieťa kašou, vystrojiť kabinet pomôckami, zásobovať podnik surovinami, opatriť dvere zámkom, ozdobiť okná kvetmi, obdarovať vŕtazov cenami, zamestnať žiakov prácou, poveriť delegátov čestným poslaním, obsypať rodičov láskou, potešiť priateľov darmi, nakaziť chlapca neskrupulosťou, ponúknuť hosta zákuskami ap.

Smerový prvok je vyjadrený pri slovese predponou. Akuzatív možno premeniť synonymickou obmenou na typický konečný objekt v datíve: *darovať priateľovi knihu, nasypať sliepkam zrno*. Neživotné podstatné mená majú miesto datívu predložkový pád: *naložiť uhlie do voza, natierať lekvár na chlieb, vysypať štrk na cestu*.

Ako konečný objekt treba hodnotiť aj výlučný akuzatív pri predponových

slovesách so smerovým prvkom, ktorých odvodzovací základ počítujeme ako vnútorný objekt na úrovni inštrumentálneho objektu (*zavápnit pôdu* — opatriť pôdu vápnom):

zastrešiť budovu, zarámovať obraz, zaskliť okno, zalesniť svahy, zarybníť potoky, vydláždiť ulicu, nakrémovať toár, pohnojiť záhradu, oznámkovať list, ovenčiť vltava, prevzdušniť zem, prekrviť pokožku ap.

Aj tu je smerovanie deja na akuzatívny objekt dané predponou. Novšie sú tu i slovesá bez predpony: (*vy*)betónovať pivnicu, (*vy*)dláždiť ulice, (*vy*)parketovať izby, škandalizovať niekoho, diagnostikovať chorobu, bombardovať mesto, torpédovať loď.

Ďalšie predponové slovesá s týmto objektom majú implicitný vnútorný objekt vo svojom význame a ako bezpredponové môžu mať miesto akuzatívu datívnu alebo predložkovú väzbu:

poškodiť niekoho (škodiť niekomu), *zaplatiť pivo* (platiť za pivo; kontamináciou i platiť pivo); *zavolať niekoho, vyvolať niekoho* (kontamináciou však i volať niekoho a zavolať na niekoho); *okriknúť chlapca, ospevovať rodný kraj, opisovať spoločenské prostredie, obsiať všetky pozemky, odrábať stravu, vystrieľať všetku zver, odstreliť srnca* (kontamináciou i streliť srnca), *odhlasovať zákon, prehásť noc, zapíjať žiaľ, vyslážiť veľké peniaze*.

Podobne je to pri slovesách, ktoré ako bezpredponové majú dej zamierený na subjekt:

obísť kaluž, prejsť celé stavenisko, vychodiť školu, vysedieť hásatká, odsedieť trest, odležať pijatiku, prespať noc, vyspávať únavu z cesty, zmeškať vlak, odumrieť deti, oplakať ženu, vysmiať pýchu, odpykať trest; len predponové a s dvojitou väzbou sú slovesá *pozrieť niečo* /na niečo a zabudnúť niečo/ *na niečo*; bezpredponové slovesá *čakať a rozumieť* majú tiež dvojitú, resp. i trojitú väzbu: *čakať niekoho/na niekoho/za niekým, rozumieť niečo/niečomu*; sloveso *zarastať* má ambivaletný pomer k subjektu a objektu: *Záhradku pod oblokom zarastala bujnú loboda*. — *Záhradka pod oblokom zarastala bujnou lobodou*.

Porov. zriedkavý prípad pri slovese *odbehnúť*: *Bol by ho najradšej hneď odbehol, taký mu bol protivný*. (JÁGÁ)

K tejto skupine sa primkávajú slovesá, od ktorých pre ich slabší činnostný ráz netvoríme pasívum:

ciťiť bolesť, dopustiť také nešťastie, dostať dar, ľutovať rodičov, mať auto, minúť prvú stanicu, poslúchať matku, stáť ťažké peniaze, stretnúť známeho, škodovať zlatku, vlastníť dom, vedieť termín skúšok, zvedieť tú zpravu; A zúfanie ho minulo. (KUKUČÍN) — Sem patrí aj väzba s obsahovými príslovkami *treba, načim* a s oitoslovcom *na, nate*.

Výnimočne sa vyskytuje akuzatív (spravidla zámenný) pri niektorých zvratných slovesách; tu sa tiež hodnotí ako konečný objekt:

dočítať sa niečo, dozvedieť sa pekné veci, dozvedieť sa pravdu, dovtipiť sa to,

nazdať sa niečo, pýtať sa niečo, vypytovať sa všeličo/na všeličo, nanosiť sa niečo/ niečoho, učiť sa zemepis, modliť sa ruženec (objekt je tu všade aj obsahový).

Združený akuzatív ako prechodný objekt

Je to akuzatív, ktorý nie je konečným objektom deja, lebo popri ňom má sloveso ešte ďalší objekt.

Býva pri slovesách s druhým, obsahovým akuzatívom: *učiť prvú triedu dejepis, cvičiť dorastencov streľbu, štát to stojí veľké peniaze*.

Býva ďalej po odlukových slovesách s genitívom ako ďalším objektom: *zbaviť rodičov starostí, pozbaviť ľudí istoty, sprostíť riaditeľa funkcie, uchrániť chlapca nehody* (častejšie od nehody).

Je to ďalej akuzatív združený s voľným datívom alebo s datívnym zvratným zámenom (ináč je to výlučný akuzatív): *zohrievať detom raňajky, drobiť husiam žihľavu, pokaziť otcovi hodinky, rozbiť mame okuliare; naplniť detom vrecká ovocím; robiť si svoju prácu, napomenúť si chlapca; sem patrí aj akuzatív pri slovesách so zvratným zámenom si: osvojiť si cudziu reč, vážiť si starších, ceniť si toto uznanie, uvedomiť si túto okolnosť, všimnúť si tieto príznaky*.

Patrí sem aj akuzatív pri väzobnom a pri fakultatívne väzobnom datíve: *nieť koscom obed, poslať rodine kartu, nechať sestre kľúč; dať hostovi izbu, venovať stránke pozornosť, obetovať vlasti život, požičať chlapcom loptu, zaobstarat žiakom vstupenky, podrobiť stroj zatažkávačej skúške, učiť deti skromnosti, oznámiť verejnosti smutnú zprávu, zakázať nepovolaným vstup ap.*

Prechodným objektom je akuzatív pri ďalšom predložkovom objekte: *zasvätiť niekoho do tajomstva, zavúčať niekoho do práce, obviniť niekoho zo zločinu, prosiť od niekoho pero, povzbudzovať niekoho k odporu, pripraviť niekoho na zlú zprávu, informovať niekoho o veci, vystrihať niekoho pred nebezpečenstvom ap.*

Ďalej aj akuzatív pri slovesách s doplnkom: *pokladať niekoho za nečestného, vyvolať niekoho za predsedu, vziať si spolužiačku za ženu, urobiť synovca svojím dedičom, mať niekoho za blázna, chcieť niekoho za muža, dať syna za učňa ap.*

Konečne sem patrí aj výlučný akuzatív pri predponových slovesách s odlukovým významom, v ktorých odvodzovacom základe efitime vnútorný objekt na úrovni genitívneho objektu (*odvápnit pôdu* — zbaviť pôdu vápna): *odbremeniť výrobu, odškodniť majiteľov, odvodniť líky, odčerviť stromy, odšívaviť psa, vykostiť mäso*.

Stavový akuzatív (akuzatív nositeľa stavu)

Pri niektorých prechodných slovesách vyjadrujúcich psychické stavy máme objekt, ktorý je vecne blízko k nositeľovi deja. Tento objekt je vlastne skutočným subjektom deja, kým podmet len špecifikuje miesto, kde subjekt dej pocituje: *otca bolela ruka* — otca bolelo v ruke. V iných prípadoch vyjadruje podmet príčinu deja alebo len bližšie vymedzuje obsah slovesa: *zima len ma tak*

drgľuje (od zimy len ma tak drgľuje), začal ho *obchádzať nepokoj* (začalo ho znepokojovať). Ide tu o prechodné stavové slovesá, ktorých objekt voláme preto stavovým; je to objekt nositeľa stavu.

Typický stavový objekt býva pri neosobných slovesách:

Veronku smädí. — Prítomných zamrazilo na chrbte. — Bodaj ta metalo. (TAJOVSKÝ) — Išlo ma vychytiť. (ŠVANTNER) — Nerobievala to rada, ale pripieralo ju. (JANČOVÁ) — Človeka ide poraziť. (HEĎKO) — Hej, Janka až v dlaniach kdesi zasvrbelo. (MARTÁKOVÁ) — Ani ma nehnel — Akosi ma oziaba. — Veru, heglo ho, ako sa svedčí... (KUKUČÍN)

Blízke sú prípady so zámenným podmetom: *otca čosi rozďúva, gazdu čosi omínalo, čo je švagra do toho, Milku čosi zase nadchodí* ap.

Stavový objekt býva ďalej pri slovesách s podmetom vyjadrujúcim miesto, príčinu alebo obsah deja: *Katrenu svrbí jazyk, sestru omína noha, zvest brata nedoľma, cesta deti ukonala, rodičov už prešla trpezlivosť, starú mamu nadišli driemoty; Nadiše ju vôľa vrátiť sa domov.* (KUKUČÍN) — *A zúfanie ho minulo.* (KUKUČÍN) — *Bol som teda sám, celkom opustený ako ten strom v poli, a život ma zunoval.* (ZÚBERK)

Stavový akuzatív je druhý, konečný objekt deja, ako ukazuje možnosť zámény s datívom: *prejdú ta smiechoty/prejdú ti smiechoty, nadišla ho myšlienka/nadišla mu myšlienka.*

Rozšírením väzby býva stavový akuzatív aj pri neživotných podstatných menách, spravidla so stavovým datívom: *starej mame utiaholo kútiky úst, víno im rozviazalo jazyky, strach mu stíska srdce.*

Obsahový akuzatív

Okrem toho, že predmet dopĺňa sloveso intenčne, môže v istých prípadoch vyjadrovať jeho vecnú náplň alebo jednoducho dopĺňať jeho lexikálny obsah: *počujem krik, spieva veselú pesničku, konala službu, mal prednášky.* Tento obsahový objekt môže byť trojaký: vysvetľovací, kvalifikujúci a doplniaci.

Vysvetľovací akuzatív uvádza vecný obsah slovesného deja. Stojí po slovesách zmyslového vnímania, myslenia, reči a po slovesách vyjadrujúcich vôľu. Miesto akuzatívu stáva aj vedľajšia veta: *vidí svoj omyl — vidí, že sa mylil; chcela jeho nešťastie — chcela, aby sa mu stalo nešťastie.* Sú to napr. slovesá: *vidieť celý zápas, pozorovať pokus, badať živý ruch, počuť zlá novinu, cítiť bolesť, myslieť si to isté, vedieť to, poznať nový svet, tušiť čosi, skúmať príčiny, všimnúť si nedostatky, veriť to, zabudnúť celú vec, lutovať tento výstup; hovoriť niečo, povedať túto novinu, rozprávať svoje zážitky, oznámiť výsledky prieskumu, volať niekoho, ohlásiť prípad polícii, prezradiť svoje skutočné úmysly, zatajiť okolnosti, prisahať vernosť, prednášať biológiu, vysvetľovať postup práce, zaznamenať výsledky, napísať žiadosť, prosiť odpoveď, žiadať vyšetrovanie, rozkázať víno, dovoliť vstup, zabrániť to, umožniť návštevu, zakázať demonštráciu, sľúbiť nápravu,*

prepáčil nepozornosť, želať si pokoj; sem patria aj neurčitky *vidieť, počuť, cítiť* v jednočlennej vete a obsahová príslovka *vidno*.

Niektoré z týchto slovíec môžu mať len zámenný objekt: *nepamenuť som si to, na to, mohol sa to dovtipiť, asi sa niečo domnieva, kto by sa to bol nazdal, neopovírať sa to, pýtať sa niečo*.

Kvalifikujúci akuzatív pleonasticky opakuje význam slovesa, pričom tento význam špecifikuje, a to buď sám alebo pripojeným prívlastkom, ktorý vyjadruje vlastnosť alebo mieru deja. Býva po slovesách reči alebo niektorých iných činností:

povedať ostrejšie slovo, povedať vzletnú reč, prednášať veršičky, spievať šláger, čítať zpravu, slabikovať vetu, rozprávať peknú rozprávku, písať vojenský pochod, ukazovať somárské uši, hrať novú hru, plávať prsia, bežať dlhé trate; sem patrí aj etymologická figúra s rozličnými slovesami: *bojovať boj, biť boj, žiť život, snívaj večný sen, dumať dum ku, tajiť tajomstvo* ap.

Dopĺňací akuzatív stojí pri niektorých slovesách so všeobecným významom, s ktorými tvorí obyčajne užšiu väzbu, spravidla frazeologickej povahy:

robiť hanbu, urobiť nábor, vzlietať prieskum, konať prehliadku, činiť neprávosť, spraviť odhad, vyvinúť úsilie, podniknúť záťah, klásť dôraz, rozvinúť útok, zachovávať poriadok, uskutočniť výlet, pestovať šport, viesť výchovu, javiť nechúť, prehodiť slovo-dve; patria sem ďalej i frazeologické spojenia s preneseným významom, ako *spraviť diery do sveta, vyliat svoj hnev, prežívať slzy, prelievať krv, zaplatiť krvavú daň, kúť plány, stratiť hlavu, lámať si hlavu, trieť biedu*.

Obyčajne možno väzbu nahraďiť jednoduchým slovesom: *robiť krik* — *kričať*, *pestovať šport* — *športovať*.

Typická je obsahová väzba pri slovese *mať*, keď nejde o vlastníctvo v úzkom zmysle:

mať prácu, vyučovanie, zamestnanie, svadbu, dovolenku, čas, natahovačky s niekým, známosť, právo, pravdu, povinnosť, úspech, šťastie, starosti, radosť, rozhľad, zmysel pre niečo, dôveru k niekomu, vrtochy, hlavu na niečo, vec na pamäti, všetko na hlave, slovo na jazyku; mať niekoho rád, niekoho v láske, riadiť sa v úcte, protivníka v hrsti, kamaráta na vojne, prácu dokončenú, list napísaný, oči krvou podliate ap.

Etymologicky sem patrí i tzv. absolútny akuzatív vo funkcii doplnku:

A Katica počúva, zasleznú tvár na jeho pleci. (KUKUČÍN) — A z hôr a brál junač smelá, šablú v pästi, vdol udrela. (CHALUPKA)

Sem treba zaradiť i akuzatív v spoločenských formulách:

Dobrý deň, pán asesor. (JÉŽÉ) — Dobrá noc! — Šťastlivú cestu! — Dobré zdravie! — Dobrú chuť!

Ďalej aj akuzatív vo frazeologicky ustálených zvratoch s príslovkovým významom spôsobu typu *krok za krokom, kus po kuse, piadť po piadť*.

Výsledkový akuzatív

Stojí miesto prvotného, vlastného objektu slovesa ako výsledok deja: *kopať jamu, piecť koláče, variť obed, miesiť cesto, viť venček, pliesť korbáč, modelovať figúrky, nakresliť krajinku, napísať román, vysediť hásenca, postaviť dom, založiť spolok, vypáliť škvrnu na obruse, utvárať priaznivé podmienky, robiť dobrý dojem* ap. Porov. poetizmus so skrytou etymologickou figúrou: *Ty si plakala materské slzy.* (TOMÁŠIK-DUMÍN)

V niektorých väzbách sa už prvotný objekt neuvedomuje, takže slovesá majú potom už len väzbu s výsledkovým predmetom.

Okolnostný akuzatív

Z významu neobmedzenej účasti vyplynul pri akuzatíve význam úplnej miery a k nemu sa pridružil význam času.

Akuzatív miery

Obmedzuje sa na výrazy, ktoré vyjadrujú množstvo. Býva v spojení s genitívom obsahu (podobne ako nominatív miery), pričom určovací vzťah medzi obidvoma substantívami je kolísavý. Akuzatív má význam objektu i miery (v tomto význame je prívlastkom alebo doplnkom). Možno ho nahradiť príslovkami miery: *vypil len pohár vína — vypil len málo.* Podstatné meno má pregnantný význam miery, a to alebo samo, alebo v spojení s kvantitatívnym prívlastkom.

Akuzatív miery v tesnom spojení: *vykúpiť vagóny pšenice, vypit dve fľaše vína, mať plnú hlavu starostí, chovať hodný kŕdeľ husí.*

Vo voľnom spojení: *roboty mali silu, krmiva nemali dostatok, ovesa neprečali ani zrnko, peňazí mala plnú truhlu.*

S elipsou genitívu: *zjesť lyžičku-dve, navštíviť dve kilá, stratiť štyri dni, dať štyri kusy za korunu, prejsť dva kilometre, platiť jednu korunu.*

Akuzatív miery stojí aj samostatne, tak isto s dvojitým významom objektu a miery: *prespal celú noc, presediel dva večery len tak, prečítal celú knižnicu, hrať dva sety, dlhovať dve stovky, byť dlhý štyri koruny, spievať tri strofy, ísť tretí kilometer, bežať prvé kolo, plávať posledný úsek, vážiť tonu, merať meter.*

V čistom význame miery býva akuzatív pri adjektívach, príslovkách a predložkových výrazoch vyjadrujúcich vzdialenosť, rozmery alebo váhu: *byť široký dva metre, byť dlhý tri centimetre, byť veľký tri hektáre, byť vzdialený stovky kilometrov, zastať kus pred dedinou, zostúpiť dve zastávky pred konečnou stanicou, sedieť dve lavice ďalej, dokončiť stavbu dva mesiace pred termínom, prísť dve minúty po odchode vlaku; v adnominálnom postavení: dostať karcera dve hodiny, mať manko štyri koruny, mať váhu tri kilá; váhu má metrák, výšku má meter osemdesiat.*

Akuzatív času

Býva pri podstatných menách s časovým významom. Základný je význam časovej miery: *sedieť dve hodiny, kráčať hodnú chvíľu, stáť celú večnosť, postáť minútku, žiť roky a roky, spať iba chvíľku, čakať (niekoho) celú hodinu, písať (list) celé dve hodiny, učiť sa celý deň (matematiku).*

Význam času bez prvku miery je zriedkavejší: *pricestoval minulú nedeľu, jedno ráno sa vrátil, daktory rok bolo aj lepšie, každú zimu chorlavel, rok čo rok sa vracal domov.*

Niekedy býva ako staršia väzba miesto bežnejšieho predložkového lokálu: *Ostatné časy mi zase vykal.* (JÉGÉ)

Genitív

Genitív vyjadruje obmedzenú účasť deja na danom predmete. V adnominálnom postavení vyjadruje genitív príslušnosť nadradeného pojmu k danému pojmu: *strecha domu*. V nezávislom postavení môže mať partitívny alebo záporový význam: *napadlo snehu, nepovedal slova*. Ako adverbálny pád vyjadruje druhý, konečný objekt deja pri akuzatíve alebo pri zvratných slovesách: *zbavil ho starostí, nanosil sa šiat*.

Adnominálny genitív

Dve podstatné mená môžu pri sebe stáť tak, že sú tvarom zhodné a jedno z nich vystupuje ako príznak druhého: *zem hlinačka, dobrák chlap*, alebo aj tak, že veci nimi pomenované sú v pomere časť — celok. Ako celok vystupuje pritom vec pomenovaná podstatným menom v genitíve: *strecha domu*. Genitív vyjadruje, že sa na tejto veci zúčastňuje iná vec ako jej náležitosť. Takúto účasť možno chápať ako príslušnosť k celku.

Adnominálny genitív vyjadruje teda v základnom význame vzťah príslušnosti k pomenovanému celku. Táto príslušnosť má svoj základ v reálnych vzťahoch medzi javmi skutočnosti. Nadradené pomenovanie v takých spojeniach vyžaduje podradené substantívum v genitíve. Adnominálny genitív je teda motivovaný intenciou podstatného mena. Na rozdiel od sloviac je to len fakultatívna intencia: *strecha?*, *skupina?*, *množstvo?*

Príslušnosť k celku dokresľuje časť ako jej príznak. Preto má adnominálny genitív syntaktickú platnosť prívlastku, v osobitných prípadoch platnosť podmetu alebo predmetu. V niektorých väzbách je určovací vzťah neutralizovaný.

Zo základného významu príslušnosti (genitív príslušnosti so sémantickým typom genitívu pôvodcu) sú odvodené špeciálne významy adnominálneho genitívu: genitív nositeľa deja, genitív vlastníka, genitív druhej príslušnosti, druhu a vlastnosti, genitív obsahu, meraného obsahu a množstva.

Genitív príslušnosti

Podľa významových okruhov nadradeného a podradeného podstatného mena jestvuje niekoľko typov tejto väzby:

strecha domu: brána budovy, kolesá lokomotívy, plot záhrady, breh rieky, rukáv haleny, hrana kocky, otvor kanála, stromy parku, ulice mesta, konáre stromu, lupienky ruže;

tvár mojej sestry: ruky mojej matky, kosti našich predkov, oči divákov, vlásky dieťaťa;

člen strany: príslušník armády, lekár našej nemocnice, žiak prvej triedy, obyvatelia Košíc, sólista našej opery, hrdinovia drámy;

dcéra môjho priateľa: matka týchto detí, manželka môjho známeho, príbuzný nášho suseda, rovesník jeho otca, predkovia dnešných Rumunov, potomci starých Galov; Eva Predných, Juro Psotných, ujec Pažických (len ľudovo a hovorovo);

veliteľ roty: riaditeľ školy, pán hradu, kapitán mužstva, tréner nášho oddielu, učiteľ nášho chlapca, tajomník národného výboru, prednosta oddelenia, prezident republiky, majiteľ záhrady, redaktor novin, predseda komisie, vláda Československej socialistickej republiky, predsedníctvo sjazdu;

hlas môjho otca: zamestnanie manželky, vôľa rodičov, reči tohto človeka, schopnosti žiakov, добрota mojej matky, vrtkosť tohto chlapca;

výška stromu: krásu hôr, tvrdosť horniny, kovnosť rudy, sila citu, zložitosť výroby, pravidelnosť práce;

roky ži vo ta: mesiace zimy, prvá nedela prázdnin, kapitoly knihy, body programu, dejstvá hry, melódia piesne, slabiky slova, ústavy Slovenskej akadémie vied, vodohospodársky odbor národného výboru, riaditeľstvo našej školy, redakcia a administrácia novín;

znaky pojmu: stránky veci, pravidlá sčítania, vzťahy systému, obsah práce, okolnosti činu, čas jeho príchodu.

Len sémanticky sa vydeľuje v rámci tohto genitívu tzv. genitív pôvodcu: *báseň Jána Kostru, romány Vladimíra Mináča, obraz Martina Benku, dramatické postavy Ivana Stodolu, Jánošík Štefana Hozu (speváka), opery Jána Čikera; výrobky trnavského Kovosmaltu, turbogenerátory našich strojárni, cigarety nášho tabakového priemyslu, konfekcia trenčianskej Odevy.*

Mužské a ženské osobné názvy môžu stáť v G. sg. spravidla len v spojení s prívlastkom. Ináč býva miesto nich prívlastňovacie prídavné meno: *ruka môjho otca — otcova ruka*. Holý G. sg. je štylisticky príznakový: *ruka otca*; býva ako poetizmus: *Vzal pomaly telo syna a položil ho do jamy.* (HORÁK)

Za dvojité genitív stojí niekedy kontaminovaná väzba: *rozprávanie starej matere — starej materino rozprávanie*. Porov.: *Chlapci Janka Klinovej skupiny nevedeli sa dáko rozísť.* (TATARKA) — *Ohováraš strýka Vilovu sestru!* (ÚZUS) — *Ak by ste chceli moju, i vašej Aničkininu malú prosbičku vyslyšať.* (TAJOVSKÝ)

Genitív nositeľa deja

Vyjadruje príslušnosť deja pomenovaného nadradeným deverbatívnym podstatným menom k osobe alebo veci, ktorá je v synonymickej slovesnej väzbe nositeľom deja alebo stavu (zásahu): *plač dieťaťa — dieťa plače, stavba domu — dom sa stavia.*

Význam prostého nositeľa deja má genitív predovšetkým pri deverbatívach od nepredmetových a neprechodných sloviac: *rozkaz veliteľa, výpoveď svedka, činnosť nepriateľa, dunenie diel, syčanie pary, príchod hostí, vädnutie listov, hynutie ošpaných, mäknutie kostí.*

Pri deverbatívach od prechodných činnostných sloviac má genitív spravidla význam paciensa: *stavba domu, prívoz materiálu, otvorenie výstavy, schválenie rezolúcie; pisateľ listu, pestovatelia kukurice, urýchľovač elektrónov; úschovňa batožín, zberňa surovín, rozdeľovňa služby, požičovňa lyží; vlastníctvo pozemku, vydavateľstvo kníh.*

Keď je podradeným výrazom pomenovaná osoba, je tu možný vedľa základného významu i význam agensa: *pochvala učiteľa* (učiteľa pochválili — učiteľ pochválil), *upozornenie rodičov, napomenutie sudcu, príprava žiaka, hodnotenie riaditeľa, pozvanie hosťa, sprievod rodičov, obhajoba obžalovaného, ochrana sídru.*

Pri deverbatívach, ktorých východiskom môže byť zvrtné i prechodné sloveso, je rozdiel medzi obidvoma významami zastretý: *ochrana tela, rozvoj priemyslu, zvýšenie kvalifikácie, zníženie daní* ap.

Pri oslabení dejového významu deverbatíva sa význam nositeľa deja stráca a ide o obyčajný genitív príslušnosti (*hlas môjho otca, báseň Jána Kostru, veliteľ roty, riaditeľstvo školy*): alebo o genitív druhovej príslušnosti (*vydavateľstvo politickej literatúry, požičovňa lyží*). Prípadne sú tu možné obidva významy.

Genitív vlastníka

Keď príslušnosť nie je motivovaná nadradeným substantívom, ide o vzťah vlastníctva v užšom zmysle. Tento vzťah nie je vecne nevyhnutný, ale je iba spoločensky navodený. Gramaticky sa dá prisudzovať: *záhrada mojich rodičov — záhrada je mojich rodičov.* Ide tu nielen o vlastnícky vzťah v zmysle držby, ale patria sem i niektoré iné vzťahy, ktoré dávajú podobné právo disponovať osobami, ako je to pri vlastníctve vecí (triedne vzťahy, rodinné vzťahy, zamestnanecký pomer). Sú tu preto dva typy:

dom môjho otca: šaty malej Anky, pozemky nášho družstva, batožina cestujúcich, izby poslucháčov, pes nášho horára, sliepky našej susedy; bráda nášho Zahraja, obojok strateného psa;

chlapec dolného suseda: deti pohorelcov, šofér nášho riaditeľa, sekretárka pána ministra, slúžka pani podsudcovej, komorníčky Čachtickej panej, kožiši statkára Bornemiszu.

Genitív druhovej príslušnosti

Keď sa vec pomenovaná podstatným menom v genitíve chápe ako druh, klesá tým významová váha tohto slova. Genitív je tu čírym prostriedkom kvalifikácie nadradeného substantíva: *má srdce junáka, krv dobrodruha, gesto rečníka, formát učenca, bol poverený funkciou riaditeľa, dostal miesto výpomocného učiteľa, vstúpil do spolku včelárov, žije v prostredí svetákov, je to dieťa veľkomesta, bol to básnik vzbury, má čaro mladosti, je to vec kolektívneho rozhodnutia, je čas žatvy, došli na miesto štartu, sme na stanovišti prvej pomoci, podniky ťažkého strojárstva, taktika hliadok a prepádov ap.*

V prípade osobného substantíva môže stáť tento genitív na rozdiel od obyčajného genitívu príslušnosti aj holý a dá sa nahradiť vzťahovým prídavným menom: *gesto rečníka — rečnícke gesto*. To svedčí o oslabenom vecnom význame podradeného substantíva. Ako poetizmus býva takýto genitív naopak tam, kde spravidla používame prídavné meno: *nástroj hudby, úsmev spokojnosti ap.*

Tento genitív bol východiskom pre tvorenie pomenovaní sviatkov, významných dní, pretekov, radov, trofejí, budov, zariadení, ulíc, námestí, parkov, podnikov, škôl, merných jednotiek ap.: *Sviatok práce, Týždeň bezpečnosti, Beh víťazstva, Palác kultúry, námestie Janka Kráľa, ulica Obrancov mieru, Divadlo P. O. Hviezdoslava, 15 °Celzia; obratník Raka, súhvezdie Býka.*

V elipse nadradeného podstatného mena tejto väzby má svoj pôvod stavový genitív pri slovese *byť*: *včera bolo Jozefa, dnes je prvého mája ap.* Používa sa aj samostatne v kalendári: *Františka. — Anny.*

Genitív druhu

Má tiež kvalifikačný zmysel s tým rozdielom, že podradené podstatné meno vyjadruje priamo druh javu pomenovaného nadradeným substantívom. Medzi obidvoma javmi je vzťah širokej totožnosti: *proces výchovy — výchova*. Je to obmedzený významový typ: *trest smrti, umenie kresby, pochod vrásnenia, akcia zberu, obrad otvorenia výstavy, pocit sklamania, pojem trojuholníka, vzťah totožnosti, prvok olova; kmeň Nitrancov, rasa černochoch, plemeno simentálskych kráv.*

Sem patrí i druhové vymedzenie nadradeného pojmu pomocou konkrétneho alebo jedinečného javu: *budova múzea, číslo novin, deň tretieho januára, nedeľa 24. septembra, Bratislava týchto dní, Úrad Predsedníctva vlády, teleso Mesiaca, postava Janka Kráľa, osoba Martina Kukučina ap.*

Náležia sem ďalej i väzby *niečo nového, čosi nedobrého, všeličo zaujímavého ap.*

Bohato sa využíva genitív druhu ako básnický prostriedok pri metaforických spojeniach: *oči hviezd, jed nenávisť, oheň nadšenia, pažerák noci, balvan starosti, kýpte rúk, ostrá štica trávy, záclona mrakov, kopyto zhruby, mäkký jáč snehu, drúzy vrchov ap.*

Genitiv vlastnosti

Tento genitív vyjadruje príslušnosť nadradeného pojmu k vlastnosti, ktorá kvalifikuje nadradený pojem. Genitív tu možno nahradiť zloženým alebo jednoduchým prídavným menom: *starec bielych vlasov* — *bielovlasý starec*, *tvár jemných ťahov* — *jemná tvár*. Prípadne je tu možný miesto genitívu predložkový inštrumentál: *starec s bielymi vlasmi*, *tvár s jemnými ťahmi*. Pri genitive stojí obyčajne prívlastok:

človek vysokej postavy, chlap širokých pliec, žena nezlomného ducha, muž oceľových nervov, ľudia rozličného stavu, dievča vznešeného pôvodu; psi bielej srsti; vlasy lanovej farby, kabát moderného strihu, izba rozmerov 4 × 5 m, tekutina kyslej chuti a slabého zápachu, prúd nízkej frekvencie ap.

Zriedkavejšie býva genitív vlastnosti i holý, spravidla ako poetizmus: *človek práce, muž odvahy, dom smútku, mesto parkov, kraj ovocia, krajina púští a oáz, žena snov a dialok, knieža slávy, mesto Povstania* ap.

Okrem prívlastku býva tento genitív i prísudkom: *bol vysokej postavy, bola mäkkého srdca, bol dobrej vôle, sme toho náhľadu, čepček bol kávovej farby, produkt bol sladkej chuti*. Zriedkavejšie býva i doplnkom: *zeleninu pestujeme všetkých druhov, vstal dobrej vôle*. Doplnkom býva často len prídavné meno, ktoré sa vzťahuje na genitív: *postavy bol vysokej, povahy bol prckej*. Osihotene sa vyskytuje genitív vlastnosti v platnosti podmetu: *Blahoslavení čistého srdca* ...

Genitív vlastnosti vyjadruje v istých prípadoch kvantitatívnu vlastnosť — mieru: *šírka troch metrov, objem štyroch hektolitrov, rozsah desiatich strán, tlak piatich atmosfér, váha dvadsiatich kilogramov, dávka troch tabletiiek; rýchlosť blesku, ľahkosť pierka, lesk diamantu, veľkosť pšeničného zrna* ap.

Stojí aj ako prísudok:

Urban, pravdaže, nemá príčiny vysvetľovať, že aj broskyne sú rozličných sort, keď sa ho nik nepýta. (HRČKO) — To bol vlastný svet koralov a bolo ich tu hojne, najrozličnejších farieb a tvarov. (TLAČ)

Zvláštnym prípadom tohto genitívu je tzv. hebrejský genitív, ktorý má poetické zafarbenie: *kráľ kráľov, pán pánov, boh bohov, majster majstrov, sluha sluhov, veky vekov, svety svetov, pieseň piesní, kniha kníh, chvíľa chvíľ, otázka otázok, veda vied* ap.

Genitív vlastnosti je voelku knižný prostriedok. Používa sa najmä v umeleckej próze.

Genitiv obsahu

Dosiaľ šlo vo väzbách s genitívom o vymedzenie nadradeného substantíva. Pri genitive obsahu (meraného obsahu a množstva) máme opačné vymedzenie. Nadradené podstatné meno tu vyjadruje vecné alebo kvantitatívne vymedzenie veci pomenovanej podradeným substantívom: *zástup ľudí, množstvo záujemcov*. Podradené substantívum vyjadruje obsah toho, čo je pomenované nadradeným

výrazom, preto je významovým jadrom väzby. Hierarchia obidvoch substantív sa do istej miery prevracia, a tým sa oslabuje, resp. zastiera i určovací vzťah medzi nimi.

Vlastný genitív obsahu býva pri nekvantitatívne chápaných nadradených substantívach pomenúvajúcich útvary, v ktorých veci jestvujú: *krajec chleba, hruda syra, rezeň slaniny, hlávka kapusty, steblo slamy, kocka cukru, polienko dreva, črepina skla, kropaj potu; stoh slamy, kúdel lanu, viazanica dreva, vrstva prachu, kaluž vody, mračno dymu; hromada kamenia, kopa sena; skupina ľudí, hliadka vojakov, pluk delostrelcov, časť zamestnancov, dvojica manželov; stádo kráv, kúdel husti; rad domov, reťaz čút, stĺpec cifier, roj myšlienok* ap.

Genitív meraného obsahu

Keď vymedzovanie obsahu má kvantitatívny ráz, t. j. keď nadradené slovo vyjadruje mieru toho, čo pomenúva podradené substantívum, je tu obojstranný, recipročný určovací vzťah. Nadradený výraz býva spravidla v nominatíve, akuzatíve alebo v záporovom genitíve: *bola tam kopa ľudí, videl tam kopy ľudí, nebolo ani štipky soli, nemá ani kvapky citu*. V ostatných pádoch len vtedy, keď si sloveso žiada kvantitatívny zmysel väzby: *počítal s dvoma tonami vápna, dohodnúť sa na štyroch vagónoch cementu, pristáť na dva litre vína*.

Kvantitatívny význam majú už i niektoré väzby pri genitíve obsahu, keď sa kvantitatívne prehodnotia: *kvapka vody, stoh slamy, kúdel lanu, pluk delostrelcov, rezeň slaniny, krajec chleba* atď. Okrem toho sú tu prípady len s kvantitatívnym významom: *dostatok robotníkov, väčšina zamestnancov, stovky zdújemcov, nával pracujúcich; vrece zemiakov, pár topánok; pohár vody, voz slamy, fľaša vína, hrst fazule; kúsok šťastia, chvíľka hudby, okamih váhania, záplava udalostí; plné ruky práce, plné ústa reči; meter látky, kilo soli, liter benzínu; hodina chôdze, kilometer cesty, dva dni práce*.

Patria sem aj prípady, keď množstvo je vyjadrené predložkovým výrazom alebo prirovnaním: *za pohár vody, za korunu cukríkov, do tristo kurún škody, po kolena blata, na hodinu roboty, deti ako maku* a pod.

Genitív počítaného obsahu vo voľnej polohe má jednoznačne platnosť podmetu alebo predmetu s pridruženým významom miery: *návštevníkov tam bol nával, uchádzačov o miesto boli stovky, snehu bolo vyše pása, peňazi bolo ako pliev, ľudia sa zbehla celá kopa, raždia tam ležali fúry, starosti sa jej navaliť vyše hlavy, dreva jej nanosili plnú kôštru, záhrady mal len kúsok, roboty mala vyše práva, špiny navláčili až hrúza*.

Genitív množstva

Keď je miera meraného predmetu vyjadrená číslovkou alebo číslovkovým zámenom, je vecný obsah väzby celkom sústredený v podradenom slove. Hierarchia väzby je jednoznačne obrátená a s ňou i určovací vzťah. Genitív

je tu podmetom alebo predmetom, nadradený člen prívlastkom, doplnkom alebo prísudkom. Zmysel väzby spočíva v tom, že substantívum v genitíve sa kvantitatívne vymedzuje číslovkou: *päť chlapcov, dvadsať rokov, dvojce detí, mnoho žien, koľko obcí, málo vzduchu, trochu odpočinku, zopár groší; mnoho dobrého, veľa zaujímavého* ap.

Vo voľnej polohe je genitív tiež podmetom alebo predmetom: *úrazov býva u nás málo, snehu nadulo veľa, preveľa, koľko je tam všelijakých vecí, sveta sa zbehlo neslýchane veľa; To spôsobilo, že sena sa nakosilo i veľa i dobrého.* (HEČKO); *peňazi mal málo, dreva doniesli len trochu, polievky nedali veľa; Jarín nasiali veľa i Mikúšovci.* (HEČKO)

Genitív množstva môže byť i základom jednočlennej vety: *Sedem hodín.* (hlásenie v rozhlase) — *No — ta! Ta! Trochu jačmeňa!* (KUKUČÍN) Ďalej i nezhodným prívlastkom: *dĺžka sedem metrov.*

Genitív množstva je na okraji adnominálneho genitívu.

Partitívny genitív

Nadväzuje na genitív množstva tým, že vyjadruje tiež kvantitatívne vymedzenie pomenovaného predmetu, ale bez nadradeného slova, t. j. samostatne, ako nezávislý pomenovací tvar. Kvantita predmetu sa rozumie implicitne ako isté, z danej situácie alebo zo skúsenosti vyplývajúce množstvo. Partitívny genitív stojí pri slovesách vo funkciách, ktoré má vo vete nominatív a akuzatív, lenže vyjadruje v protiklade k nim príznak partitívnosti: *natiekla voda — natieklo vody, doniesol drevo — doniesol dreva.*

V partitívnom genitíve sa používajú názvy počítateľných predmetov v pl., ďalej hromadné, látkové a abstraktné podstatné mená.

Partitívny genitív je synonymný s genitívom množstva: *doniesol dreva — doniesol trochu (veľa, málo) dreva.* Vo vete býva predmetom, podmetom, základom v jednočlennej vete a príslovkovým určením.

Partitívny genitív vo funkcii predmetového akuzatívu

Býva pri prechodných slovesách. Vyjadruje veľké množstvo toho, čo sa označuje substantívom v G., alebo také množstvo, ktoré je bližšie naznačené v predpone slovesa alebo sa rozumie zo situácie:

Nahabali od sedliakov zemí a lúk. (KUKUČÍN) — *Napflime dreva.* (FIGULA) — *Hus mi naniesie vajec.* (TATARKA) — *Nalial do pohára červeného.* (KUKUČÍN) — *Nádejí múdrych, tých ja mám!* (TLAČ) — *To vyžadovalo rozvahy.* (TAJOVSKÝ)

Tento genitív býva v eliptických vetách s modálnym alebo výzvovným významom: *Sem len tanu a zemiakov.* (GABAJ)

Partitívny genitív vo funkcii podmetového nominatívu

Má podobný význam ako predchádzajúci genitív:

To je **komínov!** (F. KRÁČ) — Tu ohodí **ľudí!** (BLAŽKOVÁ) — Kristeježiši, Kristína, vonku napadlo **snehu!** (HEČKO) — Pomrelo **ľudí!** — Narástlo tam **buriny!** — Cez vojnu i mne pribudlo **rokov.** (FIGULI) — Zakrátko sa ukáže, že **dejaťe** v obci ubúda, kým **konzumentov** prirastá. (HEČKO) — Nabehlo mu **slín** do úst. (TAJOVSKÝ) — Povetrím zavialo **vetrika** voňavého. (BEDNÁR) — Dovalilo sa **čerstvého vojska.** (BEDNÁR) — Nasadalo **prachu.** — Natiaklo **vody.**

Partitívny genitív vetného základu

Vyskytuje sa redšie. Vyjadruje implicitne výskyt veľkého množstva daných vecí:

A tých **bábik** všelijakých i s košíkmi a zverov od výmyslu sveta. (HEČKO) — **Ľudí** a **ľudí!** — **Kapusty** a **kapusty!** — Tých **krásnych šiat!** — **Tej hanby** a **posmechu!**

Partitívny genitív miery

Je tiež zriedkavejší:

To všetko stojí veru **peňazí!** — Pochodil som ja **lesov!** (MORIC, s dvojitou platnosťou miery a objektu)

S prirovnávacou spojkou *ako* býva tento genitív prísudkom:

Detí bolo za pár rokov **ako červíkov.** (TAJOVSKÝ) — Myší toho roku **ako hmýru.** (KURUČŇN) — A takých **ako si ty,** treba nám **ako soli.** (HORÁK)

Genitív času

Zaraduje sa voľne k partitívnemu genitívu tým, že proti časovému akuzatívu vyjadruje implicitné obmedzovanie časového úseku na istú jeho časť (*stalo sa to minulej noci*), resp. tým, že časový úsek nepodáva ako celok, ale v jeho priebehu: *oka som nezažmúril minulej noci*.

Je obmedzený na niekoľko výrazov s časovým významom a má pri sebe určovací prívlastok: *každého rána, každej jari, každej nedele, každého prvého, siedmeho augusta, minulej zimy, toho dňa, tej noci, toho roku, svojho času, toho času, ktoréhoosi večera*.

Len poslednej zimy začala tak očividne chradnúť. (GROSMAN) — A tento krížik mu darovala pani týchto Vianoc. (DOMASTA)

Časový genitív sa používa aj adnominálne a v jednočlennej vete: *vypovedanie vojny roku 1914 Nemeckom, otcov príchod onoho rána*.

Smrť brata Lothara 29. septembra 855 ho postavila pred riešenie nástupníckej otázky v Austrii. (DEKAN) — Dňa 2. júla 1957. (DÁTUM) — V Žiline 3. januára 1959.

Záporový genitív

Význam obmedzenej účasti deja na veci pomenovanej substantívom vyplýva z popierania tejto účasti pri genitíve a táto stránka sa uplatňuje vtedy, keď je vo vete záporné sloveso. Záporový genitív stupňuje, resp. zdôrazňuje slovesný

zápor. Okrem genitívu sa pritom zápor spravidla stupňuje aj zvukovým dôrazom, záporovým prívlastkom, zdôrazňovacími časticami, deminutívnosťou podstatného mena s použitím sg. miesto pl. V takýchto podmienkach sa genitív používa bez ohľadu na slovesnú intenciu a stojí ako nezávislý pád vo funkcii nominatívu alebo akuzatívu.

Záporový genitív vo funkcii predmetového akuzatívu

Neuverili mi ani slova. (TATARKA) — Jediného zrnka nedali. (TAJOVSKÝ) — Ani toho sna nedožiči. (KUKUČÍN) — A blča si z ruky nedám. (TAJOVSKÝ)

Bez zdôraznenia býva záporový genitív spravidla len ako obsahový objekt:

A možno ony ani nečakajú chvály. (BRNDOVÁ) — On iste toho konca nečakal. (HVIEZDOSLAV) — Starý nebude lutovať vena. (JILEMNICKÝ) — Východiska som nenachádzal. (CHROBÁK)

Neobsahový objekt sa v takomto prípade pocituje ako zastaraný a žije iba vo frazeologických spojeniach:

Ondráš nebude robiť mlynčeka. (KUKUČÍN) — Vidíte, vysokých koní nemôžem držať. (KUKUČÍN) — Kmotra si netrúfala hlavy lámať nad tým. (KUKUČÍN) — Vrana vrane oka nevykole. (PRÍSLOVIE)

Záporový genitív popiera predmet vôbec, všeobecne. Keď sa popiera určitý, vyhranený predmet, býva akuzatív: *nemám ženy* (vôbec, nijakej) — *nemám ženu doma* (svoju).

Ach, vy už nemáte detí? (TLAČ) — Nevideli ste tam moju dočru?

Akuzatív býva najmä vtedy, keď je predmet vyhranený protikladom proti inému predmetu: *Dnes nepodávame mäso*. Ďalej v rozkazovacej vete a v otázke: *Otecko, neprivolávajte nešťastie do domu!* (JILEMNICKÝ) — *Nevideli ste tam nejaké stopy?* (ÚZUS)

Akuzatív býva napokon i v spojení s doplnkom: *Izbu nenechal otvorenú*. Pri dôraze však býva aj tu genitív: *Stôp som nevidel nijakých*.

Pri situačne určitých predmetoch sa genitív cíti ako zvláštny, zastaraný:

Divil sa, tým viac, bo ani matky nevidel. (HVIEZDOSLAV) — Nikdy ty viac Hrubých Hôr neuvidíš. (TAJOVSKÝ) — Priezviska mu nepoviem. (KUKUČÍN) — Pán Aduš nemal známeho klobúka na hlave. (KUKUČÍN)

Záporový genitív vo funkcii podmetového nominatívu

Býva pri slovesách výskytu a pohybu:

Niet nikde jednej hviezdy, plamienka, zaplanutia božieho pablesku. (HVIEZDOSLAV) — Ved skoro želiara niet už na ňom! (MARTÁKOVÁ) — Otea už na svete nebolo. (KUKUČÍN) — Neostalo znaku po nedovolenej robote. (FIGULI) — Neprejde dňa, aby sa tu neukázal. (ÚZUS) — Nedôjde sem ani hláska. (MARTÁKOVÁ) — Ani živej duše nešlo so mnou. (KUKUČÍN) — Teraz sa hláska neozvalo. (FIGULI)

V infinitívnej polovetnej konštrukcii: *Ja som sa mal dobre, nebyť vojny*. (TAJOVSKÝ)

S elipsou slovesa alebo s jeho záporovou náhradou:

Keby nie Pava, v tú minútu sa rozvalí u Šechnára dlhá a radostná pohoda. (HEČKO) — Už som chodil druhý rok z dediny do mesta do školy, a **hodínik** ešte nič. (TAJOVSKÝ) — No Krta nič a nič. (KUKUČÍN)

Záporový je podľa zmyslu i genitív pri kladných slovesách, keď sa ním má vyjadriť krajne malá miera deja, jeho možnosť alebo neskutočnosť:

Kým sme z hory vyšli, ešte bolo **suchej nitky** na nás, pod holým nebom — nám ešte aj do kapsy natieklo. (TAJOVSKÝ) — Keby **ženy** bolo, nemusel by teraz mútiť mlieko. (TIMRAVA)

Genitív je tu motivovaný skrytým záporom.

Analogiou k stavovému nominatívu máme aj tu stavový význam:

Ranenému už nebolo pomoci. — Dievčatu nebolo páru. — Smeje sa vlny lesk a nieto **konca-kraja** nádejам náhody. (KOSTRA) — Tu dnes nebude pokojného rána. (KRÁLIK)

Záporový genitív vetného základu

Ani rodiny, ani priateľa, iba tá stará mať jeho. (TAJOVSKÝ) — Nijakej **samostatnosti**. (JESENSKÝ) — Nijakej **radosti**. (MINÁČ) — Kde je Danka, ani **chýru**. (MARTÁKOVÁ)

Záporový genitív miery

Býva pri podradenom genitíve meraného obsahu, kde je určovací vzťah neutralizovaný. Stojí v tesnej alebo voľnej väzbe, i samostatne:

Na jeho tvári nebolo ani **stopy** jasotu alebo uspokojenia. (BEDNÁR) — Mlieka nebolo ani **kvapky**. — **Kúska** chleba nemali. — Dreva nedoniesol ani **štipky**. — Nepremárnil som ani **haliera**. — Nepovedal ani **slova**. — Zadarmo im to príde, nestojí ich to ani **babky**. (FIGULI)

Pri látkových, abstraktných a hromadných podstatných menách a pri obyčajných podstatných menách v pl. sa uplatňuje v genitíve predovšetkým partitívny význam (ak len nejde o absolútne popretie):

Už dávno **dažda** nespáchlo. (GABAJ) — Mne sa nežiadalo Magdušinoj **zábavy** a **pálenky**. (ŠVANTNER) — **Opatrnosti** nikdy nezbyva. (PRÍSLOVIE) — A vy nemáte inakšej **roboty**? (BUKOVČAN) — A či vari nepotrebuješ **groša**? (KRÁLIK) — Ale nemá **vozov**, ani **koní**. (KUKUČÍN)

V polovetnej neurčitkovej konštrukcii:

Nemať **masla** na rohy, to by bola pokuta! (KUKUČÍN)

Záporový genitív je vcelku expresívnejší ako synonymný nominatív a akuzatív. Má často príchud ľudového alebo literárneho prostriedku. Dá sa zámerne použiť ako archaizmus. V odbornom štýle sa vyskytuje menej.

Adverbálny genitív väzobný

Je viazaný na intenciu slovesa ako druhotný, vedľajší objekt popri hlavnom objekte nezvratných sloviess (*zbavil niekoho starostí*) alebo ako jediný objekt

pri zvratných slovesách (*zbaviť sa starostí*). Je to vlastný adverbálny genitív a to v platnosti konečného, stavového a obsahového objektu.

Genitív konečného objektu

Býva po pôvodne prechodných slovesách, ktoré sa predponou stali zvratnými a žiadajú si miesto akuzatívu genitív. Tieto slovesá vyjadrujú veľkú alebo dostačujúcu mieru deja:

načítať sa kníh, napočúvať sa rozprávok, naprosiť sa rodičov, načakať sa hostí, nanosiť sa klobúka, nachovať sa leňocha, naružívať sa liekov, nalámať sa hlavy; sem patria i pôvodne neprechodné a nepredmetové slovesá s podobným významom: *nabáť sa pánov, nablúdiť sa tmavých nocí* ap.

Býva ďalej po slovesách dotyku (v kladnom i zápornom zmysle): *dotknúť sa rany, chytať sa každého stebra slamy, lapiť sa hrivy, chopiť sa sekery, ujať sa siroty, pustiť sa zábradlia, spustiť sa správnej cesty; držať sa operadla; zmocniť sa peňazi;* sem možno zaradiť i prípady *pýtať sa vrátnika, prezvedať sa ľudí, poradiť sa susedy; zastať sa chlapca.*

Pri prenesenom význame nadobúdajú dotykové slovesá stavový význam: *chyťá sa ma závrat, nákaza sa lapá i starších, držala sa ich veselá vóla, zlost sa ho púšťala, zmočňovala sa ho zúrivosť; chleba sa chytá pleseň, železa sa chytí hrdza, dreva sa lapá hmúloba* ap.

Býva konečne po slovesách s rezultatívnym významom: *najesť sa fazule, napiť sa vody, nasýtiť sa polievky, byť najedený fazule až po krky;* genitív tu má aj partitívny význam.

Obsahový genitív

Je to vysvetľovací objekt po slovesách, ktoré môžu mať miesto neho vedľajšiu vetu: *domohol sa nápravy — domohol sa, že sa stala náprava; domáhal sa nápravy — domáhal sa, aby sa stala náprava.*

Obsahový genitív býva po zvratných slovesách s predponou *do-*, ktoré vyjadrujú zvýšené úsilie agensa po dosiahnutí toho, čo je alebo sa javí ako nedostupné alebo ako ťažko dostupné:

dovolať sa ochrany, dožadovať sa uznania, doprosiť sa milosti, domodliť sa odpustenia, dohadovať sa príčiny, dopátrať sa pravdy, dožiť sa vysokého veku, dopracovať sa úspechu, dorobiť sa chleba, dočkať sa odmeny, docenť sa ticha, dohľadávať sa spravodlivosti, dopočítať sa štyroch tisícok; krvi sa v ňom nedorežeš.

Vyskytuje sa ďalej i pri niektorých nezvratných slovesách tohto typu, no len ako staršia (niekde i celkom zastaraná) väzba, alebo vo frazeologických zvratoch: *dôjsť uznania, dostúpiť vrcholu, dosiahnuť konca, dosiahnuť cieľa* (zastar.), *nadobúdať časovosti, dočkať času sta hus klasu* (arch.); sem patria i niektoré slovesá s inými predponami alebo bez predpony: *zaželať dobrého rána, želiť straty* (zastar.), *úfať polahčenia, užívať sveta, skúsiť sveta;* a ďalej i niektoré

slovesá so zvratným zámenom *si*: *hladiet si práce, všímať si okolia, povšimnúť si poznámky, zaslúžiť si pochvaly, vážiť si cnosti*; v poslednej skupine je genitív už zastaraný.

Obsahový genitív býva ďalej pri odlukových slovesách. Je tu v prvom rade niekoľko nezvratných slovíes s ďalším objektom v akuzatíve: *zbaviť rodinu starostí, ušetriť (niekoho) nepríjemnej scény* (bežnejšie od *nepríjemnej scény*), *sprosiť vedúceho funkcie, uchrániť chlapca zlého vplyvu* (častejšie od *zlého vplyvu*). A ďalej rad zvratných slovíes: *zbaviť sa okov, striasť sa ťažkých dojmov, sprosiť sa nemilej povinnosti, zriecť sa trónu, vzdať sa nádeje, odriecť sa diabla, odžehnať sa čerta, varovať sa zlých kamarátov, vystrihať sa zvady, chrániť sa náказы, strániť sa ľudí, zdržať sa hlasovania, minúť sa cieľa*. Aj tu bývajú niektoré väzby zriedkavejšie alebo staršie: *odprisahať sa pálenky, odhodiť sa milého, striežiť sa hádok, tajiť sa svojich rečí, brániť sa niečoho, zapovedať sa čerta, znechať sa richtárstva*.

Genitív ostáva aj v pasívnej konštrukcii: *byť pozbavený slobody, byť ušetrený klebiet, byť sprostý funkcie*.

Ako staršia väzba býva obsahový genitív aj pri niekoľkých nezvratných odlukových slovesách: *neminúť bitky, zbyť škody*. Jednotlivo sa vyskytne aj pri prídavnom mene *prázdny*: *Vlast je mat, čo každému decku krajec podá, prázdna vrtochov*. (HVIEZDOSLAV)

Obsahový genitív stojí ďalej pri slovesách strachu, hanby, odporu a ľútosťi: *báť sa tmy, obávať sa následkov, lakat sa šramotu, zlaknúť sa tieňa, nalakat sa koní, prestrašiť sa mátohy, desiť sa smrti, hroziť sa pomsty; zduriť sa hrozby* (zastar.); *hanbiť sa dievčat, ostýchať sa ľudí* (zastar.); *hnusiť sa špiny, štítiť sa práce* (kníž.); *uľútilo sa mu decka, zželelo sa mu chlapca*; sem patria aj obsahové príslovky *ľúto* a *žiať*: *ľúto mi matky, žiaľ mi tých peňazi*.

Napokon sú tu prípady genitívu pri adjektívach (zväčša zastarané): *sýty zábav, účastný práva, žiadostivý cudzieho, chtivý rozkoše, lačný pomsty, hoden odmeny, plný vody, nedôstojné nás, bezpečný svojej slobody, schopný zločinu, skúsený sveta, pamätlivý mojich rád, znalý sveta, vedomý svojej moci*; a pri obsahových príslovkách: *treba mu rady* (popri genitíve býva tu aj akuzatív a nominatív), *načím nám opatrnosti, je to hodno námahy, škoda práce*.

Pôvodný okolnostný význam zreteľa, ktorý pri genitíve zanikol, vyskytuje sa osihotene ako archaizmus: *Nuž teraz som ja ostatný svojho rodu*. (JĚGĚ)

Datív

Datív vyjadruje perspektívny objekt deja. K tomuto objektu smeruje dej, ktorý bol intenčne zainteresovaný na inom objekte. Intenčne prednejší objekt býva vyslovený akuzatívom (*dávať cestujúcemu ústok*), zvratným sa pri zvratných slovesách (*prihovoriť sa náhodnému chodcovi*) alebo je skrytý vo význame slovesa (*blahoželať jubilantovi*). Ďalej vyjadruje datív objekt pri

slovesách, ktorých dej sa prvorado zameriava na sám subjekt (*patrit podniku*). Pre svoj význam vyjadruje datív v prvom rade objekt, ktorý je nezávislý od intencie slovesa (voľný datív), a potom objekt, ktorý je viazaný na sloveso (väzobný datív).

Voľný datív

Býva to spravidla datív podstatných mien pomenúvajúcich živé bytosti, ktoré sú schopné pociťovať dôsledky deja. Tieto dôsledky majú pre osobu zmysel ako jej prospech alebo neprospech vzhľadom na dej alebo vzhľadom na vec, ktorej sa dej priamo dotýka. Významovými súvislosťami medzi obidvoma substantívami (medzi pomenovaním osoby a pomenovaním zasiahnutej veci) nadobúda datív význam vlastníka (datív vlastníka), význam paciensa (datív sprostredkovaného zásahu, paciensa), význam nositeľa stavu (stavový datív) alebo má osobitné funkcie (datív zreteľa a mienky, datív dôvernosti a citovej účasti). Okolnostný význam zreteľa pri voľnom datíve je okrajový.

Prospechový datív

Na rozdiel od väzobného datívu tento datív voľne dopĺňa slovesá pomenújúce deje, ktorých uskutočnenie má pre osoby (živé bytosti) istý dosah. Substantívom v D. sa pomenúva osoba (rozšírením väzby i neživá vec), v prospech alebo neprospech ktorej sa dej uskutočňuje.

Prospechový datív pri predmetových slovesách s akuzatívom (genitívom): *urobiť Jankovi bič, hľadať výprave sprievodcu, postaviť padlým pomník, napiect detom koldáčov, nasekať husiam žihľavy.*

Pri slovesách s vnútorným objektom deja: *žiť práci, spievať celému svetu, vyhrávať pochodujúcim, variť zamestnancom podniku, robiť pánom.*

Pri nepredmetových slovesách:

Zmäkli trochu až potom, keď sa otcovi narodil syn. (FIGULI) — Možno ešte i mne láska kvitne. (JÁGĀ) — My pôjdeme jalovičke so soľou. (RÁZUS) — To bude pamiatka odo mňa synovi a vnukom. (KUKUČÍN)

Voľný datív môže stáť aj pri slovesách, ktoré majú ináč väzobný datív: *rozkázal kamarátom pivo, napísať otcovi list pre mamu.*

Datív príslušnosti a vlastníka

Býva vtedy, keď medzi osobou, v prospech ktorej sa dej koná, a vecou, ktorej sa dej bezprostredne dotýka, je vzťah príslušnosti a vlastníctva.

Prípady tohto datívu pri predmetovom akuzatíve: *stratiť sestre knihu, poznať niekomu otca i matku, rozbiť susedovi okno, naučiť niekomu syna statočnosti, vziať niekomu deti do opatery.*

Pri predložkovom páde:

Len keď bieda na pár dní stíchne, blesne ľúč dobra aj Mišovi do chýže. (TAJOVSKÝ) -- On vyberá hrozno z koša, ona váži, kladie pozorne paničkám do košíkov a berie peniaze. (НЕГОКО)

Pri podmetovom nominatíve (často zamlčanom):

Obzrel sa na kravu. Pokojne sa mu pásla. (BEDNÁR) — Odpadla mi koničkovi podkova. (ZUDOVÁ PIESEŇ) — A matka vám ešte žije? (BEDNÁR) — Kde ti je klobúk?

Pri prísudkovom a doplnkovom nominatíve a inštrumentáli:

To mu je bratanec! (MARTÁKOVÁ) — Pes psa brat. (PRÍSLOVIE) — Tá zem hrobom každému vrahovi stane sa. (CHALUPEK)

V zložitejších konštrukciách tu ide o príslušnosť substantivizovaného deja osobe pomenovanej datívom:

Bez nej mne niet života. (KUKUČÍN) — Ba veru mi je taká protivená na nich, čo nikdy — keď si tak dieťa zohavia na posmech sveta. (KUKUČÍN)

Datív vlastníka možno nahradiť genitívom vlastníka (*tá zem hrobom každého vraha stane sa*) alebo prívlastňovacím adjektívom, prípadne zámenom (*jeho brat je vojakom*). Synonymné väzby v genitíve sú štylisticky bezpríznačkové; datív je vcelku citovejší.

Datív sprostredkovaného zásahu (paciensa)

Keď sa vo väzbe s datívom vlastníka dej dotýka časti tela, je aj príslušná osoba pomenovaná substantívom v datíve zasiahnutá dejom. Časť tela býva pritom vyjadrená substantívom v akuzatíve, genitíve, datíve, v predložkovom páde alebo v nominatíve:

Ondrejovi Konôpka sekol žilu a pustil mu dosť hodne krvi. (ЖАБ) — Iba letkom sa mu dotkli hlavy jej oči. (KUKUČÍN) — Hľadala pečlivému otcovi do tváre. (KUKUČÍN) — A krave okolo rohov pri hlave uväzuje povraz. (НЕГОКО) — Ruky mu bezvládne klesli.

Význam paciensa je i vo väzbách s nominatívom, prísudkovým inštrumentálom alebo okolnostným predložkovým pádom, ktoré vyjadrujú stav alebo zásah osoby pomenovanej substantívom v datíve:

Nech mu je teraz hanba, keď si nedať povedať! — No ani tento prípad mu nebol dostatočnou poučkou. (F. KRÁE) — Volali vojakom na slávu. (ONDREJOV) — Šiel kamarát otcovi na pohreb. (TAJOVSKÝ)

Stavový datív (datív nositeľa stavu)

Keď datív s významom paciensa stojí pri akuzatíve, inštrumentáli alebo predložkovom páde, ktoré majú platnosť stavového objektu, nadobúda i sám datív význam nositeľa stavu:

Plač je nepríjemný, keď nám samým sťahuje hrdlo. (MINÁČ) — „Zabijú ma!“ prebleslo chlapcovi hlavou. (MARTÁKOVÁ) — Matiašovi mráz prechádzal po kostiach, keď sa dookola poobhliadol. (KALINČIAK)

Rovnaký význam má datív aj pri nepredmetových slovesách, pri ktorých nominatív špecifikuje miesto deja, resp. vyjadruje príčinu alebo obsah deja:

Celá bytosť sa mu vzpiera. (КУКУЦІН) — Ale ako vždy, zanovitosť jej prešla. (КАНО) — A Janovi sa to videlo. (F. KRÁL) — Konôpkovi sa zdalo, že sa zem s ním zdvihla. (ЖЕГЕ)

Pri neosobných slovesách alebo pri neosobných tvaroch slovíes je osoba v datíve sama nositeľom stavu: *odľahlo mu, zaľahlo jej, kýchlo sa mu, ulavilo sa nám, všetkým sa drieme, vzdychlo sa jej; nechutí mu, svedčí jej to na javisku, nedochádzalo im, máli sa mu.*

V takejto väzbe sa môže vyskytnúť aj ďalší predmet alebo okolnosť: *zželelo sa mi ho, matke sa ho ulútilo, záleží nám na tom, ide mi o deti, sníva sa mu o koláčoch; polavilo sa mu v robote i doma.*

Konštrukcia sa môže viazať na príslovku alebo na infinitív: *dobré sa ti stalo, vodilo sa mu dobre, nedarilo sa nám najhoršie; nechutí mu jesť, nechcelo sa mu robiť, nežiadalo sa mu byť s nami, lenilo sa mu vstať, sladilo sa jej divať sa naňho, oplátilo sa mu ostať, podarilo sa mu zutekať.*

Stavový datív pri modálnom infinitíve:

Ani mu dokonat, ani mu ožiť, kým ja k nemu nevkočím. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Čo ho do meškania? Sta kedy mu prísť. (КУКУЦІН) — Však sa je hockde človeku do smrti zabaviť. (КАЛИНЦІАК)

Datív nositeľa stavu pri stavových a modálnych príslovkách (a ich náhrade): *je nám veselo, ako mu asi bolo, bolo jej všelijak, je mi to jedno; bolo mu, akoby ho boli oďarili; prišlo mu zle, bolo mu zima, je mu ho ľúto, prišlo mi jej žiaľ, beda nám; bolo vám to treba; väzba si môže žiadať aj neurčitok: bolo by ti dobre poležať si trochu, nie je vám iste príjemne takto tu stáť; treba sa nám chystať, načím vám ponáhľať sa, bolo sa vám lepšie obracať.*

Stavový datív pri predložkových konštrukciách a pri nominatíve so stavovým významom: *bolo mi do zúfania, bolo mu nad tým do zaplakania, nie je jej do smiechu, bolo nám ako na trňoch, bolo mu, akoby mu živé telo trhali, bude mu dlhá chvíľa, dnes jej bol pohreb.*

Typická je stavová konštrukcia s datívom pri neosobných tvaroch slovíes v spojení s príslovkami: *dobré sa im žije, sedelo sa nám pohodlne, zle sa dýchalo ľuďom, na voze sa ti pôjde lepšie.*

Osihotene býva stavový datív aj pri prídavných menách: *chorým je potrebný odpočinok, je mi trochu povedomý.*

Stavový datív s významom výlučného nositeľa stavu tvorí s príslušnými členmi väzby viazanú konštrukciu, takže už stráca povahu voľnej väzby.

Datív zreteľa a mienky

Voľný datív má vo svojom význame i prvok zreteľa. Význam zreteľa osobitne vystupuje vo väzbách s prídavnými menami: *byť rodičom povinný úctou, byť*

banke dlžný desať tisíc, byť niekomu vďačný za vysvetlenie, byť prajný deťom, byť milostivý hriešnikom, byť každému uznámlivý, byť niekomu istý (zastar.), byť niečomu vinný, je mi to jasné, nápadné, milé, príjemné, čudné, drahé, byť každému rovnoprávny (zastar.), paralelný tejto priamke, primeraný jeho schopnostiam, úmerný námahe, vrodenej jeho povahe, zvyčajné týmto ľuďom, vlastné tomuto typu. Niektoré väzby sú už zastarané.

Som patria aj väzby s niektorými príslovkami: *úmerne jeho zásluhám, primerane jeho výkonu, takto som vám ďaleko.*

So zreteľovým významom súvisí aj význam mienky. Má ho datív pri menom prísudku, ktorý sa vlastne uvádza ako mienka osoby pomenovanej substantívom v datíve:

Jesenský bol už jemu nielen básnikom životnej peny a zmyslov, ale ostrým kritikom spoločenským. (A. MATUŠKA) — Svetu bola Pastierčatom. (TAJOVSKÝ) — Čože je kráľovi takýto chudobný človek! (MARTÁKOVÁ) — No zem mu je aj biblickým údolím plaču. (A. MATUŠKA)

Datív dôvernosti a citovej účasti

Datív dôvernosti vyjadruje účasť na rozprávanom deji. Je obmedzený na druhú osobu sg. a pl. osobných zámen:

Hrom sa mu do duše i s dragvoňom — tak ťi ma začialhol svojou dlhou šablou, ako všetci čerti. (KALINČIAK) — Nuž mu vám pichnem — to ako Staškovi — celú hlavu do vody. (BUKOVČAN) — Dokiaľ bola Zuza u Telného, nuž ťi vám, dieťky božie, milý Adam tú truhlu predal. (JÉGG)

Datív citovej účasti vyjadruje psychickú účasť osoby na deji s kladným alebo záporným hodnotením. Takýto význam má datív osobných zámen:

A hneď sa i v zadnej izbe preoblečte, aby ste nám boli pekný, čistý. (TATARKA) — Sedíš mi tam! (ÚZUS)

Väzobný datív

Keď objekt v datíve má oporu v intencii slovesa, je medzi datívom a slovesom väzba. Býva pri slovesách pomenúvajúcich deje so smerovým prvkom v nich. Sú to deje obsahujúce priestorové alebo nepriestorové zacielenie na objekt v datíve. Smerový prvok je spravidla naznačený i predponou. Je to typický pád konečného objektu.

Datív konečného objektu

Býva po slovesách vymedzených významových okruhov s hlavným objektom v akuzatíve, miesto ktorého môže stáť i genitív, ďalej infinitív alebo i vedľajšia veta. Ide tu o niekoľko podskupín sloves so základným významom „dať“, „predať“, „ukázať“, „hovoriť“, „sľúbiť“, „želať“, „dovoliť“, „rozkázať“:

dať maličkému jablčko, podať niekomu vody, zadať podniku stavbu, odovzdať učiteľovi úlohu, vydať žiakovi vysvedčenie, doručiť adresátovi list, darovať múzeu staré obrazy, venovať delegátom spomienkové dary, vrátiť sestre šál, vziať bratovi pero, odobrať cestujúcemu preukaz, ukradnúť susedovi prasa, obetovať vlasti život, poskytnúť postihnutým ubytovanie, udeliť odsúdeným milosť, venovať veci pozornosť; prípad s elipsou slovesa: Trvalých zamestnancov uhoľným baniam. (TLAČ)

hodiť psovi košťaľ, priniesť matke dreva, poslať synovi balík, naliať hostovi pohárik, nasypať koňom ovsu, pripnúť psovi obojok, postrčiť kmotrovi stoličku, nechať detom majetok, poručiť dom najmladšiemu synovi; nahnať detom strachu
predať gazdovi dom (datív sa tu dá chápať i ako vlastnícky), kúpiť detom sladkosti, núkať záujemcom prihlášky, požičať kolegovi pero, zapatriť chorému lieky, zaobstarať žiakom učebné pomôcky, zveriť deti starej mame, odkázať dedičstvo štátu, postúpiť prípis riaditeľstvu, zaplatiť kamarátom pivo, vyplácať zamestnancom mzdu;

ukázať divákovi film, predstaviť vzácnemu hostovi svojich spolupracovníkov, odhaliť prítomným pozadie prípadu, prezradiť nepovolaným úradné tajomstvo, udať páchatela polícii, zatajiť rodičom známosť s chlapcom, odtajiť sestre svoju vinu, predstierať niekomu rozhorčenie;

hovoriť každému pravdu, povedať čosi prísediacemu, vravieť to všetkým, rozprávať detom bájkou, vysvetliť žiakom látku, oznámiť podniku stratu, hlásiť veliteľovi odchod, zvestovať svetu mier, odkázať rodine dom so záhradou, tlmočiť delegácii pozdravy, tvrdiť súdu pravý opak, dokazovať všetkým svoju nevinu, napísať to škole;

slúbiť družstvu pomoc, obcať dievčatku cukríky, odporúčať rade nové opatrenia, navrhnúť podniku zmluvu, radíť chorému liek, naznačiť niečo predsedovi, pripomenúť vec tajomníkovi, dohovárať to dcére, vyčítať niečo priateľke, zazlievať kolegovi túto poznámku, vnuknúť niekomu myšlienku;

priať všetkým šťastlivý návrat, želať jubilantovi mnoho úspechov, dožičiť mládeži zábavy, odoprieť ramenému ošetrenie, upierať niekomu právo na život; závidieť kamarátovi bicykel;

dovoliť čate oddych, povoliť vojakom vychádzku, nechať detom zábavu, odpustiť niekomu trest, prepáčiť jej to; umožniť zamestnancom zvýšenie kvalifikácie, zabezpečiť obyvateľom prístrešie, vyhraď si právo odvolať sa, zaistiť účastníkom stravu a ubytovanie, rezervovať niekomu letenku, zaručiť poslancom imunitu;

rozkázať žiakom nastúpiť pred školu, prikázať strážii opatrnosť, nariadiť rote poplach, naložiť chlapcovi, aby dával pozor na dom, zaveliť čate pozor, uložiť žiakom trest, predpísať nemocným prechádzku, zakázať robotníkom štrajk, zamedziť nepovolaným prístup, zabrániť pacientovi vstať, určiť stránkam súdne konanie; prípady v pasívnej a zvratnej väzbe: podniku bolo predpísané penále, odsúdeným sa ukladá peňažná pokuta.

Druhú skupinu tvoria slovesá s implicitným vnútorným objektom v slovom význame:

brať bohatým a dávať chudobným, nedarovať nikomu, obetovať bohom, požičať švagrovi, neplatiť nikomu, dlhovať štátu;

pomáhať škole, osožiť zdravotiu, škodiť morálke, prospieť blahobytu, ublížiť decku, sklázať pánom, otročiť statkárom, posluhovať paničkám, prifažiť obvinenému, ušaviť srdcu, polahčiť mužovi, podkúriť neprajníkom, žirovať niekomu;

nehovoriť o tom nikomu, rozprávať niekomu naširoko o talafatkách, ohnivo rečniť prítomným, prednášať novým poslucháčom, žalovať matke, tajiť rodičom, čert mu diktuje, neodpísať frajerke, vykať starším;

dopriať si, žičiť svojim, blahoželať novomanželom, blahorečiť náhode, zlorečiť a kliať celému svetu, nadávať im do bláznov, zahrešiť všetkých svätých niekomu; zazdravkať hostom, pripíť mladuche, holdovať kniežatu, salutovať veliteľovi, pochlebovať ženám, lichotiť priateľovi, dvoriť dievčatu, tlieskať hercom, porobiť chlapom, počariť mužom;

privolať mu, vyhovieť stránke, volkať najmladšiemu, nadŕžať našim, strániť domácejmu mužstvu, prisvedčiť niekomu, kibicovať hráčom, uznať niekomu, poradiť ženám, zadostučiťniť zákonu, dovrávať nešťastníkovi, dohovárať zaľovi, odporovať nátlaku, prekážať bežcom, zavadzovať chodcom, protirečiť referentovi, hroziť dieľatu; mne nariadil predseda, vládne celému svetu.

Do ďalšej skupiny s datívnou väzbou patria zvrätané slovesá:

nehodno sa im priblížiť, príliš sa mu zblížila, niekedy sa im pridružil i on, pripojil sa najbližšej skupine (zastarané, častejšie s predložkou k);

oddať sa celkom niekomu, vydať sa bezpečnostným orgánom, odovzdať sa jeho moci, odporúčať sa jeho priazni, venovať sa chorým, zaviazať sa strane, zasvätiť sa bohu, zapísať sa čertovi, sľúbiť sa Janovi, obecať sa susedovi; prípady v pasívnej väzbe: byť niekomu vydaný na milosť a nemilosť, byť odovzdaný osudu;

podrobiť sa víťazovi, pokoriť sa pánom, nepodriaďiť sa nikomu, klaňať sa bohom, poddať sa kniežatu, vzdať sa nepriateľovi, podvoliť sa nátlaku, zapredať sa čertovi, ponížiť sa sokovi, koriť sa svojim chlebodarcom, podlizovať sa predstaveným;

prispôsobíť sa okoliu, vyrovnáť sa zahraničnej konkurencii, podobáť sa otcovi; jeden a dva rovná sa trom;

pozdraviť sa starej mame, líškať sa predsedovi, prihovoriť sa spolucestujúcim, modliť sa osudu, prosiť sa pánom;

podakovať sa známym, odvdáčať sa priaznivcom, odsľužiť sa priateľom, revanšovať sa kolegom, odmeniť sa hosťom, odmodliť sa čertovi,

ukázať sa obecnstvu (pred obecnstvom), preukázať sa hosťom, predstaviť sa domácej; vyžalovať sa susede, ponosovať sa vedúcemu, spovedať sa fariarom, zdôveriť sa každému náhodnému chodcovi, prezradiť sa kolegom (pred kolegami), celkom sa odhaliť súdruhom (pred súdruhmi), ozvať sa mu, hlásiť sa službe,

zaprisahať sa matke, zahroziť sa nezbedníkom, zakliat sa chlapcom, pochváliť sa priateľkám (pred priateľkami), vystatovať sa chalanom (pred chalanmi), odtažiť sa vlastnej materi, skryť sa prenasledovateľom (pred prenasledovateľmi);

odstúpiť sa okoloidúcim, vystupovať sa cyklístrom, vyhnúť sa sokovi, vytrhnúť sa násilníkovi, vyšmyknúť sa sprievodcovi, odcudzil sa ľudu, spreneveril sa národu;

pomstil sa zloprajníkom, zastrájať sa ostatným, vyhrážať sa chlapcom, pohroziť sa výtržníkovi.

Napokon sú tu slovesá s dejom prvorado zacieleným na subjekt:

to padne deťom, dom pripadol žene, polovica patrí mne, to prináleží Janovi, odmena prislácha všetkým, koľko ti zvýšilo, nič mu neostalo; vyhýbať autám, uhýbať úderom (pred údermi), ustúpiť presile (pred presilou), uniknúť patrole, ujsť prenasledovateľom (pred prenasledovateľmi); naletiť týmto rečiam, nadbiehať Anke; vzdorovať vysokému tlaku, odolať veľkým teplotám, odporovať jeho vábom.

Sem patrí aj datív pri niektorých prídavných menách a príslovkách:

verný svojim zásadám, oddaný svojim, poslušný rodičom (zastar.), priaznivý týmto plánom (zried.), naklonený týmto návrhom, prichýlný svojmu rodu (zastar.), dôverný matke, blízky nášmu zmýšľaniu, vzdialený týmto predstavám, odľahlý tomuto spôsobu života (zastar.), cudzí našim mravom, prístupný dobrým radám, podobný týmto ľuďom, rovný trom; blízko tomuto riešeniu, podobne predchádzajúcim prípadom (zried.); niektoré väzby sú tu zriedkavé alebo zastarané častejšia býva predložková väzba.

V niektorých väzbách má tento datív význam nositeľa stavu:

Miškovi sa drotárici ukrutne páčia. (F. KRÁD) — Mráz mu dodal. (JILEMNICKÝ) — Ťbožňakovi prichodilo zahynúť. — Starému nedalo umrieť. — Čakajúcim neostáva len dúfať. — Rodičom prišlo zaplatiť veľký účet. — Tetuške sa protivilo pretvarovať sa. — Deťom nepatrí sa odvrávať. — Jurkovi sa neoplatilo ísť tolký svet. — Nech sa vám páči sadnúť! — Nezaškodí ti zopakovať si to.

Obsahový datív

Tento objekt doplnia významovo sloveso a môže byť nahradený vedľajšou vetou: *dovoliť vojakom vychádzku* — *dovoliť, aby vojaci šli na vychádzku*. Dá sa ďalej spolu so slovesom nahradiť iným slovesom, ktoré má so substantívom v datíve spoločný základ: *venovať sa štúdiu* — *študovať*.

Vysvetlovaací obsahový objekt majú niektoré z doteraz vymenovaných slovíes vyjadrujúcich vôľu, myslenie a reč: *dovoliť žiakom výlet, nechať deťom zábavu, umožniť ženám prácu, zabezpečiť obyvateľom prístrešie, vyhradiť niekomu osobitné práva, rozkázať žiakom vstať, predpísať nemocným prechádzku, privoliť niekomu, zlorečiť osudu, zazdravkať hostom, žičiť každému atď.*

Ďalej býva pri niektorých iných slovesách:

učiť niekoho skromnosti, navykať niekoho poriadku (častejšie na poriadok); vyhovieť žiadosti, privoliť prosbe, voľkať svojim chuťkam, povoliť svojej ťažiadosti-

vosti; zabrániť krviprelievaniu, prekážať úradnému výkonu, predísť nešťastiu, čeliť nebezpečenstvu;

tešiť sa detom, radovať sa úspechu, vysmievať sa dievčatám, uškrňať sa chlapcom, vyškieľať sa okoloidúcim, šklabať sa chalanom, diviť sa niekomu, čudovať sa niekomu, rúhať sa bohom; vystaviť sa nebezpečenstvu; učiť sa remeslu, prispôbiť sa móde, priblížiť sa pravde, úfať sa pomoci, rozumieť sa strojom; brániť sa citom, spierať sa rozkazu, priečiť sa predpisom, protiviť sa zlu, odcudziť sa čestnému životu; vyhnúť sa posmechu, uhýbať sa práci;

zvykať námahe, odvykať pohybu, prepadať vášni, veriť zpráve, rozumieť týmto slovám, dôverovať niečej statočnosti.

Obsahový objekt majú aj niektoré prídavné mená a príslovky: *byť prístupný dojmom, byť rád vysvetleniu, byť naklonený tomuto návrhu; byť blízko pádu.*

Doplniaci obsahový objekt stojí pri niektorých slovesách so všeobecným významom:

venovať pozornosť štúdiu, zasvätiť život práci, oddať sa nečinnosti, odovzdať sa záhaľke, venovať sa rybačke, zasvätiť sa práci, podľahnúť skaze.

Obsahovým predmetom bývajú pravidla neživotné substantíva.

Adnominálny datív

Od sloviess prešli niektoré datívy k deverbatívnyms substantívam ako ich prívlastky: *udelenie čestného doktorátu niekomu, náhrada času zamestnancovi, luž by obyvateľstvu, výčitky sebe, poslušnosť vláde, blahoželanie jubilantovi, prispôsobenie sa životným podmienkam.*

Analogicky podľa týchto väzieb býva adnominálny datív aj pri nedeverbatívnych substantívach: *pomník obetiam svetovej vojny, Vajanského list Vlčkovi.*

Inštrumentál

Z celostného významu prechodnej účasti deja na danom predmete pri inštrumentáli vyplýva, že vyjadruje v prvom rade okolnostné významy miesta, času, nástroja, prostriedku, pôvodcu, príčiny a zretela. Z nich sú odvodené jednak kvalifikačné významy spôsobu (miery a účelu), prísudku a doplnku, jednak objektové významy prechodného, výlučného, stavového, obsahového a výsledkového objektu. V tomto páde stoja predovšetkým neživotné podstatné mená.

Okolnostný inštrumentál

Inštrumentál miesta

Vyjadruje prostredie, ktorým dej prechádza. Dá sa synonymicky nahradiť alebo syntakticky spájať s príslovkami miesta. Stojí pri slovesách so smerovým prvkom: *vojsť dvermi, utekať lesom, ísť sa prvým chodníkom, ísť poľom, pozerať*

oknom, dŕvať sa škárou, tiecť novým korytom. Je významovo výraznejší ako synonymické konštrukcie.

Hradskou šli hlúčky ľudí. (TATARKA) — Chodníkom prebehla jašterička. (F. KRÁL) — Považím. (NADPIS KNIHY)

Pri statických slovesách býva zriedkavejšie, predovšetkým ako poetizmus: Prostriedkom travela sa tráva. (ONDREJOV) — A tým polom — či to hmla, či šatka belavá? (BOTTO)

Pri názvoch tela má tento inštrumentál stavový význam:

Pani Hermíne prebehne telom ľadová vlna. (ŠVANTNER) — Úškrn prebehne mu tvárou, pokrčí plecami. (TATARKA) — „Hej?“, podivila sa Evka a úsmev preletel jej tvárou. (KUKUČÍN)

Inštrumentál času

Vyjadruje čas v jeho priebehu vo význame *kedy*. Je sémanticky obmedzený na niekoľko podstatných mien vyjadrujúcich časové údaje. Proti synonymickým konštrukciám (predl. A. a L.) je významovo výraznejší. Ešte najčastejšie sú časové inštrumentály *nocou, nočnou hodinou, nedelami, večermi, večierkami, chvíľami, tým dňom, dnešným dňom, včerajším dňom, zajtrajším dňom, dňom 1. januára, tým okamihom*:

Tažilo sa mi nocou na salaš. (FIGULI) — Čože tu porábame nočnou hodinou? (KRÁLIK) — Večierkami vychádzal na prechádzku vždy smerom k ich domu. (JESENSKÝ) — Nedelami prichodili dedinčania s batchmi na chrbtoch. (URBAN) — A tým dňom sa skončilo Jankovi jedno krásne, nezabudnuteľné leto. (MARTÁKOVÁ) — Tým okamihom sa mu ulavilo. (ÚZUS) — Táto vyhláska nadobúda platnosť dňom 1. januára 1956. (TLAČ)

V prípadoch *tým dňom, dnešným (včerajším, zajtrajším) dňom, tým okamihom* je dynamický prvok slabší. Spojenie *každým dňom* má význam miery.

Iné časové inštrumentály sú zriedkavejšie, i zastarané, často sú to poetizmy: *tým časom, nočným časom, iným časom, krátkym časom, jedným ránom*:

Pán boh vám to iným časom vynahradí. (KUKUČÍN) — Nepáči sa im, že tak krátkym časom vyrástol im ponad hlavu. (KUKUČÍN) — Vyplula jedným čarokrásnym ránom. (HVIEZDOSLAV) — Poludním mesto v páli tonie. (ŽÁRY)

Časový význam sa pod vplyvom slovesa môže prehodnotiť priestorovo. Naopak, podstatné meno s nečasovým významom môže takto nadobúdať časovú platnosť:

Trava chlapov zvučne ozýva sa nocou a ženy spustili nárek. (TIMBAVA) — Durný sám šiel tichým večerom domov. (VAJANSKÝ) — Čo je toto za novinu! — láme si Mandu hlavu celou cestou. (KUKUČÍN) — Vecné bremeno zanikne najneskoršie smrťou (fyzickej osoby), a ak patrí právnickoj osobe, najneskoršie jej zánikom. (OBČ. ZÁKONNÍK)

Inštrumentál nástroja

Keď substantívum v inštrumentáli vyjadruje vec, ktorou dej prechádza, aby sa pomocou nej vykonal a nadobudol tým svoju špecifickú kvalitu, vzniká význam nástroja:

rúbať ostrou sekerou, rezať cirkulárom, kosiť kombajnom, biť palicou, písať perom, dvihnúť vrece rukami, vyrovnáť pomôcku líbelou do rovnováhy, pretriet si oči rukávom; biť palicou, napísaný perom; stiahnuť sa remeňom, zachrániť sa padákom, prichytiť sa rukami lavice, podopierať sa valaškou; stiahnutý remeňom, podopretý valaškou; pomáhať rukami, strieľať gulometmi a delami, svietiť lampášom, zvoníť veľkým zvoncom, pracovať hlavou.

Často je tento inštrumentál vzhľadom na sloveso pleonastický a len opisne kvalifikuje dej (spravidla pripojeným prívlastkom): *okom sa pást na niečom dívať sa ustátymi očami, počuť vlastnými ušami, zametať krvavou metlou.*

Takýto inštrumentál sa môže vyskytnúť v etymologickej figúre ako poetizmus: *Vidom nevdávať vtáka tak krásneho, slychom neslýchať spevu tak milého.* (CHALUPKA)

Len zriedka, najmä v administratívnom štýle, môže sa ako nástroj ponímať i osoba: *dali ho odvieť drábmí, rozkázali ho predvieť žandármi, nariadili ho predvolať obecným sluhom.*

Inštrumentál prostriedku

Na rozdiel od inštrumentálu nástroja má širší význam a voľnejší vzťah k deju a k agensovi. Prostriedok nesúvisí tak bezprostredne s lexikálnym významom slovesa ako nástroj: *rezať pilkou* — pilka reže, *cestovať vlakom* — vlak sa síce pohybuje, ale sám necestuje. Príklady:

jesť drevenými lyžicami, maľovať olejovými farbami, posielat lietadlom; merať sa valaškami, brániť sa argumentmi, vrátiť sa vlakom, vybrať sa vozom; kúriť uhlím, odcestovať nočným rýchlikom, zostúpiť rebríkom, uniknúť autom, žiť samým chlebom (biblizmus). V niektorých prípadoch prenikajú predložkové väzby: *vybrať sa na voze, uniknúť na padáku, žiť na chlebe, žiť o chlebe.*

Inštrumentál pôvodcu

Vyjadruje spravidla životného agensa v pasívnej konštrukcii:

I tri stoly sú obsadené páňmi. (TIMBAVA) — Jak starý kalendár som tebou popisany. (RUFUS) — Občianske práva sú chránené zákonom. (OBČ. ZÁKONNÍK) — Vrankayho pracovňa nebola navštevovaná cirkevníkmi. (ŠOLTÉSOVÁ) — Objekt bol strážený dvoma vojakmi. (TLAČ) — Pri návrate vojska bola jeho zadná stráž znovu napadnutá skupinou vzbúrencov. (RAPANT)

Nebýva v pasívnej konštrukcii nevyhnutný a pasívne väzby bývajú spravidla bez neho, najmä ak je agens životný. Najčastejší je s trpným prídastím ako prostriedok zomkynania výrazu:

Poniže nich dohora čneli divými vetriskami otrhané a ošľahané svičiny. (BEDNÁR) — Breh je samá skala, vydriapaný vodou. (RÁZUS) — Snímka chrámu Matky Božej, fotografovaná začiatkom r. 1839 Steinheilom a Kobellem. (TLAČ)

Pretože v pasívnej konštrukcii môže mať inštrumentál aj význam prostriedku alebo predmetu, nie sú niekedy tieto tri významy výslovne rozlíšené: *zem rozčesanutá rýľom, zajace znepokojené ostrým zahvizdnutím, povetrie presýtené vôňou* (vôňa presýtila povetrie — povetrie sa presýtilo vôňou).

Inštrumentál príčiny

Býva spravidla pri stavových slovesách, z činnostných len pri tých, ktoré vyjadrujú psychické deje (*otvoriť prekvapením ústa*). Má celkom voľný vzťah k deju a chýba mu súvislosť s činnostnou väzbou, ktorú má inštrumentál nástroja i pôvodu:

jačať strachom, skapínať záduchom, onemieť úžasom, triasť sa zimou, zosiniet mrazom, zomrieť vekom, srdce sa mu trepe závišťou; býva ako poetizmus aj po prídavných menách: čelo choré krásou (KOSTRA), nebo čierne vraždou (HOROV), zelený lípami (CHALUPKA), nemocná láskou (JILEMNICKÝ), mrazom rumenná tvárička (VAJANSKÝ).

Je to knižný prostriedok. Bežnejšia je miesto neho predložková väzba: *onemieť od úžasu, triasť sa od zimy*.

Inštrumentál zreteľa

Je odvodený z inštrumentálu prostriedku. Obmedzuje platnosť vlastnosti, stavu, okolnosti alebo deja na danú vec:

príkladný životom, krásny len obsahom, úplný počtom, grandiózny šírkou, Tvoj srdcom i dušou, bohatý láskou, podobný tvárou, rozdielny krokom, blízky zmýšľaním, zhodný tvarom; povestný touto anekdotou, známy svojou prácou;

byť vojak dušou i telom, byť pôvodom Nemeč, zamestnaním robotník, rodom Slovák, svojím habitom a výzorom učeneč;

byť myslou daleko, ležať tvárou hore, byť nohami stále na jednom mieste, bytom v Lučenci, rodom z Beharoviec; postaviť niekoho hlavou k múru;

žiť len duchom, rásť telom, vynikať výrečnosťou, zaspáť rozumom, vyzeráť tvrdou na otca, zapadnúť nohami do blata;

poznať niekoho menom, pripomínať postavou starého otca, prečnievať svojimi štípmi výškou 2000 metrov, patriť niekomu len telom, konaním vyhovovať normám; tratiť sa postavou medzi ostatnými, tísnuť sa tvármi do blata, vypínať sa nad dedinu úbočím, očami sa rozutekať k dverám; ležať vykydnutý kolesami k oblohe.

Kvalifikačný inštrumentál

Inštrumentál spôsobu

Okolnostný inštrumentál má v sebe aj významový prvok spôsobu. Takýto význam prevláda najmä vtedy, keď sa inštrumentál použije ako pleonazmus, metonymia, metafora, poetizmus alebo kvôli pripojenému prívlastku:

dívať sa na niečo čiernymi okuliarmi, usmievať sa vráskami a vpadnutými očami, počúvať viac srdcom ako rozumom, chytiť sa človeka ani koreňmi, vybrať niečo holými rukami, hľadieť niečimi očami, pustiť dym kútikom úst, ísť rovnou cestou k richtárovi, ísť cestou-necistou.

Typický význam spôsobu sa vyjadruje inštrumentálom podstatných mien, spravidla abstraktných, ktoré svojím významom, niekedy i pripojeným prívlastkom špecifikujú a vymedzujú dej, vyjadrujúce nepriamo jeho vlastnosť, (*ísť krokom, ísť pomalým krokom*):

hovoriť šeptom, volať kričľavým hlasom, prešvihnúť sa ľahkým skokom, pričapit dvere buchotom, plávať pomalou rýchlosťou, dívať sa pokojným pohľadom, pracovať pomalými, rozmyslenými pohybmi, zaspáť ťažkým snom, písať ostrými ťahmi, kráčať vyrovnaným, pлавným pohybom, dirigovať teatrálnymi gestami.

Ako staršia väzba býva aj miesto bežnejšieho predložkového inštrumentálu:

Plačom išlo s otcom k slúžnemu. (TAJOVSEÝ) — Vieš — prázdnu rukou ho len nemôže poslať. (KUKUČÍN)

Inštrumentál substantíva, ktorého význam nie je kongruentný s významom slovesa, hodnotí sa ako prirovnanie. Je to poetizmus:

Tu ľuďom padá všetko akosi darom. (A. MATUŠKA) — Takých husárov mi jeden regiment a zaujmem hračkou celý svet, pokorím všetky národy. (ZÁBORSKÝ) — A ty si letel krídlom lastovic. (HVIEZDOSLAV) — Púšť roztiahla sa vypasenou zmlfou. (HVIEZDOSLAV) — Sám Gábor zbledol stenou v stolici, zalomiv hlavu, hľadel pred seba. (HVIEZDOSLAV)

Inštrumentál miery

Vzniká posunutím významu z inštrumentálu spôsobu, nástroja, miesta, času a zretela. Vyjadruje kvantitatívne vymedzenie deja:

zháňať niečo behom, slzy sa jej lejú prúdom, postupovať slimačím krokom, páliť plnou silou, začať plnou parou, vracat dvojakou mierou: rozprávať plnými ústami, brániť sa zubami-nechtami, počúvať len jedným uchom; víno tieklo potokmi; miestami časom zrážky; celými večermi vysedávať pri kartách, chvílkami prší; ľudia prichodili zástupmi; je dušou i telom váš.

Niekde je už zastaraný:

Jano Ružanovie, sediaci dvoma miestami vyše mňa, povstal. (KUKUČÍN) — Žiakom nechcel ani grajciarom popustiť. (KUKUČÍN)

Inštrumentál účelu

Tato platnosť inštrumentálu je zriedkavá:

Dobre vedela, kde odpočinkom pomeškával rúd. (HVIEZDOSLAV) — Pod tým hradom Riman-cár zastal si táborom. (CHALUPKA) — Po Novom roku pôjde sa koledou. (KUKUČÍN)

Prísudkový a doplnkový inštrumentál

Vyjadruje menný obsah predikácie pri slovesách so všeobecným významom, ako sú *byť, stať sa, stávať sa, ostať, ostávať, zostať, zostávať; tváriť sa, ukazovať sa,*

robiť sa, zdať sa, prejavíť sa, cítiť sa, pripadať si, vidieť sa. Je synonymný s prísudkovým nominatívom, proti ktorému vyjadruje prechodný, časovo alebo ináč aktualizovaný príznač (*Katka je šikovná balička — Katka je v továrni baličkou*):

byť pastierom, lekárom, predsedom, otcom, ženou, vdovcom, pánom, otrokom, socialistom, divákom, športovcom, cudzincom, slabochom, boháčom, dobrým gazdom, váženým občanom;

byť predzvestou, príčinou, záhadou, hračkou, radosťou, povinnosťou, prameňom, výsledkom, stavebným materiálom, vecou vkusu, nástrojom, železničným uzlom, hlavným mestom, stredom, problémom;

stať sa váženým človekom, tajomníkom, príčinou smrti, križovatkou; ostať kamarátom, prívržencom, zostať slabochom, sirotou;

zdať sa šikovným pracovníkom, javíť sa umným spoločníkom, prejavíť sa dobrým znalcom, cítiť sa malým človekom, dokázať sa výborným znalcom, ukázať sa dobrým vedúcim, pripadať si bláznom, vidieť sa veselým mladíkom, robiť sa pokorným služobníkom a pod.

Dilogický prísudok v instrumentáli: *kým svet svetom bude, preto sú hrdinovia hrdinami, bez skál by nebol úšust úšustom, chlapci zostanú chlapcami.*

S elipsou slovesa a v jednočlennej vete:

Syntetická strava skutočnosťou. (TLAČ) — Сап záhradníkom. (PRÍSLOVIE) — Lekárom proti svojej vôli. (NÁZOV HRY A FILMU) — Sám sebe katom. (NÁZOV KNIHY) — Po prvý raz majstrom republiky. (TLAČ)

Po predmetových slovesách predchádzajúceho typu je instrumentál doplnkom:

spraviť niekoho svojím dôverníkom, urobiť niekoho svojím poradcom, ustanoviť niekoho námestníkom, volať niekoho otcom, prezývať niekoho Rozumcom, nazývať stoličku fotelom, titulovať niekoho pánom, vidieť syna veľkým pánom, predstavovať si seba gazdinou; menovali ho Krivošom, chlapca pokrstili Ondrejom, táto zložka bola nazvaná paražtom; v iných prípadoch je častejší predložkový akuzatív: vymenovať niekoho za predsedu, promovat niekoho za doktora vied.

Dilogický doplnok:

Zápražku nechala zápražkou a bežala. (KUKUČÍN)

Doplnkový instrumentál pri nepredmetových plnovýznamových slovesách je zriedkavý:

Odišiel do Ameriky mládencom. (HOROV) — To si mohla vedieť dietatom. (KUKUČÍN) — On sa umelcom už narodil. (ÚZUS) — A vráť sa, vráť sa víťazom. (KRČMÉRY) — Nad biedou utisnutou poslom božím vstáva. (BOTTO) — A ja sirotou tu stojím a vo svojom nie som svojím. (CHALUFKA) — Jak tvár kamenná tu strážou zastal čas. (HOROV)

Predmetový instrumentál

Instrumentál býva objektom len druhotne, zosilnením intencie deja a prehodnotením nástrojového, príčinného a zretelového významu na význam

objektu. Predpokladá pritom pri slovesách smerový prvok, naznačený obyčajne predponou. Inštrumentál je typickým pádom prechodného objektu. Z tohto významu sú odvodené ostatné typy objektu: výlučný, stavový, obsahový a výsledkový.

Inštrumentál prechodného objektu

Vyjadruje slabší objekt, ktorý intenčne predchádza pred akuzatívnym objektom: *naplniť pohár medom, vysypať chodník štrkom, naložiť voz uhlím, zamestnať ľudí prácou* ... (príklady sú uvedené pri akuzatíve konečného objektu). Sem sa priradujú aj zvrätané slovesá tohto typu: *naplniť sa vodou, naliať sa miazgou, obsypať sa peniazmi, zakryť sa ihličím, opásť sa zásterou, zaopatríť sa pomôckami, nasýtiť sa kyslíkom, živiť sa chlebom, ozbrojiť sa obuškami, ohnať sa toporom, rozohnať sa sekerou na niekoho*. Patria sem ďalej aj prípady v trpných konštrukciách alebo s príčastiami: *jarok je zanesený hlinou, strecha je pokrytá šindľom, ulica je vydláždená kockami, krv je zásobovaná kyslíkom, vlak naložený uhlím*.

Sú to ďalej slovesá s hlavnou intenciou na nositeľa deja: *nasiaknúť vodou, zájsť krvou, podbehnúť krvou, zapadnúť snehom, pripadnúť prachom, napáchnuť takými maniermi; nasiaknutý vodou, zapadnutý prachom*; tu možno uviesť i adjektíva *plný, sýty a živý*:

Som už sýty tým chlebkom. (úzus)—Nie samým chlebom živ bude človek. (KUKUČIN)

Objektový význam sa gramaticky manifestuje tým, že inštrumentál možno v synonymných väzbách premeniť na akuzatív: *vysypať cestu štrkom — vysypať štrk na cestu, poliať kvety vodou — liať vodu na kvety*. Pri slovesách, kde je pôvodný smerový prvok zastretý, nie je táto zmena možná.

Inštrumentál výlučného objektu

Stojí pri pohybových slovesách ako jediný objekt:

hodiť guľou, mrštiť oštepom, rozhodíť rukami, hýbať nohou, pohnúť vozom, mykať dverami, potriať mešcom, krútiť hlavou, točiť kľukou, mávať šatkami, máchnuť dľaňou, mrvíť ústami, mädlíť rukami, preberať nôžkami, ťahať pešiakom, zatahnuť kosou, zakášať nohou, zatínať sekerou, lomcovať okenicami, tresnúť dvermi, mlátiť rukami, strihať ušami, mrkať očami, krčiť plecami, opáľať nohami, manipulovať retiazkami, chvieť listím ap.; patria sem i slovesá s abstraktným alebo všeobecnejším významom: *narábať nástrojmi, mrhať peniazmi, plytvat časom, šetriť materiálom, sporiť papierom, pohŕdať ľuďmi, opovrhnuť výhodami, disponovať peniazmi, vládnuť svetom*.

Dá sa v typických prípadoch tiež nahradiť akuzatívom: *hodiť guľu, mrhať peniaze*.

Stavový inštrumentál

Býva pri pohybových slovesách vyjadrujúcich duševné alebo fyziologické deje, keď objekt je zblížený alebo totožný s nositeľom deja, resp. s miestom,

kde dej vzniká. Stojí predovšetkým pri neosobných slovesách: *hádže ním ako pierkom, naraz ňou trhlo, zalomcovalo ním od hnevu, trhlo mu bradou a plecami.*

Stojí ďalej pri slovesách, kde nominatív vyjadruje príčinu alebo obsah deja:

Pakanom to zamrvilo, akoby ho striasol mráz. (TATARKA) — **Zuzkou** to myklo. (TAVROVSKÝ) — Ale teraz už i **Janom** zatriasol strach. (F. KRÁD)

Výsledkový inštrumentál

Má tiež svoj pôvod v intenčnom prehodnotení pôvodného prostriedku, zreteľa, príčiny a pôvodcu deja na objekt, ktorý je výsledkom deja. Býva to zväčša poetizmus:

srsťat iskrami, sálat teplom, dýchať teplotou, raziť pálenkou, žiarit jasom, rozjasat sa hudbou, vybuchnúť smiechom, rozkvitať pestrými farbami, hýriť zlatom, zatiahnuť chladom.

Sem patrí aj inštrumentál s metaforicky obráteným intenčným vzťahom medzi dejom a objektom v inštrumentáli, kde sa nositeľ deja prehodnotil na objekt. Tento inštrumentál býva v umeleckých opisoch:

Cesta sa vtedy hemží ľuďmi, vozmi a statkom. (MARTÁKOVÁ) — Kopce sa podľa čiastok roku zelenajú líkami a obľím, vrchy odspodku tmnými, ihličnatými horami a jasnozelenými pašami na holiach. (JÁČE) — A lipa sa rozvoňala a rozhučala včelami. (JANČOVÁ)

Obsahový inštrumentál

Býva v prípadoch, keď inštrumentál prechodného, výlučného a výsledkového objektu vyjadruje obsah deja, obyčajne pri prenesenom význame slovesa

Vysvetľovací objekt: *zdržiavať niekoho rozkladáním, zatažovať niekoho otázkami, zamestnávať niekoho prácou, kŕmiť niekoho klebetami, odmeniť niekoho potleskom, zaplatiť čin životom, vyznačovať niekoho pozornosťou; naočkovanej nepriateľskou ideológiou, odmenený čestným titulom, poctený návštevou; pomôcť niekomu radou, prispieť niekomu pomocou, odvdáčiť sa potleskom, odslúžiť sa nevdakom, prispôsobovať sa okoliu správaním, pochváliť sa niekomu úspechom, netajiť sa niekomu netrpezlivosťou; zapôsobit na niekoho vystupovaním, vystatovať sa pred niekým svojimi skúsenosťami;*

baviť sa hrou, zamestnávať sa štúdiom, kochať sa príjemnými predstavami, prehrešiť sa zločinom, skončiť sa úspechom; poslúžiť si ovocím, pokračovať rokovaním, vyvrcholiť ováciami; trpieť hluchotou, povinný niekomu úctou, podľnúť niekomu maličkosťou, ničím nenahradiťný pocit;

Kvalifikujúci objekt: *zariekat niekoho čarodejnými slovami, osloviť niekoho menom, spomínať niekoho vlastným menom; platiť starými peniazmi, hovoriť cudzím jazykom, rozprávať nárečím, ozývať sa nárekom.*

Etymologická figura: *žiť dobrým životom, blýskať bleskom, spať spánkom spravodlivých, zastenať strašným stonom, rozplakať sa záľalým plačom, jagať sa jagotom.*

Doplniací objekt (pri slovesách s neplyným a preneseným významom): *naplňat niekoho radosťou, zasypať niekoho otázkami, zahrnovať niekoho obdivom, dať košom niekomu, pôsobiť dobrým dojmom, oplývať krásami, chytiť sa plameňom, naplniť sa ľútosťou; naplnený prudkou radosťou, zavalený prácou, slová naliate trpkosťou, plný žiaľu.*

Adnominálny inštrumentál

Je motivovaný podobne ako adnominálny datív deverbatívnosťou nadradeného substantíva: *pochod lesmi a močiarmi, prechod hrebeňom, vyvážanie rudy ťachtami, prechádzky letom, robota motykou a lopatou, krádež vlámaním, uštipnutie hadom, vykorisťovanie človeka človekom, pomenovanie ľži ľžou, hanby hanbou, narábanie kladivom, ťah pešiakom, pohádanie chudobou, nasýtenie krvi kyslíkom, zataženie prácou; analogické sú prípady *cesta lesom, cesta rýchlíkom, smrť hladom.**

Prechod iných slovných druhov k substantívam

Okolnosť, že podstatným menom možno pomenovať akýkoľvek jav skutočnosti, znamená, že pomenovací rozsah substantív je neobmedzený. Pri pretváraní pojmov pomenovaných adjektívami, číslovkami, príslovkami a slovesami na substantívne pojmy musí pôvodný názov prejsť príslušnou slovo-tvornou zmenou.

Podstatné mená majú na túto slovnodruhovú transpozíciu príslušné odvodzovacie prípony:

- a: *vláda, zmena, viera, obnova, príprava, výzva;*
- ka: *bitka, znáška, skládka, obhliadka, okopávka;*
- ačka: *oberačka, poľovačka, guľovačka, naháňáčka, kopačka;*
- ba: *kosba, orba, plavba, sejba, strelba, údržba;*
- oba: *chudoba, staroba, hniloba, dražoba, ťažoba;*
- ota: *dobrota, drahota, hustota, slepota, hluchota, nemota;*
- osť: *plytkosť, veľkosť, hojnosť, múdrosť, ľudskosť, nečinnosť;*
- ot: *buchot, šumot, dupot, vreskot, škripot, chichot, praskot;*
- ok: *dnešok, včerajšok, zajtrajšok, vlaňajšok;*
- stvo: *milosrdenstvo, násilenstvo, pokrvenstvo, zúfalstvo.*

Okrem toho jestvuje aj také tvorenie, kde sa len osihotí základ (s prípadnou alternáciou koncovkej spoluhlásky): *hod, let, skok, pochod, úder, výskok; červeň, zeleň, čerň, beľ.*

Substantívne znaky sa pri odvodzovaní pridávajú samou odvodzovacou príponou, ktorá nesie so sebou kategórie rodu, čísla a pádu a s pádom aj príslušné syntaktické funkcie.

Podstatné mená sa obohacujú aj spodstatnením, substantivizáciou. Pri

spodstatňovanie prídavných mien, čísloviek, prídavných a zámen nenastáva morfológická zmena, ale len vnútorné lexikálne a slovnodruhovú prehodnotenie s príslušnými syntaktickými dôsledkami. Substantivizácia má svoj pôvod v prívlastkových spojeniach s podstatnými menami, v ktorých môže prívlastok po vynechaní nadradeného člena zastupovať celé spojenie a nadobúdať tak platnosť podstatného mena: *bohatý človek* — *bohatý*. Kongruentné kategórie nadobúdajú pritom platnosť substantívnych kategórií, sú nezávislé a majú vlastný význam. Rod je nemenný. Spodstatnené slovo môže vstupovať do syntagmy, v ktorej je nadradeným členom: *nás starý známy, tvojej domácej*.

Treba rozlišovať prípady prechodnej substantivizácie, kde slovo ostáva ešte v pôvodnom slovnom druhu, od prípadov trvalého prechodu k podstatným menám. V prvom prípade ešte cítia elipsu.

Príležitostná substantivizácia býva najčastejšia pri adjektívach a má zväčša hovorové zafarbenie: *bohatý/bohatí, chorý/chorá/chorí, chudobný/chudobní, hlavný, sýty, mladý (pán), starí (rodičia); náručný, sedlový (koň); polovičný, celý, spiatočný (lístok), čierna, biela (káva), šabianska (klobása), malé, veľké, svetlé, čierne (pivo), hlavná (ulica), zelená (farba), modranské (vino), plzenské (pivo); Veľká Studenovodská (dolina), Kováčska (ulica)* a i.

Častá je príležitostná substantivizácia pri základných a radových číslovkách: *prišli tam takí dvaja* (pejoratívne), *jeden sa zohol; o jednej, druhej, tretej . . . dvadsiatej* (hodine); *v tisíc deväťsto šesťdesiatom treťom* (roku; hovorové), *v štrnástom, pätnástom* (v r. 1914, 1915; hovorové); *býva na prvom* (poschodí), *učil na druhom* (gymnáziu), *preložili ho na tretiu* (deväťročnú školu); *dnes je prvého, druhého . . ., chodí do prvej, druhej . . .*

Príležitostná substantivizácia prídavných je zriedkavejšia: *čítajúci, hovoriaci, kupujúci, opakujúci, počúvajúci, predávajúci, predsedajúci, skúšajúci, tancujúci, zabávajúci sa, okolostojáci; menovaný, -á, -í, navrhnutí, prijatí, vylúčení, významenanti, zajatý*.

Tak isto aj substantivizácia osobných prívlastňovacích zámen: *môj, moja, tvoj, tvoja* (manžel, manželka).

Osihotená substantivizácia citoslovca *kšu*: *No, ale si hodný, ako kšu*. (KUKUČÍN)

Trvalý prechod iných slov medzi podstatné mená je tiež častý:

Adjektíva: *mužský/mužskí, ženská/ženské, príbuzný/príbuzná/príbuzní, známy/známa/známi, milý/milá, starý/stará, mladý/mladá/mladí* (mladomanželia), *mladá* (mládatá), *chyžná, komorná, prítomní, pozostali; Dubinský/Dubinská, Veselý/Veselá, Hubová, Komorová, Šebová, Hollých; cestovné, nájomné, vreckové, výkupné, zdržné; drobné, dobré* (sa chváli samo), *zlé* (privykať na zlé), *nové* (hľadať stále len nové), *hradská; motýľokveté, kruhoúste, lososovité, mäkkýšovité; sem patria i časté názvy obcí a vrchov: Dobrá, Veľká, Ďurková, Handlová, Šebastová, Dlhé, Jesenské, Opátske, Bystré,*

Skalité, Široké: Štefanský, Kolový, Jahňáci, Bystrá, Krátka, Ostrá, Slamená, Krížna, Končítá, Široká, Hrubó, Plačlivó.

Číslovky: *jedna celá, dve celé, päť celých; dve na druhú, na tretiu.*

Príčastia: *vedúci/vedúca, cestujúci, pracujúci, prednášajúci, prísediaci; nadriadený/nadriadená/nadriadení, predstavený/predstavená/predstavení, obžalovaný/obžalovaná/obžalovaní, poddaní; hriate, pálené.*

Zámena: *naši, vaši* (spoločenská jednotka, do ktorej patríme, alebo s ktorou sympatizujeme); *žiť vo svojom, na svojom, vezmi si svoje, piť za svoje, povedať si svoje.*

Na metonymii sa zakladá i substantivizácia slov, gramatických tvarov, častí slov (prípon, predpon, slabík a hlások) ako jazykových jednotiek, ktoré stoja v širšom pomenovaní pri nadradenom výraze ako citát v platnosti nezhodného prívlastku: *Doma je príslovka.* (= slovo *doma*) — *Chlapcovi je dativ jednotného čísla.* (= tvar *chlapcovi*) — *Prísny píšeme s krátkym y.* (= adjektívum *prísny*, s krátkou samohláskou *y*) — *Ba je slabika.* (= spojenie *ba*) — *O je zadná samohláska.* (= samohláska *o*) — *V slove podnik píšeme -nik s krátkym i.* (= skupinu *nik*) — *Vie to od a do zet.* — *Hľadať to pod g.*

Príklady na substantivizáciu príslovky, zámena a citoslovca: *Dlho tak sedel so zavretými očami a myslel na budúcnosť, ktorá sa volá zajtra a pozajtra.* (MINÁČ) — *Toto zatiahnuté „táák“ nebolo len také hocijaké.* (JESENSKÝ) — *Tenučké hiááá — hi — hi — hiááá rozľahlo sa dokola.* (MORIC) — *Ešte raz pozreli na seba, ešte jedno z bohom si povedali.* (F. KRÁI)

Substantívnu platnosť (syntaktickú) môže mať takto i spojenie slov, i celá veta: *„širokú ulicu“ je rozvíjajúci predmet; to je jeho „Horí ohník, horí“* (A. MATUŠKA) — *Ich „má byť“ už bolo* (A. MATUŠKA); V tom istom zmysle sa môžu substantívne chápať i číslice a grafické znaky: — *je pomlčka; < udáva, že výraz vpravo je väčší ako výraz vľavo; 2 je prirodzené číslo.*

Keď sa substantivizujú gramatické tvary, ktoré sú použité ako citáty, pôvodné gramatické kategórie sa neberú do úvahy, ale myslia sa príslušné substantívne kategórie a vetná platnosť, ako to žiada kontext: *„Chlapcovi“ si napísal správne.* (*chlapcovi* tu vo funkcii A. sg. neutra, predmet) — *Staršie „očí“ bolo vytlačené novším „oči“.* (*očí* tu vo funkcii N. sg. neutra, podmet; *očí* vo funkcii I. sg. neutra, príslovkové určenie).

Prídavné mená

Adjektíva

Definícia

Prídavné mená čiže adjektíva sú ohybné slová, ktoré pomenúvajú statické príznaky vecí (osôb, zvierat, predmetov, javov pomenovaných podstatným menom), majú gramatickú kategóriu zhody v rode, čísle a páde — niektoré i lexikálnogramatickú kategóriu stupňovania — a používajú sa vo funkcii prívlastku, menného prísudku i doplnku; ich všeobecným korelátom sú zámená *aký, taký a či*.

Statickým príznakom sa rozumejú 1. priame vlastnosti vecí, napr. *vysoký človek, dlhá cesta, žlté kurča*; 2. vlastnosti vyplývajúce zo vzťahu k iným veciam, dejom alebo okolnostiam, napr. *drevený dom, očná choroba, denné svetlo, päťčlenný výbor, lípový kvet, ovčia vlna, hravé dieťa, obrábací stroj*, a 3. vlastnícky vzťah chápaný ako charakteristika, napr. *otcov klobúk, matkina kniha, štátny majetok, družstevný krávin*.

Kategória zhody prídavného mena s podstatným menom sa opiera o reálne jestvujúci vzťah príznaku a podstaty, že príznak jestvuje nesamostatne, na veci. Preto sa tvar prídavného mena obmieňa podľa rodu, čísla a pádu nadradeného podstatného mena, napr. *dobrý priateľ, dobrá cesta, dobré jablko; dobrí priatelia, dobré cesty, dobré jablká; dobrého priateľa, o dobrých cestách, s dobrými jablkami*.

Zhodu vyjadrujú prídavné mená tvarmi skloňovania, ktoré má štyri vzory, a to a) vzor *pekný*, b) vzor *cudzí*, c) vzor *pávi* a d) vzor *otcov*.

Stupňovanie ako vyjadrovanie miery vlastnosti tvarovou obmenou adjektív je na rovine skutočnosti dané tým, že sa isté vlastnosti vyskytujú na veciach v rozličnej miere, čím sa umožňuje porovnávanie vlastností podľa jej kvantity, napr. *malý stôl — menší stôl — najmenší stôl, opatrná ošetrovatelka — opatrnejšia ošetrovatelka — najopatrnejšia ošetrovatelka*.

Prídavné mená môžu byť vo vete a) prívlastkom, napr.: *Zo zeme už šibala*

mladá trávica, vytiahlo ju jarné slnce. (JANČOVÁ); b) menným prísudkom, napr.: *Večer bol utešený.* (ČAJAK) — *Dolina je úzka a hlboká.* (MINÁČ); c) doplnkom, napr.: *Miško stál pred ňou smutný.* (KUKUČÍN) a d) vetným základom v jednočlennej vete, napr.: *Dať do vody ruku: — Studená.* (JAŠÍK) Okrem toho prídavné mená sekundárne plnia aj funkciu iných vetných členov (tu však majú úlohu substantíva, napr. *Sýty hladnému neverť*).

Klasifikácia prídavných mien

Pri klasifikácii (triedení) prídavných mien možno uplatňovať niekoľko kritérií. Za základ delenia možno vziať význam, stupňovateľnosť alebo vonkajšiu formu.

Význam. — Pri triedení prídavných mien podľa významu sa berie do úvahy postavenie vyjadrovaného príznaku (vo vzťahu k ostatným triedam skutočností) alebo druh príznaku.

Podľa postavenia vyjadrovaného príznaku prídavné mená sa rozdeľujú na 1. akostné, ktoré vyjadrujú primárny príznak, napr. *veľký, zelený, ostrý*, a 2. vzťahové, ktoré vyjadrujú sekundárny príznak, napr. *drevený, záhradný, štátny, bočný, detský, orlí; bratov, sestrin*.

Podľa druhu príznaku možno rozlišovať prídavné mená označujúce:

a) farbu a iné zmyslami zaznamenávané kvality, napr. *biely, gaštanový, kyslý, studený, hladký*; b) rozmer, napr. *malý, obrovský*; c) iné fyzické a duševné vlastnosti, napr. *ťažký, prudký, rozvážny*; d) celkovú vonkajšiu podobu, napr. *hranatý, okrúhly, hroznovitý*; e) charakteristiku podľa celkového dojmu, pôsobenia, ocenenia veci, napr. *pekný, statočný, zaliečavý*; f) pôvod alebo obsah (z čoho vec je alebo čo obsahuje), napr. *drevený, lípový, ovčí, makový*; g) priestorové umiestenie veci, napr. *vrchný, podzemný*; h) časový pôvod a rozsah, napr. *dnešný, hodinový, vianočný, dovolenkový*; ch) príslušnosť, napr. *izbový, družstevný, otcov, žiačkin*.

Stupňovateľnosť. — Možnosť stupňovania ako kritérium klasifikácie prídavných mien súvisí s ich významom. Podľa stupňovateľnosti sa prídavné mená rozdeľujú na 1. stupňované, ktoré majú stálu kategóriu stupňovania, napr. *veľký — väčší — najväčší, ostrý — ostrejší — najostrejší, drevnatý — drevnatejší — najdrevnatejší, skúsený — skúsenejší — najskúsenejší*; 2. stupňovateľné, ktoré nadobúdajú kategóriu stupňovania pri pomknutí významu, napr. *drevený (= meravý) — drevenejší — najdrevenejší, živý (= pohyblivý) — živší — najživší, detský (= naivný) — detskejší — najdetskejší*; 3. nestupňovateľné, ktoré nemôžu mať kategóriu stupňovania, napr. *nahý, ročný, lípový, ovčí, susedov, matkin*.

Vonkajšia forma. — Pri delení prídavných mien podľa ich vonkajšej podoby

berie sa do úvahy 1. morfológické zloženie prídavných mien a 2. forma N. sg. so skloňovaním (sústava pádových prípon).

1. Podľa morfológického zloženia sa prídavné mená rozdeľujú na a) neodvodené čiže primárne, napr. *veľký, dobrý*, a b) odvodené čiže sekundárne, napr. *gaštanový, pichľavý, bratov*.

2. Podľa formy N. sg. a skloňovania sa prídavné mená rozdeľujú do štyroch skupín:

a) prídavné mená tvrdého zakončenia, zakončené v N. sg. na *-ý, -á, -é* (*-y, -a, -e*), napr. *dlhý, štvorboký, školský; krátky, hĺbny, štvordielny* — vzor *pekný*;

b) prídavné mená mäkkého zakončenia, zakončené v N. sg. na *-í, -ia, -ie* (*-i, -a, -e*), napr. *včerajší, najlepší, obrábací, teláci; svižní, rúči, rýdži* — vzor *cudzí*;

c) prídavné mená zakončené v N. sg. na *-í, -ia, -ie*, utvorené od podstatných mien označujúcich živočíšne druhy, napr. *psi, medvedí, človečí, vtáčí* — vzor *páví*;

d) prídavné mená zakončené v N. sg. na *-ŕ, -a, -o*, odvodené od osobných a zvieracích podstatných mien príponou *-ov* alebo *-in*, napr. *chlapcov, Hľavajov, susedín, redaktorkin; koňov, Pejkov, kravin, Strakušín* — vzor *otcov*.

Pri našej klasifikácii prídavných mien prizeráme na význam i na formu.

Keď sa berie do úvahy význam (spolu s rozsahom platnosti kategórie stupňovania) i forma, prídavné mená sa rozdeľujú na dve základné skupiny: A. vlastnostné prídavné mená (proprietatívne adjektíva) so zámennými korelátmi *aký, taký* a B. prívlastňovacie prídavné mená (posesívne adjektíva) so zameným korelátom *čí*.

Vlastnostné prídavné mená sa ďalej rozdeľujú na I. primárne čiže akostné a II. sekundárne čiže vzťahové. V rámci sekundárnych prídavných mien osobitnú, formálne i významovo vyčlenenú skupinu tvoria prídavné mená odvodené od mien živočíšnych druhov.

Prívlastňovacie prídavné mená sú napospol sekundárne, odvodené od osobných a zvieracích podstatných mien.

Vlastnostné prídavné mená

Akostné prídavné mená

Akostné prídavné mená ako primárne (neodvodené) sú základnou skupinou prídavných mien. Pomenúvajú jednak vonkajšie vlastnosti vecí, ktoré sa zisťujú priamo vnímaním, jednak vnútorné vlastnosti, ku ktorým sa dochádza usudzovaním, alebo vlastnosti vyplývajúce z celkového dojmu, s akým sa veci prijímajú a ako sa objektívne i subjektívne hodnotia.

Ich všeobecným zámenným korelátom sú zamená *aký, taký*.

Pomenúvajú napríklad:

1. farbu, chuť a iné zmyslami vnímané kvality, napr.: *biely, čierny, sivý, žltý, červený, modrý, belasý, sinavý, zelený, brnavoravý, hnedý, jasný, pestrý, plavý; sladký, kyslý, horlký, trpký; hladký, drsný, ostrý, tupý, mäkký, tvrdý, ľahký, ťažký; suchý, mokrý, studený, teplý, horúci, vlažný;*

2. priestorové a časové vlastnosti, napr.: *malý, veľký, krátky, dlhý, tenký, hrubý, štíhly, úzky, široký, nízky, vysoký, plytký, hlboký, celý, vzájomný, rovný, krivý, oblý, strmý, príkrý, chudý, tučný, hojný, mladý, nový, starý;*

3. rozličné iné fyzické a duševné vlastnosti, napr.: *čerstvý, svieži, svižný, čulý, hustý, sporý, čistý, číry, rýdzi, bohatý, krehký, kyprý, prázdny, plný, holý, surový, bosý, mŕtv, nebohý, živý, meravý, lačný, slepý, nemý, veselý, nezbedný, bodrý, krotký, divý, bujný, prudký, horlivý, ľahostajný, vážny, skromný, hrdý, smelý, krutý, svorný, verný, skúpy, štedrý, lakomý, hlúpy, múdry, mrzutý, statočný, striedmy, triezvy, opatrný, jemný, útlý, zdvorilý;*

4. charakteristiku podľa celkového dojmu, pôsobenia, ocenenia a hodnotenia veci, napr.: *pekný, krásny, vraný (koník), špatný, mrzký, škaredý, ošklivý, príjemný, milý, vŕúdný, driečny, rúči, súcí, hodný, lacný, drahý, vzácny, dôležitý, malicherný, odchodný.*

Akostné prídavné mená ako skupinu charakterizuje súbor sémantičkých gramatických a derivačných znakov, pričom každé z nich nemusí mať všetky. Sú to tieto znaky:

a) jestvujú a uvedomujú sa v protikladových (antonymických) dvojiciach, napr.: *malý/veľký, krátky/dlhý, úzky/široký, tenký/hrubý, sladký/horký, pekný/špatný (mrzký), dobrý/zlý, veselý/smutný, mladý/starý, nový/starý, lacný/drahý;*

Terminologicky použité prídavné meno alebo prídavné meno ako časť vlastného mena nemá vždy antonymum. Jestvujú antonymické dvojice *veľké písmeno — malé písmeno, ťažký priemysel — ľahký priemysel, biely chlieb — čierny chlieb, biele víno — červené víno; Veľký voz — Malý voz; Dolné Srnie — Horné Srnie, Spišská Nová Ves — Spišská Stará Ves*, no len *úzky profil, živé striebro, smutná vŕba; Nové Zámky, Staré Hory*.

b) stupňujú sa, napr.: *veľký — väčší — najväčší, krátky — kratší — najkratší, dlhý — dlhší — najdlhší, smelý — smelší — najsmelší, svorný — svornejší — najsvornejší, múdry — múdrejší — najmúdrejší;*

c) tvoria sa od nich zďobňujúce i zveličujúce odvodeniny a odvodeniny vyjadrujúce mieru vlastnosti, napr.: *veľký — veľiký — veľikánsky — veličivný, hrubý — hrubizný — hrubičivný, dobrý — dobručký, skromný — skromnučký, biely — bielučký — bielunký — bielulivný; červenavý, pobelavý, počerný, obkrotný, obstarý; priúzky, príkrátky, prídobrý, predobrý; prastarý;*

d) od všetkých sa tvoria príslovky príponou *-e* alebo *-o*, napr.: *verný — verne, dobrý — dobre, rúči — rúče, krátky — krátko, drahý — draho, lacný — lacno, súcí — súcí;*